

ลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของเมือง : ภาพลวงตาของความศิวิไลซ์

เนื้อหาที่แสดงลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นรุ่นก่อนๆ นำเสนอภาพลักษณ์ของสังคมเมืองภาพหนึ่งคือ ภาพเมืองที่เป็นโลกแห่งแสงสี เพราะการบรรยายฉากของเมืองหรือชีวิตที่เคลื่อนไหวในเมือง ส่วนหนึ่งกล่าวถึงชีวิตยามค่ำคืนของคนที่ย้ายไปมาท่ามกลางบรรยากาศของเมืองที่แพรวพราวสว่างไสวด้วยแสงไฟ หากเปรียบเทียบกับชีวิตอันเงียบสงบของชนบทในยามค่ำ ภาพของเมืองที่ดูคึกคัก มีชีวิตชีวา และมีลมหายใจของผู้คนที่เคลื่อนไหวต่อไปแม้ในยามค่ำคืนอย่างมีรู้อยู่เบื้องหลังมีภาพเป็นเมืองสวรรค์ที่ชาวชนบทใฝ่ฝันถึง นอกจากนี้ เมืองยังมีภาพเป็นศูนย์กลางแห่งโอกาสด้านต่างๆ กล่าวคือ เป็นศูนย์กลางของโอกาสทางเศรษฐกิจ เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ และเป็นศูนย์กลางแห่งความก้าวหน้าและความทันสมัย ซึ่งเป็นลักษณะตรงกันข้ามกับชนบทที่มีข้อจำกัดด้านโอกาสมากมายเมื่อเปรียบเทียบกับเมือง แต่...การนำเสนอภาพเมืองที่เป็นโลกแห่งแสงสีทั้งในเรื่องสั้นรุ่นก่อน และเรื่องสั้นระหว่างปี พ.ศ. 2534-2536 จะจบลงด้วยการวิจารณ์ภาพลักษณ์ของเมืองที่เป็นศูนย์กลางแห่งโอกาสว่าไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง เมืองซึ่งเป็นโลกแห่งแสงสีและเปรียบดังสวรรค์ที่ชาวชนบทใฝ่ฝันถึง แท้จริงเป็นเพียงภาพลวงตาของความศิวิไลซ์ ความเจริญที่แพรวพราวของเมืองเป็นความเจริญแค่เปลือกนอกที่ห่อหุ้มเมืองให้มีความงดงาม เพื่อดึงดูดให้คนชนบทเดินทางเข้าเมือง และเป็นฝ่ายถูกเมืองใช้ประโยชน์แทบทั้งสิ้น

เรื่องสั้นที่แสดงลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของเมืองนี้ นักเขียนยังคงนำเสนอเนื้อหาโดยใช้ภาพเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบทอยู่ และเป็นภาพเปรียบเทียบที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลุ่มนี้ทุกเรื่อง กล่าวคือหากภาพของเมืองได้รับการยกย่องว่าดีเพียงใด ภาพของชนบทก็จะถูกลดค่าลงไปเพียงนั้น หากนักเขียนแสดงภาพของเมืองที่เป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญ เช่นเมืองคือสวรรค์ที่แพรวพราวไปด้วยความสุขน่านับประการ เมืองคือสถานที่เจริญเพราะเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ที่มีงานให้ทำมากมายไม่จำกัดฤดูกาล หรือเมืองคือดินแดนแห่งความเจริญทางด้านวัตถุที่อุดมไปด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกเพียบพร้อม ภาพของชนบทที่นักเขียนนำมาใช้เปรียบเทียบ จะเป็นภาพถิ่นทุรกันดารแล้งเข็ญที่มีแต่ความทุกข์ยาก ท้องทุ่งที่มีแต่ความโกโรโกโส ใบบน

เปื้อนฝุ่นและมีคราบเหลืองเกาะ หรือภาพหมู่บ้านไร้แสงสีทั้งปวงที่มีเพียงแสงจากใต้หรือตะเกียงน้ำมันก๊าด และได้ยินแต่เพียงเสียงจากวิทยุทรานซิสเตอร์ซึ่งมีอยู่ไม่กี่เครื่องภายในหมู่บ้าน กล่าวโดยสรุปแล้วหากภาพของเมืองคือศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ การติดต่อสื่อสารและแสงสี ภาพของชนบทก็คือดินแดนแห่งความไม่รู้ ความล้าหลังและชีวิตท้องถิ่นที่เรียบง่ายไร้สีสัน ซึ่งเป็นดินแดนที่ดูด้อยค่าหากนำมาเปรียบเทียบกับเมือง

ท่ามกลางภาพเปรียบเทียบระหว่างความเจริญของเมือง กับความล้าหลังของชนบทภาพต่าง ๆ นี้เองที่นักเขียนใช้แสดงความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันของเมืองกับชนบท การที่เมืองมีภาพเป็นศูนย์กลางเพราะได้รับการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ทั้งทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทำให้เมืองสามารถดึงดูดทรัพยากรจากชนบท ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรบุคคลให้เข้ามาหล่อเลี้ยงเมืองและทำให้เมืองเติบโตต่อไป แต่ผลตอบแทนที่เมืองให้กับชนบท และผู้คนชนบทที่เดินทางเข้าเมืองมีน้อยมากเมื่อเทียบกับผลประโยชน์ที่เมืองได้รับ เรื่องสั้นในบทนี้ผู้วิจัยจะแสดงความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบท โดยจะแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นตามภาพที่เมืองใช้ความเจริญของตนเองดึงดูดและแสวงหาผลประโยชน์จากชนบท ได้แก่ ภาพเมืองที่เป็นแหล่งรองรับแรงงานนอกฤดูเกษตรกรรมจากชนบท ภาพเมืองที่เป็นโลกของความทันสมัยให้หนุ่มสาวชนบทเข้ามาสัมผัสกับความเจริญของเมือง และภาพเมืองที่ให้โอกาสทางการศึกษาเพื่อให้หนุ่มสาวชนบทใช้เป็นเครื่องมือในการยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจ สังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของตนให้เป็นแบบชาวเมือง ดังที่ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

เมืองคือความหวังทางเศรษฐกิจ

เรื่องสั้นจำนวนหนึ่งเสนอภาพลักษณะของเมืองไว้เด่นชัดว่า เมืองเป็นดินแดนแห่งความหวังทางเศรษฐกิจที่ชาวชนบทใช้หนีความยากลำบากและความแร้นแค้นที่บ้านเกิดของตน เมืองมีภาพเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ซึ่งมีงานมากมายให้ทำไม่จำกัดฤดูกาล ให้ค่าจ้างที่สูงกว่า และให้โอกาสในการจ้างงานที่ดีกว่าและมากกว่าชนบท แนวคิดสำคัญของเรื่องสั้นส่วนนี้ทั้งหมดจึงมีประเด็นร่วมกันคือ ชาวชนบทโยกย้ายเข้าเมืองเพื่อมาหางานทำเนื่องมาจากภาวะชนบทล้มละลาย ที่ดินทำกินแห้งแล้งทำการเพาะปลูกไม่ได้ผล แต่เมื่อเข้ามาอยู่ในเมือง พวกเขาจะประสบกับความยากลำบากในการหางานทำ คุณภาพชีวิตต่ำ และมักถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้างอยู่เสมอ เรื่องสั้นที่เสนอภาพลักษณะเมืองดังกล่าวได้แก่เรื่อง “บางสิ่งที่แตกร้าว” และ “บ้านของลูกชาย” ของนิรันดร์ศักดิ์

บุญจันทร์ เรื่อง “นกขมิ้น” ของสำเริง คำพะอู เรื่อง “ตั้งตะวันไว้แสง” ของ โชติ ศรีสวรรณ เรื่อง “เด็กหัวขี้เลื่อยกับกระดาษห่อหนังสือ” ของศิลา โคมฉาย เรื่อง “กว่าจะเขี้ยว” ของณรงค์ จันทรเรือง และเรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” ของอัศศิริ ธรรมโชติ เรื่อง “บ้านของลูกชาย” ของนิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์ เสนอภาพชีวิตของกรรมกรก่อสร้างซึ่งก็คือชาวชนบทที่หนีแล้งมาทำงานในเมืองหลวง กรรมกรก่อสร้างเหล่านี้ไม่มีบ้านเป็นของตนเอง ต้องอาศัยอยู่ตามพื้นที่ที่มีการก่อสร้าง หากโครงการก่อสร้างแล้วเสร็จก็ต้องโยกย้ายตามไปอยู่ในพื้นที่ก่อสร้างแห่งใหม่ดังนี้เรื่อยไป¹ ประเด็นที่นิรันดร์ศักดิ์ต้องการชี้ให้เห็นคือชาวชนบทที่คิดว่าเมืองเป็นดินแดนที่หยิบยื่นโอกาสทางเศรษฐกิจให้พวกตนนั้น แท้จริงแล้วเมืองดึงดูดให้ชาวชนบทเข้ามาสร้างความเจริญให้กับเมืองและชาวเมืองที่มีฐานะดีมากกว่า ส่วนสิ่งที่ชาวชนบทได้รับจากเมืองมีเพียงค่าแรงสำหรับการกินอยู่ และพื้นที่แคบๆ สำหรับการอาศัยหลับนอนในแต่ละวันเท่านั้น ส่วนเรื่อง “บางสิ่งที่แตกร้า” ของนิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์ และเรื่อง “เด็กหัวขี้เลื่อยกับกระดาษห่อหนังสือ” ของศิลา โคมฉาย เป็นเรื่องที่เสนอภาพชาวชนบทเดินทางเข้าเมืองด้วยแรงจูงใจทางเศรษฐกิจคือเข้ากรุงเทพฯ เพื่อมาทำงานเช่นกัน แต่จะเน้นไปที่ภาพของเด็กที่เข้ามาขายแรงงานตามสถานประกอบการในเมือง ภาพที่นักเขียนนำเสนอก็คือ เด็กเหล่านี้เป็นเด็กที่มาจากครอบครัวที่ยากจนในชนบท ทางบ้านประสบปัญหาที่ดินทำกินแห้งแล้ง พ่อแม่จึงส่งลูกเข้ามาทำงานในเมืองเพื่อความอยู่รอดของครอบครัว ภาพที่นักเขียนเน้นเป็นพิเศษก็คือ การดำรงชีวิตอยู่อย่างยากลำบากของเด็กๆ ทั้งในแง่ของการปรับตัวให้เข้ากับสภาพการทำงานและการกินอยู่หลับนอน เรื่อง “บางสิ่งที่แตกร้า” นิรันดร์ศักดิ์เสนอภาพของเด็ก “คำผง” ผู้นำสงสาร ที่ยังไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยความทันสมัยของเมืองได้² เรื่อง “เด็กหัวขี้เลื่อยกับกระดาษห่อหนังสือ” ศิลา โคมฉายเสนอภาพของเด็กชายที่มีสติปัญญาไม่มากนัก ทำให้เรียนรู้งานได้ช้า และมักจะทำงานผิดพลาดจนถูกนายจ้างดุด่าอยู่เสมอ³ สิ่งที่น่าสนใจในเรื่องคือ การ

¹ นิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์, “บ้านของลูกชาย,” ใน สายฝน มดง่าม และผู้เดือดร้อน (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2535), หน้า 59-64.

² นิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์, “บางสิ่งที่แตกร้า,” ใน การเดินทางครั้งสุดท้าย (กรุงเทพฯ : น้ำค้าง, 2536), หน้า 136-143.

³ ศิลา โคมฉาย, “เด็กหัวขี้เลื่อยกับกระดาษห่อหนังสือ,” ใน ครอบครัวกลางถนน (กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2536), หน้า 136-143.

บรรยายความรู้สึกงุนงง สับสน และเฝ้าย่ำคิดย่ำถามของเด็กชายที่ต้องจากบ้านเกิดเพื่อเข้ามาอยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้าและสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย รวมทั้งต้องทำงานที่ยุงยากซับซ้อนทำให้เขาประหม่าและตื่นกลัว เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกแปลกแยกของคนชนบทกับเมืองใหญ่ได้ดี ความรู้สึกของเด็กชายเป็นการแสดงให้เห็นโลกที่ปะทะขัดแย้งกันระหว่างโลกชนบทที่สงบเรียบง่าย กับโลกในเมืองที่ยุงยากซับซ้อน และการพยายามปรับตัวให้อยู่รอดในโลกที่ยุงยากซับซ้อนได้ต่อไป

นอกจากจะเสนอภาพชาวชนบทที่ต้องดำรงชีวิตในเมืองอย่างยากลำบากแล้ว ทั้งนิรันดร์ศักดิ์และศิลาต่างเสนอภาพเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบทที่แสดงให้เห็นว่าเมืองเป็นฝ่ายที่อยู่เหนือชนบทด้วย ในเรื่อง “บางสิ่งที่แตกร้า” นิรันดร์ศักดิ์บรรยายความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทโดยตรงไปตรงมาด้วยความเปรียบเทียบแบบเดิม เมืองมีภาพเป็นสถานที่ที่แออัดไปด้วยตึกสูง ผู้คนในเมืองไม่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ต่างกับชนบทที่มีความเป็นธรรมชาติ และเป็นสังคมที่ผู้คนมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

“ข้าพเจ้า (ผู้เล่าเรื่อง) เคยเห็นลูกจ้างบางคนเหมือนพลัดหลงเข้ามาอยู่ในเมืองที่แปลกประหลาด ซึ่งมันเป็นเมืองใหญ่โตมโหฬารที่แตกต่างไปจากบ้านเกิดของพวกเขาเอรราวฟ้ากับดิน เพราะบ้านเกิดเมืองนอนของเขอนั้นมีแต่ทุ่งหญ้าป่าเขา มีพ่อแม่ญาติพี่น้อง และมีเพื่อนฝูงรุ่นราวคราวเดียวกันวิ่งเล่นหยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน ผิดกับในเมืองหลวงที่พวกเขาเดินทางมาพานพบ ซึ่งมีแต่ตึกสูงตระหง่าน มีรถยนต์มากมายส่งเสียงคำรามลั่นบนท้องถนน และมีแต่คนแปลกหน้าสำหรับพวกเขา”⁴

ข้อความที่นิรันดร์ศักดิ์บรรยายให้ภาพเมืองที่เจริญด้วยวัตถุ และความเจริญนั้นคุกคามชาวชนบทให้รู้สึกแปลกแยกและเจ็บปวดกับการต้องย้ายถิ่นฐานมาอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่คุ้นเคย เป็นภาพเมืองที่ทำร้ายคนที่ปรากฏอย่างตรงไปตรงมา แต่ในงานของศิลาเรื่อง “เด็กหัวซีเลื้อยกับกระดาษห่อหนังสือ” การเสนอภาพเมืองที่อยู่เหนือชนบทเป็นไปอย่างซับซ้อนและมีชั้นเชิงมากกว่า ศิลาเสนอภาพดังกล่าวตอนที่เด็กหัวซีเลื้อยมองภาพที่พิมพ์อยู่บนกระดาษเสียซึ่งมีรูปภาพซ้ำซ้อนกัน เพราะกระดาษเสีย

⁴ นิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์, “บางสิ่งที่แตกร้า,” ใน การเดินทางครั้งสุดท้าย, หน้า

เหล่านี้เป็นกระดาษที่ใช้ลองเดินเครื่อง ภาพที่เด็กชายเห็นคือภาพของชนบทที่มีภาพเมืองซ้อนทับดังนี้

“ในภาวะอย่างนี้ ภาพและสีสันทึบสทปรก เหมือนจะช่วยนำความรู้สึกเห ออกไปจากความประหม่าประหวั่นได้บ้าง... ภาพที่อยู่ลึกลงไปเหมือนจะเป็นท้องทุ่งหรือดงหญ้าคา มีควายกับต้นตาล สีมันออกจะเป็นน้ำตาลเทาหรือเขียวคล้ำ เพราะภาพที่ซ้อนทับอีกชั้นเป็นแนวตึกตระหง่าน เส้นสายยุ่งเหยิงกับดวงไฟแดงจ้า หลายส่วนเลอะเลือนจนดูไม่ออก”⁵

ภาพของเมืองที่ซ้อนทับภาพของชนบทในลักษณะที่อยู่เหนือ ก็คือสิ่งที่แสดงนัยของความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันของเมืองกับชนบทที่เมืองเป็นฝ่ายกดทับชนบทอยู่นั่นเอง ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับชนบทเป็นประเด็นหนึ่งในหลายๆ ประเด็นที่ศิลปินนำมาเสียดสี โดยแสดงผ่านการบรรยายภาพซ้อนทับที่ปรากฏบนกระดาษเสียที่ใช้ลองเครื่องนี้ ภาพของเมืองที่ได้รับการนำเสนออย่างเสียดสีแบบมีอารมณ์ขันลักษณะนี้ปรากฏไม่มากนักในเรื่องสั้นของไทย

เรื่องสั้นที่จะนำเสนออย่างละเอียดในส่วนเมืองคือความหวังทางเศรษฐกิจนี้คือเรื่อง “ดั่งตะวันไรแสง” ของโชติ ศรีสุวรรณ เรื่อง “นกขมิ้น” ของสำเริง คำพะอู เรื่อง “กว่าจะเขี้ยว” ของณรงค์ จันทรเรือง และเรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” ของอัศศิริ ธรรมโชติ แต่ละเรื่องจะนำเสนอประเด็นที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับชนบททั้งในประเด็นที่เหมือนกันและต่างกันออกไป ดังที่ผู้วิจัยแสดงรายละเอียดต่อไปนี้

เรื่อง “ดั่งตะวันไรแสง” ของโชติ ศรีสุวรรณ เป็นเรื่องที่แสดงภาพประสบการณ์ของคนอพยพย้ายถิ่นเข้าเมืองแล้วประสบความทุกข์ทรมานอันเกิดจากเมือง “ดั่งตะวันไรแสง” เป็นเรื่องของครอบครัวหนึ่งที่พ่อแม่มีลูกชายชื่อ “จ่อย” หนีแล้งจากบ้านเกิดเข้ามาแสวงโชคหางานทำในเมืองกรุง “จ่อย” ไปลาเพื่อน ๆ ด้วยความตื่นตันที่ จะได้เข้ากรุงเทพฯ และเมื่อมาถึงเขาก็ตื่นตาตื่นใจกับตึกสูง ๆ ในกรุงเทพฯ พ่อแม่ของ “จ่อย” ได้ทำงานเป็นกรรมกรก่อสร้าง “จ่อย” ไม่ชอบที่อยู่ใหม่นี้เพราะคับแคบ ถูก

⁵ ศีลา โคมฉาย, “เด็กหัวขี้เลื่อยกับกระดาษห่อหนังสือ,” ในครอบครัวกลางถนน, หน้า 140.

ร้างจากเด็กที่โตกว่าและยังเต็มไปด้วยอันตรายจากงานก่อสร้าง ยาเสพติด และการพนัน “จ่อย” เบื่อที่ทำงานของพ่อแม่และอยากเข้าโรงเรียน แต่เขาต้องรอถึง 2 ปีกว่าจะมีโอกาสได้เรียนหนังสือกับครูจากมูลนิธิเด็กที่มาเปิดสอนหนังสือที่ศูนย์ก่อสร้าง แต่ไม่นานอาคารที่พ่อแม่ก่อสร้างก็เสร็จ และทุกคนต้องแยกย้ายกันไป “จ่อย” เสียใจมากที่ต้องจากครูและ “จันลี” เพื่อนรัก⁶

ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่อง “ตั้งตะวันไว้แสง” ของโชติ ศรีสุวรรณ เป็นภาพที่ปรากฏตามความคิดของตัวละคร “จ่อย” กล่าวคือ เมืองมีภาพเป็นความหวังสำหรับชีวิตที่ดีกว่าในช่วงแรก แล้วต่อมาภาพของเมืองก็เปลี่ยนไป เมืองไม่ใช่ดินแดนแห่งความหวังแต่กลายเป็นสถานที่ที่ทำให้ชาวชนบทมีความเป็นอยู่ที่เลวร้ายกว่าชนบทบ้านเกิดเสียอีก ประเด็นสำคัญที่โชติต้องการนำเสนอคือ ชีวิตที่ยากลำบากของชาวชนบทที่อพยพเข้ามาเป็นกลุ่มแรงงานไร้ฝีมือในเมือง ภาพที่ถูกเน้นเป็นพิเศษจึงเป็นภาพการทำงานท่ามกลางความอันตรายในศูนย์ก่อสร้าง และวิถีชีวิตอันแร้นแค้นของชาวชนบทที่ทำงานอยู่ในเมือง เรื่อง “ตั้งตะวันไว้แสง” ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับเรื่องสั้นส่วนใหญ่ที่เสนอภาพลักษณ์สังคมเมือง คือมีการดึงภาพของชนบทเข้ามาเปรียบเทียบเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของเมืองที่ชัดเจนขึ้น ในเรื่องนี้ภาพของชนบทที่แร้นแค้นถูกนำมาใช้เพื่ออธิบายสาเหตุที่ทำให้ชาวชนบทต้องเดินทางเข้าเมือง

“จ่อยยังนึกย้อนภาพได้ ปีนั้นแล้งเหลือทน ข้าวกล้า ป่าน ปอ ข้าวโพดเหี่ยวแห้งตายหมด เป็นปีที่แล้งเข็ญจริงๆ 3ปีติดต่อกันที่เป็นเช่นนี้ ข้าวไม่มีในยุ้งปลาไม่มีในหนอง พ่อกับแม่ปรึกษากันเรื่องที่จะเข้ามาแสวงโชคหางานทำในเมืองกรุง เมื่อตกลงกันแล้วพ่อแม่ก็ร่ำลาตายาย”⁷

ภาพความแห้งแล้งของชนบท นอกจากใช้อธิบายสาเหตุที่ทำให้ชาวชนบทเข้าสู่เมืองแล้ว ความแห้งแล้งยังเป็นการขบขันให้เห็นภาพเมืองที่มีความเจริญและเป็นความหวังของชาวชนบทให้แจ่มจ้าขึ้น แต่สิ่งที่โชติต้องการแสดงให้เห็นจริงๆก็คือ ภาพของเมืองที่โหดร้ายต่อชาวชนบทในความเป็นจริง ภาพที่โชตินำเสนอต่อมาจึงเป็นภาพ

⁶ โชติ ศรีสุวรรณ, “ตั้งตะวันไว้แสง,” ในกระแสน้ำ ทะเลโคลน และท่อนซุง (กรุงเทพฯ : บ้านหนังสือ, 2535), หน้า 23-33.

⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า23.

ชีวิตที่เลวร้ายในทุก ๆ ด้านของกรรมกร ทั้งทางด้านความเป็นอยู่และชีวิตที่ไม่มั่นคง เพราะไม่มีหลักประกันรายได้ที่แน่นอน ไร้สวัสดิการจากนายจ้างและไร้การคุ้มครองดูแลจากรัฐบาล

ลักษณะทางกายภาพของเมือง เช่นภาพของโครงการก่อสร้างที่อันตราย มีเศษไม้เศษเหล็กหรือของมีคมต่าง ๆ กระจายระเกะระกะ และมีโครงตึกยักษ์ที่อาจหล่นลงมาทำอันตรายแก่ลูก ๆ คนงานถึงแก่ชีวิต ภาพเด็กน้อยที่ได้รับบาดเจ็บเป็นประจำในพื้นที่ก่อสร้าง⁸ ภาพเหล่านี้ถูกนักเขียนนำมาใช้เพื่อสร้างภาพเมืองให้มีความน่ากลัว ไม่ใช่เมืองที่สวยงามตามที่ปรากฏในความคิดของตัวละครก่อนหน้าที่จะเข้าเมือง ภาพต่อมาเป็นภาพความเป็นอยู่ของตัวละครที่แสดงให้เห็นภาพเมืองที่ไม่ใช่ดินแดนแห่งความหวังของชาวชนบทอีกต่อไป เพราะสภาพแวดล้อมในเมืองที่เขาต้องอาศัยอยู่นั้นมีสภาพแร้นแค้นกว่าในชนบทเสียอีก ดังเช่นภาพความเป็นอยู่ของเด็กชาย “จ๋อย” ดังต่อไปนี้

“จ๋อยไม่ชอบที่อยู่ใหม่นี้เลย มันคับแคบจนหาที่วิ่งเล่นไม่มี ที่พักเป็นเพิงแคบ ๆ ล้อมรอบด้วยสังกะสี เวลากลางวันร้อนเหมือนอยู่ข้างเตาอบ ข้างหน้าของจ๋อย ระเกะระกะเต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้าง กรุงเทพฯไม่ได้ดีหรือสวยงามอย่างที่จ๋อยวาดภาพไว้แต่แรกเลย จ๋อยคิดถึงแหล่งกับนิล คิดถึงท้องทุ่งกว้าง เคยไล่ควายไปเลี้ยงกับเพื่อนๆ นี่จ๋อยจะอยู่ที่นี้อีกนานสักปานใดจึงจะพ้นบ้านเพิงพักแคบอันแสนอุดูอยู่ในตอนกลางวัน ตกกลางคืนฝูงยุงรุมดูดเลือดบินหึ่ง ๆ ปานฝูงผึ้ง ตรงหัวเข้าแดงเป็นปื้นเพราะจ๋อยนอนงอเข้าชิดมุ้ง”⁹

ความรู้สึกของเด็กชาย “จ๋อย” เป็นความรู้สึกที่แสดงแทนความรู้สึกของชาวชนบททั่วไปที่อพยพมาขายแรงงานในเมือง “จ๋อย” รู้สึกอึดอัด คับข้องใจ และผิดหวัง ที่ชีวิตในเมืองหลวงไม่ใช่อะไรที่คิด ความรู้สึกของ “จ๋อย” ก็คือสิ่งที่โชติต้องการพูดแทนความในใจของชาวชนบทที่ไม่มีโอกาสพูดเพื่อตัวเอง นอกจากนี้จะเห็นว่าความเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบทกลับมาอีกครั้ง แต่ในครั้งนี้ภาพของชนบทที่มีความเป็นธรรมชาติ อันบริสุทธิ์และมีวิถีชีวิตเรียบง่ายของชุมชนเกษตรกรรม ถูกนำมาใช้เพื่อให้เห็นสภาพ

⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 26.

⁹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 23.

แวดล้อมทางกายภาพที่ไม่น่าอยู่ และวิถีชีวิตที่วุ่นวาย อีกทั้งทริกโครม และเติมไปด้วยอันตรายของเมือง

สิ่งสำคัญที่โชติต้องการนำเสนอในเรื่อง “ตั้งตะวันไร้แสง” นอกเหนือไปจากภาพความเป็นอยู่อันเลวร้ายของชาวชนบทที่อพยพมาหางานทำในเมือง และความผิดหวังของชาวชนบทที่มีต่อภาพของเมืองแล้ว เขายังได้วิจารณ์นโยบายรัฐบาลที่เห็นได้ชัดว่าไม่ได้ปกป้องประชาชนกลุ่มผู้ขายแรงงานเท่าที่ควร การไม่มีกฎหมายแรงงานที่ชัดเจนทำให้ประชาชนกลุ่มผู้ขายแรงงานถูกเอารัดเอาเปรียบแทบทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานการครองชีพในระดับต่ำ ชีวิตที่เสี่ยงอันตรายระหว่างการก่อสร้างอาคาร ไม่มีสวัสดิการและความมั่นคงใดๆให้กับชีวิตทั้งทางด้านการงานและการเงิน โชตินำเสนอประเด็นนี้โดยแสดงให้เห็นภาพครอบครัวของเด็กหญิง “จันสี” ที่ต้องประสบความเดือดร้อน เมื่อพ่อซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวตกตึกตายโดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใดๆ กรณีของพ่อเด็กหญิง “จันสี” คือกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า ชีวิตการทำงานของกรรมกรก่อสร้างยังคงแขวนอยู่ท่ามกลางอันตรายที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ เด็กหญิง “จันสี” เพื่อนของ “จ้อย” ต้องเสียพ่อของเธอไป เพราะพ่อของเธอเป็นไข้แต่ก็ยังต้องทำงานเพราะไม่ยอมขาดรายได้ เมื่อเขาใช้วิธีรักษาตัวโดยกินยาลดไข้ ฤทธิ์ยาทำให้เขา่วงนอนและก้าวพลาดตกจากตึกชั้นสิบตายอนาค โชติได้กล่าววิจารณ์รัฐบาลอย่างชัดเจนว่า

“เพราะไม่มีกฎหมายคุ้มครองแรงงานที่ชัดเจนนี้เอง คนงานจึงต้องทำงานหนัก ไม่มีวันหยุด ไม่มีสวัสดิการใดๆนอกจากบ้านพักปลูกเป็นเพิงพอดุ่มแดดคุ่มฝน หลับนอนเอาแรงทำงานไปวันๆ ค่าแรงงานถูก อาหารการกินพลอยขาดแคลน น้ำดื่มที่ไม่สะอาดเพียงพอ ไม่มีเวลาได้พัก เวลาป่วยไข้ ปวดหัวตัวร้อนก็ต้องช่วยตัวเองโดยกินยาประทังความทุกข์ทรมานจากโรคภัย ถ้าจะหยุดงาน ครอบครัวก็ขาดแคลน”¹⁰

อย่างไรก็ตาม ความคิดเห็นที่โชติแสดงในเรื่อง “ตั้งตะวันไร้แสง” ก็เป็นเพียงคำวิจารณ์ที่พยายามวิเคราะห์ไปถึงสาเหตุต่างๆที่ทำให้ชีวิตของชาวกรรมกรก่อสร้างต้องทนอยู่กับสภาพอันเลวร้ายอย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง เขาไม่ได้เสนอทางออกให้กับชาว

¹⁰ เรื่องเดียวกัน , หน้า 29.

กรรมกรก่อสร้างเหล่านี้ สิ่งที่ปรากฏในเรื่อง “ตั้งตะวันไรแสง” จึงเป็นภาพที่มุ่งสะท้อนปัญหาต่างๆที่ชาวชนบทที่อพยพย้ายถิ่นมาหางานทำในเมืองต้องเผชิญ

เรื่องสั้นเรื่องต่อมาคือเรื่อง “นกขมิ้น” ของสำเริง คำพะอู เป็นเรื่องที่เสนอภาพชีวิตที่ไม่มั่นคงของกรรมกรก่อสร้าง ซึ่งก็คือชาวชนบทที่ฝากความหวังไว้กับการทำงานในเมืองและประสบความผิดหวังเช่นกัน แต่สิ่งที่แตกต่างกันคือเรื่อง “นกขมิ้น” นั้น นักเขียนได้เสนอทางออกไว้ให้ชาวชนบทเหล่านี้ด้วย แต่ทางออกที่นำเสนอก็ยังเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการวิจารณ์ถึงความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นเข้าเมืองกันต่อไป เรื่อง “นกขมิ้น” เป็นเรื่องของ “ทิดเลิศ” และ “พิกุล” สองสามีภรรยาที่อพยพเข้ามาขายแรงงานในเมืองหลวงโดยเป็นกรรมกรก่อสร้าง พวกเขาได้เรียนรู้ในภายหลังว่า การทำงานและการใช้ชีวิตในเมืองไม่ใช่สิ่งที่ตักตวงที่พวกเขาเคยตั้งความหวังไว้ เมืองที่พวกเขาเรียนรู้คือ เมืองที่คนรวยเท่านั้นจึงมีสิทธิ์ใช้ชีวิตท่ามกลางความเจริญอย่างสุขสบาย ส่วนคนจนโดยเฉพาะคนที่ไม่มีการศึกษาและต้องมาเป็นแรงงานไร้ฝีมืออย่างกรรมกรก่อสร้างไม่มีสิทธิ์อยู่อย่างสุขสบายเช่นนั้น พวกเขาต้องทำงานหนัก ได้ค่าตอบแทนไม่คุ้มกับแรงงานที่เสียไปและมีชีวิตที่ไม่มั่นคง ต้องเปลี่ยนที่อยู่ที่ทำกินไปตามที่ทำงานเปรียบเหมือนนกขมิ้น¹¹

เรื่อง “นกขมิ้น” มีภาพของเมืองที่มีความเจริญ เช่นมีการบรรยายถึงตึกสูงๆในเมืองดังภาพ “อาคารที่มีแสงระยิบระยับตระหง่านตรงหน้า”¹² ซึ่งเป็นโรงแรมขนาดใหญ่และมีห้องอาหารหรูหราไว้บริการผู้มีฐานะและแต่งกายภูมิฐานเท่านั้น สำเริงให้ภาพดังกล่าวเพื่อแสดงให้เห็นว่าความเจริญในเมืองนั้นเป็นของคนรวย ส่วนคนจนจะมีความเป็นอยู่ที่ตรงกันข้าม ชาวชนบทที่ยากจนและอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองทุกคนต้องมีความเป็นอยู่แบบผู้ยากไร้ คือทำงานหนัก ได้ค่าตอบแทนน้อยและอาศัยอยู่ในที่ที่มีสภาพเสื่อมโทรม ดังที่ “ทิดเลิศ” พุดให้ “พิกุล” ฟังถึงความเป็นอยู่ของพวกคนจนในเมืองว่า

“ ข้างผ่านมายังไงมันก็ยังเหมือนเดิม กว๊ยเตี้ยว ลาบ ข้าวเหนียวนะ เขาขายให้คนทำงาน ขายให้คนจนๆอย่างเรากิน คนจนมันจนมายังไงก็ยังไม่เหมือนเดิม ข้าไม่เห็นมันเปลี่ยน เราทำก่อสร้าง เอ็งก็เห็นนี่หน้าว่าเรามีแต่สร้างตึกให้คนร่ำรวย

¹¹ สำเริง คำพะอู, “นกขมิ้น,” ใน ก่อนอรุณจะรุ่ง (กรุงเทพฯ : พิศาบ, 2535), หน้า 113-120.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

เขาอยู่ มีคนยากจนที่ไหนมาจ้างเราไปสร้างสลัมเขาบ้าง เขาอยู่ยังไงเขาก็อยู่
อย่างนั้น ข้ายังจำบ้านที่อยู่ริมทางรถไฟได้ ข้าเข้ากรุงเทพ หมายี่สิบปีแล้ว นั่งรถ
ไฟจะเข้าหัวลำโพงที่ไรก็ยังไม่เห็นอยู่เหมือนเดิม ต่างแต่ว่าตอนนี้จวนจะพังแล้ว มัน
(กรุงเทพ ฯ) เปลี่ยนไปเยอะก็เฉพาะที่เป็นของเศรษฐีมีเงิน ที่เป็นคนยากคนจน
มันไม่ค่อยได้เปลี่ยนไปหรอก โทรมลงกว่าเก่าอีก ”¹³

ประเด็นที่สำเร็จพูดผ่านคำพูดของ “ทิดเลิศ” ก็คือ ในเมืองมีช่องว่างที่เหลื่อม
ล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน คนรวยเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากความเจริญของเมือง
เพราะคนรวยเป็นทั้งเจ้าของความเจริญ (ทางรูปธรรม) และเป็นผู้มีสิทธิบริโภคมความเจริญ
คนรวยเป็นเจ้าของอาคารสูง กิจการห้างร้านมากมาย และคนรวยก็มีเงิน สามารถเดิน
เข้าไปสั่งอาหารในห้องอาหารของโรงแรมชั้นหรูที่ใดและเมื่อใดก็ได้ ส่วนคนจนอย่าง “ทิด
เลิศ” ซึ่งคือชาวชนบทผู้ยากจนและมุ่งหน้ามาหางานทำในเมือง เป็นได้แค่ผู้เข้ามาสร้าง
ความเจริญให้เมืองเพื่อให้คนชั้นอื่นเสพความเจริญของเมือง สำเร็จต้องการตักเตือนว่า
ชาวชนบทผู้คาดหวังว่าจะสามารถหนีความยากลำบากจากบ้านเกิดมาสู่ชีวิตที่ดีกว่าใน
เมืองต้องผิดหวังแน่นอน เพราะเมื่อเข้าเมืองพวกเขาต้องพบกับความยากลำบากในทุกๆ
ด้าน เช่นด้านการประกอบอาชีพที่ทำงานหนัก รายได้น้อย และไม่มั่นคง เหมือนที่ตัว
ละคร “ทิดเลิศ” กับ “พิกุล” ประสบอยู่ และด้านการดำรงชีวิตที่ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อม
ที่สกปรก ทрудโทรม และคับแคบ เช่นสถานที่พักในศูนย์ก่อสร้าง หรือบ้านเช่าแถบริม
ทางรถไฟซึ่งเป็นที่อยู่ของคนจน

สิ่งที่สำเร็จต้องการเสนอแก่ชาวชนบทผู้อพยพมาขายแรงงานในเมือง เป็น
เหมือนทางออกที่สำเร็จต้องการให้คนเหล่านี้เลือก ก็คือ ในเมื่อการมาใช้ชีวิตในเมืองไม่ดี
อย่างที่หวัง เหตุใดจึงไม่กลับไปยังถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง แล้วตั้งใจขยันทำกิน
เหมือนเช่นตอนอยู่ในเมือง สำเร็จเสนอความคิดดังกล่าวอย่างคนมองโลกในแง่ดีว่า หาก
ชาวชนบทกลับไปเริ่มต้นใหม่ที่บ้านเกิด ขยันทำไร่ไถนาอย่างไม่ย่อท้อ ก็น่าจะทำให้ชีวิต
ดำรงอยู่ต่อไปได้อย่างไม่อดตาย ผู้เสนอความคิดของเขาคือ “พิกุล” ที่เริ่มต้นด้วยการตั้ง
คำถามกับสามีของนางว่า

¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

“พีทิด พีทิดเคยคิดใหม่ว่า เราทำงานหนักๆ หามรุ่งหามค่ำอยู่ทุกวันนี้ เราได้อะไรบ้าง? เราได้ค่าแรงมากกว่าที่เราทำที่บ้านนอกจริงหรือ? แต่เราก็ต้องจับจ่ายใช้สอยเยอะขึ้น แพงขึ้น เราเหน็ดเหนื่อยอยู่ทุกวันนี้ เราเหลืออะไรบ้าง? ดูเอาเถอะพีทิด ที่จะซุกหัวนอนเรายังไม่มีเลย”

“ข้าก็รู้สึกผิดอยู่เหมือนกันที่พาเอ็งมาลำบาก”

“ฉันไม่ได้กลัวความลำบาก แต่ที่ฉันพูดนี้ก็คือ เราลำบากแล้วมันคุ้มกับที่เราลำบากหรือเปล่า? ทำไมเราไม่กลับบ้านไปทำไร่ทำนาของเราที่พอจะมีให้ทำอยู่ สมกับที่เราขยันทำกับนายจ้างนี้ ถ้าเราทำนาทำไร่ทำสวนของเรามันก็น่าจะมีอยู่มีกิน ผักหญ้าไร่เราก็ปลูกกินได้”¹⁴

คำถามว่า “เราลำบากแล้วมันคุ้มกับที่เราลำบากหรือเปล่า” เป็นคำถามที่มีต่อเมืองโดยตรง “พิกุล” ตั้งคำถามถึงการมาใช้ชีวิตในเมืองที่นางเคยคิดว่าเป็นที่ๆ เจริญกับ “ทิดเลิศ” และกับตัวเอง นางได้ฟังคำตอบของ “ทิดเลิศ” เรื่องชีวิตที่เลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจนในเมืองมาแล้ว และนางก็พบคำตอบจากชีวิตของนางเองแล้วว่าเมืองไม่ใช่ที่อยู่ของคนจนที่หาเช่ากินค่าอย่างนาง นางตอบตัวเองได้แล้วว่านางอยากกลับบ้าน “ทิดเลิศ” สามียังนางก็คิดเช่นเดียวกับนาง ทั้งคู่จึงตกลงใจว่าจะกลับบ้านในเช้าวันรุ่งขึ้น ฉากสุดท้าย สำเร็จย้าให้เห็นความเลวร้ายของเมือง โดยให้ “ทิดเลิศ” และ “พิกุล” ถูกขโมยกระเป๋าไม่มีเงินกลับบ้าน เมืองได้กลายเป็นผู้ร้ายที่คอยปล้นชิงทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นไปจนหมดเนื้อหมดตัว และความมุ่งมั่นของ “ทิดเลิศ” และ “พิกุล” ที่จะทำงานเก็บเงินเพื่อเป็นค่ารถไฟจากเมืองให้ได้ ก็คือการไม่ยอมรับภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญในทุกๆ ด้านอีกต่อไป

เรื่องสั้นทั้งสองคือเรื่อง “ตั้งตะวันไว้แสง” และเรื่อง “นกขมิ้น” ต่างแสดงภาพของเมืองซึ่งเคยเป็นความหวังทางเศรษฐกิจในความคิดของชาวชนบท พลิกกลับมาเป็นภาพของเมืองที่ไม่เป็นไปตามที่หวัง เมืองเป็นสถานที่ที่ชาวชนบทเหล่านั้นต้องมีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้นกว่าที่ชนบทบ้านเกิด ในเรื่อง “นกขมิ้น” ภาพของเมืองทวีความร้ายขึ้น คือเมืองเป็นดินแดนที่มีความเลื่อมล้ำระหว่างคนรวยและคนจนสูง และยังเป็นพื้นที่มีจฉาชีพคอยปล้นชิงทรัพย์สินผู้อื่นด้วย ในเรื่องสั้นสองเรื่องต่อไปคือเรื่อง “กว่าจะเขี้ยว” ของณรงค์ จันทรเรืองและเรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” ของอัศศิริ ธรรมโชติ จะเสนอ

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

ภาพของเมืองที่ทวีความร้ายกาจมากขึ้นไปอีก เมืองเป็นสถานที่ที่ใช้ความเป็นศูนย์กลาง ขูดรีดชนบทและเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยการเอารัดเอาเปรียบ เรื่องสั้นทั้งสองเรื่องจะ แสดงภาพของชาวชนบทที่ตกเป็นเหยื่อและถูกเมืองทำร้ายอย่างชัดเจน

“กว่าจะเขี้ยว” ของณรงค์ จันทรเรือง เป็นเรื่องของชาวชนบทที่ยากจน เพราะที่ดินทำกินแห้งแล้ง พวกเขาถูกความเจริญของเมืองดึงดูดให้เดินทางเข้าเมือง แต่กลับถูกหลอก และผู้ที่หลอกหลวงชาวชนบทเหล่านี้คือนายหน้าที่คอยหาคนไปทำงาน ในเมือง ณรงค์เสนอเรื่องของครอบครัว “เขื่อง” ชาวนาผู้ยากจน ที่ถูก “แม่แดงอ่อน” ซึ่งเป็นคนหมู่บ้านเดียวกันหลอก โดยการพาสมาชิกในครอบครัวซึ่งมีลูกชาย น้องเมีย และแม่ของ “เขื่อง” ไปทำงานในกรุงเทพฯ แต่เหตุการณ์กลับกลายเป็นว่าคนเหล่านี้ต้อง เผชิญกับชีวิตความเป็นอยู่ที่เลวร้าย ลูกชาย “เขื่อง” ถูกหลอกให้ไปทำงานในโรงงาน นรกและถูกใช้แรงงานอย่างทารุณ น้องเมีย “เขื่อง” ถูกหลอกให้ค้าประเวณี และแม่ของ “เขื่อง” ถูกหลอกให้เข้าแก๊งขทาน¹⁵ เช่นเดียวกับในเรื่องสั้นทั้งสองเรื่องที่ผ่านมา ภาพความแห้งแล้งในชนบทถูกใช้เพื่ออธิบายถึงสาเหตุที่บีบบังคับให้ชาวชนบทอพยพเข้ามา ทำงานในเมือง

“แต่บ้านเมืองมันเคืองเขี้ยวกันเหลือเกิน ไร่ฝนแล้งนี้แหละตัวสำคัญ ถึงแม่เขื่อง จะไม่ให้ลูกไปเป็นขทานเหมือนเขาอื่น แต่ความมอดอยากยากแค้นที่รุมเร้าเข้ามา ทุกเมื่อเชื่อวัน ข้าวเหลือแทบไม่ติดยุ้ง เผือกมันก็หายากหาเย็นหนัก หน่อไม้ก็ ต้องขูดลึกลงไปทุกที ไร่ที่จะรอให้มันแทงหน่อขึ้นมาอย่างแต่ก่อนน่าจะอย่าได้หวัง จนอิหนูพุกน้องเมียเขาถึงกับปรารถนาจะไปหางานทำในกรุงเทพฯ”¹⁶

สิ่งที่ณรงค์ต้องการแสดงให้เห็นมากกว่าสาเหตุของการอพยพเข้าเมืองเพราะ ชนบทแห้งแล้งก็คือ การแสดงปัญหาเชิงโครงสร้างที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ที่ไม่ เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับชนบท การแสดงภาพคนชนบททุกเพศวัยที่เดินทางเข้า เมืองเพราะความแห้งแล้ง ขาดแหล่งน้ำในการเกษตรกรรม ทำให้การเพาะปลูกไม่ได้ ผล ขาดสิ่งสาธารณูปโภค และสาธารณูปการต่างๆมากมาย ในขณะที่กรุงเทพฯมีภาพ

¹⁵ ณรงค์ จันทรเรือง, “กว่าจะเขี้ยว,” ใน มิดไม่มีคม (กรุงเทพฯ : กำแพง, 2535), หน้า 65-72.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 67.

เป็นแหล่งที่มาของรายได้ เพราะกรุงเทพฯได้รับการพัฒนาในทุกๆด้าน โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ กล่าวคือกรุงเทพฯเป็นเมืองที่มีกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านอุตสาหกรรมและการบริการต่างๆ และรัฐยังมีนโยบายในการกำหนดค่าจ้างขั้นต่ำ ซึ่งทำให้ค่าจ้างคนในกรุงเทพฯสูงกว่าต่างจังหวัด กรุงเทพฯจึงเป็นแหล่งงานขนาดใหญ่ที่ให้ค่าจ้างสูงกว่า และเสนอโอกาสให้ได้รับการจ้างงานที่มากกว่าและดีกว่า¹⁷ ทำให้กรุงเทพฯมีภาพเป็นดินแดนแห่งความหวังที่ดึงดูดให้คนชนบทหนีความยากจนจากบ้านเกิดมาหางานทำในเมือง ภาพทั้งสองภาพนี้เป็นภาพที่แสดงให้เห็นว่า การที่ชาวชนบทอพยพมาหางานทำในเมืองเพราะรัฐมีนโยบายพัฒนาเมืองให้เป็นศูนย์กลาง และให้ชนบทขึ้นตรงต่อเมืองอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งการพัฒนาในลักษณะเช่นนี้ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐกิจของเมืองเหนือกว่าชนบท โอกาสทางเศรษฐกิจที่สูงกว่าจึงทำให้เมืองสามารถกำหนดสภาพเศรษฐกิจของชาวชนบทได้

เรื่อง “กว่าจะเขี้ยว” ของณรงค์ แสดงให้เห็นการขูดรีดหลอกหลวงของเมืองที่มีต่อชนบทผ่านพฤติกรรมของ “แม่แดงอ่อน” และการแสดงภาพ “แม่แดงอ่อน” ก็เป็นประเด็นสำคัญที่ณรงค์ต้องการแสดงให้เห็น กล่าวคือ ศัตรูตัวสำคัญที่ทำให้คนชนบทถูกหลอกหลวงเอาเปรียบได้ง่ายและต้องไปดำรงชีวิตอย่างทุกข์ทรมานในเมืองก็คือ คนชนบทด้วยกันเอง “แม่แดงอ่อน” คือคนในหมู่บ้านเดียวกันกับ “เชื่อง” ที่เป็นตัวอย่างของผู้ที่เดินทางเข้าเมืองแล้วประสบความสำเร็จ เพราะเมื่อ “แม่แดงอ่อน” กลับมาเยี่ยมบ้าน หล่อนมีฐานะที่ดีขึ้น “หอบใบแดงมาเป็นฟอน” ให้ชาวบ้านเห็น เสนอโอกาสในการเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯแล้วให้ความหวังว่ามีโอกาสประสบความสำเร็จเช่นหล่อนได้อย่างฉาดฉาน ทำให้ชาวบ้านเชื่อและยอมส่งลูกหลานของตนไปให้กับ “แม่แดงอ่อน” ได้หลายครั้ง ขณะที่คนในหมู่บ้านเดือดร้อน “แม่แดงอ่อน” คือผู้หยิบยื่นโอกาสทางเศรษฐกิจให้กับคนในหมู่บ้านครั้งแล้วครั้งเล่า ณรงค์แสดงภาพการหลอกหลวงที่กรุงเทพฯมีต่อชนบทผ่านวิธีการที่ “แม่แดงอ่อน” หลอกล่อให้คนเดินทางเข้าเมือง ในกรณีของ “คำโพน” ลูกชายของ “เชื่อง” และในกรณีของ “แม่เฒ่า” แม่ของ “เชื่อง” “แม่แดงอ่อน” ใช้เงินเป็นเหยื่อล่อ

¹⁷ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, สาขาวิชาศิลปศาสตร์, เอกสารการสอนชุดวิชาสังคมไทย (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2533), หน้า 32-33.

“ใครอยากได้เงินใช้แกจันก็เอาลูกหลานมาให้ข้า อ้อ ! ข้าจะพาพวกมันไปทำงานสบายๆ ที่กรุงเทพฯ ชโน้น ใครให้ลูกหลานไปทำงานกับข้า ไม่ต้องเสียเงินค่านายจ้าง-นายหน้า ข้าไม่ยกรีดเลือดกับปู แต่ว่าเบิกริเงินล่วงหน้าจากโรงงานมาลงขันทีเดียว ข้าจะจ่ายให้สดๆ หิวละสามพันเดี๋ยวนี้อยู่”¹⁸

“เชื่องคำรามไกลลั้ง ผ่นไปกรุงเทพฯ อีกครั้ง ตามหาแม่แดงอ่อนจนเจอ คำตอบก็คือ แม่เฒ่าสมัครใจมาขอทานเอง ได้เงินเท่าไรก็แบ่งกันคนละครึ่ง”¹⁹

สิ่งที่เกิดขึ้นกับ “โพน” ในความเป็นจริงคือ “โพน” ถูกหลอกให้มาทำงานในโรงงานนรกที่ใช้งานเด็ก ๆ ทั้งวันทั้งคืน แทบไม่มีเวลาพัก ทำให้เด็ก ๆ เกือบพิการ ได้กินข้าวกับปลาทุเลๆ และถูกนายจ้างทุบตีอย่างทารุณ ส่วน “แม่เฒ่า” ถูกหลอกให้มาขอทานจนถูกเจ้าหน้าที่ตำรวจจับ ทั้งสองกรณีแสดงภาพคนชนบทที่ถูกหลอกซ้ำแล้วซ้ำเล่า ซึ่งเป็นสิ่งที่ณรงค์ต้องการย้ำให้เห็นความร้ายกาจของ “แม่แดงอ่อน” อันเป็นตัวแทนของชาวเมืองที่มีภาพเป็นผู้ร้ายที่ใช้เล่ห์เหลี่ยมต้มตุ๋นคน และยังเป็นการย้ำว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะเมืองเป็นความหวังทางเศรษฐกิจของคนยากจนในชนบท แต่กรณีของเด็กสาวถูกหลอกมาขายตัวในกรุงเทพฯ ภาพของเมืองที่ดึงดูดใจจะต่างออกไป เด็กสาวฝันอยากเป็นนักร้องดังและเข้ากรุงเทพฯ โดยเริ่มจากการทำงานเสิร์ฟตามห้องอาหาร พวกเขาถูกหลอกให้ตั้งความหวังว่าจะมีแมวมอง หรือผู้จัดการเห็นหน่วยก้านความเป็นนักร้องที่จะประสบความสำเร็จแล้วช่วยสนับสนุน กรุงเทพฯ จึงถูกมองว่าเป็นดินแดนแห่งโอกาส ดินแดนแห่งความเจริญก้าวหน้า เป็นบันไดไปสู่ดวงดาวแห่งความสำเร็จ

“พวกเจ้าของร้านอาหารนะเขาขาดพนักงานเสิร์ฟ ต้องเห็นเด็กสาว ๆ หน้าตาดีหน่อย เพราะใครมีหน่วยก้านเขาจะส่งเสริมให้เป็นนักร้อง ผลอ ๆ ได้อัดแผ่นออกเทปมาดังระเบิดยิ่งกว่าพิมพาหรือจินตหรา โผล่หน้าออกมาทางโทรทัศน์มันทุกช่องทุกชั่วโมงนั่นประไร

พวกเด็กสาว ๆ ดีใจจนเนื้อเต้น น้องเมียของเชื่องก็เช่นกัน...

¹⁸ ณรงค์ จันทรเรือง , “กว่าจะเขี้ยว,” ใน มิดไม่มีคม, หน้า 68.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 70.

นังหนูพุกอายุสิบห้าอย่างสิบหกก็โยยบินเข้ากรุงเทพฯ ไปกับเพื่อน ๆ อีกสี่ห้าคน คราวนี้แค่เดือนกว่า ๆ ก็ได้ลงรูปในไทยรัฐ เพราะว่าตำรวจจับเจ้าของร้านอาหารที่เปิดช่องค้าเนื้อสดในด้านหลัง”²⁰

ในที่สุดเด็กสาวเหล่านี้ก็ค้นพบด้วยตนเองเช่นกันว่า โอกาสที่จะประสบความสำเร็จในเมืองอย่างที่ฝันไว้ไม่เป็นความจริง ข้าเธอยังถูกบังคับให้ขายตัวอีก วิธีการที่ “แม่แดงอ่อน” ใช้หลอกล่อคนชนบทให้เดินทางเข้าเมือง คือการใช้เงินและชื่อเสียงหลอกล่อเป็นภาพที่ฉกรรจ์ต้องการแสดงให้เห็นว่า เมืองใช้ความเป็นศูนย์กลางของตัวเองคือศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรม ล่อลวงคนชนบทเข้าไปสร้างความเจริญให้กับเมือง ฉกรรจ์ประณามการที่เมืองขูดรีดและหลอกลวงคนชนบทว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ โดยการเสียดสีตัวละคร “แม่แดงอ่อน” ให้มีลักษณะเป็นคนกลอกกลิ้ง หน้าเนื้อใจเสือ ในคราวที่ “แม่แดงอ่อน” พุดเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือให้กับตัวเอง เพื่อจะพาคนไปทำงานที่กรุงเทพฯ ฯ แล้วมีคนแย้งว่าไปทำงานที่เมืองนอกมีรายได้ดีกว่า “แม่แดงอ่อน” แสดงอาการเยาะหยันพร้อมกับบอกว่าพวกที่อยากไปทำงานเมืองนอกล้วนถูกหลอกทั้งนั้น โดยกล่าวว่า

“ชะ! ไ้อ้พวกที่อยากไปทำงานเมืองนอกเมืองนานะเป็นยังงัยมั้ง ? โอ๊ย! ล้วนแต่หลงลมเขาว่าจะได้เดือนละหมื่นสองหมื่น แต่ที่ต้องเสียค่าทำพาสปอร์ต วิชาไหนจะต้องเสียค่าเรือบิน ค่านายหน้า ขายไร้อ่านองนากันเป็นผืน ๆ แล้วก็ต้องไปนอนสะอื้นอยู่ในทะเลทรายโน่น ก็เพราะว่าโดนมันหลอกเอานะซี หว่า! แยกหลอก พุทโธ! ก็คนไทยด้วยกันนี่แหละว่าที่มันหลอกกันเองนะ”²¹

ฉกรรจ์เสียดสีตัวละคร “แม่แดงอ่อน” ด้วยบทสนทนาดังกล่าวได้ดี เพราะสิ่งที่ “แม่แดงอ่อน” พุดเพื่อสร้างความน่าเชื่อถือโดยการด่าผู้อื่น ก็คือสิ่งที่ “แม่แดงอ่อน” กำลังทำอยู่ คือการใช้ความเป็นคนบ้านเดียวกันมาหลอกคนในหมู่บ้านให้ไปทำงานที่กรุงเทพฯ ฯ เพื่อที่ “แม่แดงอ่อน” จะได้คำตอบแทนจากการเป็นนายหน้านั้นเอง ตัวละคร “แม่แดงอ่อน” จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นการที่เมืองครอบงำให้คนชนบทสร้างผลประโยชน์ให้กับ

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 69.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 68.

เมือง ด้วยวิธีการที่เมืองเสนอความเจริญและความร่ำรวยเป็นเยื่อล่อ ในเรื่อง “กว่าจะเขี้ยว” นี้ เมืองมีภาพลักษณ์เป็นผู้ร้ายเจ้าเล่ห์ที่คอยหลอกลวงและขูดรีดคนชนบท(อย่างไม่ละอายใจ)

เรื่องสั้นเรื่องสุดท้ายเป็นเรื่อง que แสดงให้เห็นการขูดรีดที่เมืองมีต่อชนบทอย่างชัดเจนที่สุด ได้แก่เรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” ของอัศศิริ ธรรมโชติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าความเจริญของเมืองดึงดูดให้คนชนบทที่ยากจนเดินทางเข้าเมืองแต่กลับถูกเมืองทำร้ายโดยเสนอผ่านชีวิตของเด็กหญิงที่ยากจนคนหนึ่ง คือ “คำแก้ว” เธอออกเดินทางไปกับคนแปลกหน้าพร้อมกับเด็กวัยเดียวกันเพื่อไปทำงานในเมือง คนแปลกหน้าให้เงินแม่ก่อนหนึ่งและบอกว่า “คำแก้ว” จะได้ไปทำงานสบาย ไม่อันตราย และได้ฝึกอาชีพ แต่เมื่อ “คำแก้ว” มาถึงโรงงาน “คำแก้ว” ต้องทำงานหนัก อยู่ในห้องพักคนงานคับแคบ และต้องกินยาม้าเพื่อทำงานในตอนกลางคืนด้วย ในที่สุด “คำแก้ว” เกิดอาการประสาทหลอนเพราะพิษของยาม้าวิ่งคลุ้มคลั่งไปทั่วโรงงาน²² ชีวิตของตัวละคร “คำแก้ว” คือภาพสะท้อนชีวิตของเด็กยากจนจากชนบทนับร้อยนับพันที่หลังไหลเข้าสู่เมืองเพื่อขายแรงงานของตนเอง แลกกับความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเพียงเล็กน้อยของครอบครัว

อัศศิริแสดงเหตุผลที่เด็กชนบทต้องมาขายแรงงานในเมืองไม่ต่างไปจากนักเขียนคนอื่นๆ คือความยากจนที่เกิดจากพื้นที่ทำกินแห้งแล้ง แต่สาเหตุของความแห้งแล้งที่อัศศิรินำเสนอเป็นประเด็นที่ต่างกันออกไป กล่าวคือ การตัดไม้ทำลายป่าเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการอพยพแรงงานเข้าสู่เมือง การตัดไม้ทำลายป่าส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ทำให้ธรรมชาติแปรปรวนและสร้างผลเสียหายให้กับเกษตรกรที่ต้องอาศัยผืนดินและฝนในการทำนา อัศศิริใช้ดอกไม้และผีเสื้อ เป็นสิ่งแทนความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ ตามคำบอกเล่าของตัวละครที่เป็นแม่ของ “คำแก้ว” หมู่บ้านของเธอเคยมีฝูงผีเสื้อบินเคล้าใบข้าวไหวว่อนวาวสีอยู่ในทุกหน้าหนาว และมีดอกไม้สีสวยอยู่ในหมู่บ้าน แต่เมื่อ “คำแก้ว” อายุสิบเอ็ดขวบเศษ ๆ ดอกไม้และผีเสื้อกลายเป็นเพียงเรื่องเล่าขานให้เด็ก ๆ ฟังเพราะ

“ดอกไม้ได้หายไปพร้อมกับป่าบนภูเขาที่ถูกโค่นล้มลงมาหมด เหลือแต่ผืนดินและเศษหญ้าอย่างที่เห็นกันอยู่ หมู่บ้านแห้งแล้งและหนาวผิดปกติ ผนตกหนัก

²² อัศศิริ ธรรมโชติ, “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ,” ใน ทะเลร่ำลมโตก (กรุงเทพฯ : ก.ไก่, 2535), หน้า 117-125.

น้ำท่วมแล้วก็ซึมหายไปกับแผ่นดินอย่างรวดเร็ว ไร่นาที่มีมาแต่ปู่ย่าตายายรุ่งรังด้วยวัชพืชไร้คุณค่า และร้างไปกับห้วยหนองบึงบาง สัตว์ป่าก็หนีหาย”²³

อัศศิริแสดงนัยที่อยู่ภายใต้การบรรยายนี้ว่า การตัดไม้ทำลายป่าเกิดขึ้นจากความเจริญของเมืองและความโลภของมนุษย์ การกระทำอย่างไรจึงสำนึกนี้ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของผู้อื่น ทำให้ชาวนาปลูกพืชไม่ได้ผล ต้องทิ้งไร่นาไปโดยเปล่าประโยชน์และยากจนลง การที่อัศศิริให้ภาพดอกไม้และผีเสื้อหายไปจากหมู่บ้านของ “คำแก้ว” นานแล้วจึงหมายถึง หมู่บ้านของ “คำแก้ว” ประสบภาวะยากจนมาเป็นเวลานาน เพราะความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติหมดไป ความยากจนนี้เองทำให้บรรดาพ่อแม่ส่งลูกหลานเข้ามาทำงานแม้กับคนแปลกหน้าได้ เพียงแค่ได้ฟังคำบอกเล่าของคนแปลกหน้า และได้จับเงินก้อนที่คนแปลกหน้าให้เป็นค่าตัวของลูกเท่านั้น

ดอกไม้และผีเสื้อ นอกจากจะเป็นสิ่งที่อัศศิริใช้เมื่อกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติแล้ว อัศศิริยังคงนำภาพดอกไม้และผีเสื้อมาใช้อย่างมีนัยสำคัญที่แสดงให้เห็นภาพลักษณ์ของเมืองในความคิดของ “คำแก้ว” และภาพของเมืองที่ปรากฏตามความเป็นจริงด้วย คำปลอบโยนของคนแปลกหน้าที่อธิบายให้เด็กฟังว่า เขาจะพาเด็ก ๆ ไปสร้างของสวย ๆ งาม ๆ คือดอกไม้กับตัวผีเสื้อ เมื่อ “คำแก้ว” ได้ฟังว่า เธอจะได้เรียนรู้วิธีสร้างดอกไม้และผีเสื้อ เธอตั้งใจและตั้งความหวังว่าจะกลับมาสร้างดอกไม้และตัวผีเสื้อให้ที่บ้านทุ่งของเธอ

“คำแก้วแปลกใจ ดอกไม้กับตัวผีเสื้อ คนสร้างและทำมันขึ้นมาได้หรือ เมืองกรุงเทพฯ คงจะเหมือนกับหมู่บ้านของเราที่ไม่มีผีเสื้อและดอกไม้ให้เห็น พวกเขาจึงคิดสร้างมันขึ้นมาใหม่ แต่เอ๊ะ! เด็ก ๆ อย่างพวกเราจะทำมันได้ยังไง ถ้าคนแปลกหน้าไม่โกหกสอนให้พวกเราทำก็ดีขึ้น เมื่อคำแก้วกลับหมู่บ้านจะสร้างดอกไม้กับผีเสื้อให้เต็มท้องทุ่งเลย”²⁴

จากภาพดังกล่าว ดอกไม้และผีเสื้อที่สร้างขึ้นคือสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงพลังแห่งความเจริญของเมือง ที่สามารถสร้างสิ่งที่เคยสูญหายไปแล้วให้ฟื้นขึ้นมาใหม่ได้ พลัง

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 117.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

แห่งความเจริญของเมืองที่ได้ฟังทำให้ “คำแก้ว” ฝันอย่างงดงามถึงการสร้างผีเสื้อและดอกไม้ให้กับท้องทุ่ง แต่เมื่อมาถึงกรุงเทพฯ และ “คำแก้ว” ได้เรียนรู้วิธีสร้างดอกไม้และผีเสื้อในโรงงานจริง ๆ “คำแก้ว” ก็เปลี่ยนความคิดนี้ เพราะเธอต้องทำงานอยู่ในห้องอุดอู้อยู่ ไม่มีวันพักผ่อนและไม่เคยได้ออกไปนอกโรงงานเลย “คำแก้ว” ต้องกินอยู่อย่างเร่งรีบเพื่อจะกลับไปทำงานเป็นเวลายาวนาน ที่ร้ายที่สุดคือ เพื่อสร้างดอกไม้และผีเสื้อให้ได้มาก ๆ “คำแก้ว” ถึงกับกินยาม้าเพื่อให้ตนเองทำงานได้มากขึ้น เพื่อค่าจ้างที่เพิ่มมากขึ้น ดอกไม้และผีเสื้อภาพต่อไปก็คือภาพของเมืองตามความเป็นจริง

“แล้ววันหนึ่งคำแก้วก็ได้พบว่าตนเองมิได้หลับลงอีกเลย นับตั้งแต่เช้าที่ตื่นขึ้นมาอย่างระโหยอ่อนเพลีย และมองเห็นกองดอกไม้และตัวผีเสื้อจำนวนมากชูช่อไหวลมและโบยบินอยู่ในห้องของทุกหนทุกแห่ง โดยเฉพาะตัวผีเสื้อ “มีชีวิต” ขึ้นมาจากผ้าบาง สีสนับ และกำลวด บินพุ่งเข้าสู่หน้าต่างของคำแก้วจากสิบตัวร้อยตัวพันตัว หมื่นตัวไปจนถึงแสนและเป็นฝูง ๆ นับล้าน...

“ดอกบัวบานแล้วก็หุบ ผีเสื้อนั้นบินได้” คำแก้ววิ่ง ร้องลั่น และโวยวายไปทั่วห้องและโรงงานที่บึบ “หนูจะไปกับมัน... จะออกไปกับผีเสื้อ หนูจะชิมันกลับบ้าน...”²⁵

ในภาพนี้อัศศิริแสดงให้เห็นว่าดอกไม้และผีเสื้อที่สร้างขึ้น ก็คือดอกไม้และผีเสื้อปลอม อันหมายถึงความเจริญของเมืองที่สร้างได้แต่สิ่งจอมปลอมนั่นเอง “คำแก้ว” ได้รู้จักคุ้นเคยกับดอกไม้และผีเสื้อเป็นอย่างดี แต่เธอไม่มีโอกาสได้ตระหนักว่าพลังแห่งความเจริญของเมืองนั้นเป็นความเจริญแบบจอมปลอม ความเจริญของเมืองไม่มีทางกระจายไปสร้างสิ่งสวยงามให้ชนบทอย่าง “คำแก้ว” ฝัน แต่กลับนำมาสร้างผลประโยชน์ให้เกิดขึ้นในตัวเมืองเอง และเอารัตเอาเปรียบผู้อื่น ดังเช่นที่ดอกไม้และผีเสื้อปลอมสร้างความร่ำรวยให้แก่เจ้าของกิจการ คือ “ฉัตรชัย ศรีสุรการ” แต่กลับทำลายชีวิตของ “คำแก้ว” อย่างไม่ปราณี การกินยาม้าเพื่อให้สร้างผีเสื้อและดอกไม้ปลอมได้มาก ๆ ทำให้ “คำแก้ว” เกิดอาการประสาทหลอน เพราะพิษยาม้าในร่างกายนั่นเอง

ตัวละคร “คำแก้ว” คือภาพของเด็กชนบทที่ต้องตกเป็นเหยื่อการขูดรีดของเหล่านายทุนในเมือง ตัวละคร “ฉัตรชัย ศรีสุรการ” ซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานผลิตดอกไม้

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124-125.

ประดิษฐ์ คือภาพของนายทุนที่อัครศิรีใช้แสดงให้เห็นการขูดรีดที่เกิดขึ้นในเมืองนั่นเอง “ฉัตรชัย” เป็นตัวแทนของพวกนายทุนที่เห็นแก่ตัวที่ทำการขูดรีดแรงงานชาวชนบททุกวิถีทาง คนงานในโรงงานของเขาทุกคนต้องทำงานหนักอย่างหามรุ่งหามค่ำ มีคุณภาพชีวิตต่ำ ในขณะที่เขาและครอบครัวอยู่สุขสบายจากการขูดรีดแรงงานของผู้อื่น นักธุรกิจอย่าง “ฉัตรชัย” เห็นว่า การที่รัฐบาลต่อสู้กับต่างประเทศเพื่อเรียกร้องสิทธิทางวรรณกรรมเป็นเรื่องโง่เขลา เพราะทำให้ประเทศมหาอำนาจจะตัดโควตาการส่งออกสินค้าของเขา ตัวละคร “ฉัตรชัย” จึงเป็นภาพของคนที่ไม่เคยสนใจสิ่งใดมากไปกว่าผลประโยชน์ของตัวเอง อัครศิรีเสียดสีความคิดเห็นอันเห็นแก่ตัวของตัวละคร “ฉัตรชัย” ที่ก่นด่าการกระทำของรัฐบาลว่า รัฐบาลโง่ที่ทำให้ธุรกิจของพวกเขาอยู่ในภาวะเสี่ยง เพราะธุรกิจที่เขาทำสร้างประโยชน์ให้กับคนทุกระดับ ทำให้ประเทศมีรายได้ ทำให้คนชนบทมีงานทำ และทำให้เด็กสาวไม่ต้องไปเป็นโสเภณี แต่ในความเป็นจริงธุรกิจของ “ฉัตรชัย” เป็นธุรกิจที่มุ่งสร้างประโยชน์ให้กับตัวเอง และเป็นธุรกิจที่ทำร้ายชีวิตคนอย่างเลือดเย็น การแจกยาม้าให้คนงานกินโดยไม่สนใจว่ายาม้าอาจทำให้คนงานประสาทหลอน เป็นสิ่งที่ฟ่องออกมาว่า “ฉัตรชัย” คือนายทุนที่ไม่เคยคิดถึงผู้อื่นนอกจากผลประโยชน์ของตัวเองและครอบครัวเท่านั้น

นอกจากจะแสดงภาพของนักธุรกิจที่เห็นแก่ตัวและไร้อัจฉริยะอย่าง “ฉัตรชัย” แล้ว อัครศิรียังสร้างตัวละครเด็กเจ้าของลูกสาวโรงงานทำดอกไม้ เพื่อเป็นภาพเปรียบกับ “คำแก้ว” เพื่อแสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจนในเมือง ลูกสาวของ “ฉัตรชัย ศรีสุรการ” วัยสิบเอ็ดขวบเศษๆ เหมือน “คำแก้ว” เธอได้นั่งรถส่วนตัวไปโรงเรียนอันเป็นรถคันที่พ่อซื้อให้เธอโดยเฉพาะ ภาพของเธอเป็นภาพที่ร่าเริง แจ่มใสสมวัย เช่นกลับจากโรงเรียนเธอก็แหงนคอส่งเสียงใสร้องทักพ่อ ก่อนไปโรงเรียนเธอเข้ามาหอมแก้มจูบลูกพ่อ ส่วน “คำแก้ว” ด้วยวัยเดียวกัน เธอต้องออกจากโรงเรียน เดินทางจากบ้านมาไกลเพื่อมาทำงาน ชีวิตแต่ละวันต้องทำงานหนัก อุดอู้ อยู่ในห้องคับแคบ กินอย่างเร่งรีบเพื่อกลับไปทำงานต่อ ไม่เคยได้ออกไปสูโลกลภายนอก เด็กสองคนมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันคนหนึ่งรวยอีกคนหนึ่งจน และเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นว่า คนจนอย่าง “คำแก้ว” เป็นผู้มาสร้างความเจริญให้กับเมือง ในขณะที่คนรวยอย่างครอบครัวของ “ฉัตรชัย ศรีสุรการ” เท่านั้นที่มีสิทธิ์บริโภคความเจริญของเมือง

ภาพของเมืองซึ่งเป็นความหวังทางเศรษฐกิจตามความคิดของชาวชนบทในเรื่องสั้นทั้ง 7 เรื่อง ได้แก่เรื่อง “บางสิ่งที่แตกร้าง” และเรื่อง “บ้านของลูกชาย” ของนิรันดร์ศักดิ์ บุญจันทร์ เรื่อง “เด็กหัวขี้เลื่อยกับกระดาษห่อหนังสือ” ของ ศิลา โคมฉาย

เรื่อง “นกขมิ้น” ของสำเริง คำพะอู เรื่อง “กว่าจะเขี้ยว” ของ ณรงค์ จันทรเรือง และเรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” ของอัศศิริ ธรรมโชติ นักเขียนได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ภาพดังกล่าวไม่ใช่เรื่องจริง เรื่องสั้นทุกเรื่องเริ่มต้นด้วยภาพชนบทที่สิ้นหวัง ทำให้ชาวชนบทตั้งความหวังไว้ที่เมือง และจบลงด้วยความผิดหวังกับเมือง ซึ่งบางเรื่องก็อาจให้ตัวละครมีความหวังกับชนบทอีกครั้ง แต่ในบางเรื่องตัวละครชาวชนบทย้ายถิ่นก็ต้องพบกับภาวะที่สิ้นหวังในเมืองและต้องใช้ชีวิตต่อสู้อันตรายอยู่ในเมืองต่อไป

ภาพเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบทยังได้รับการนำเสนออยู่ แต่ภาพของชนบทไม่ได้ถูกใช้เฉพาะด้านดีดังที่ปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นในกลุ่มที่เสนอภาพเมืองอันเป็นโลกที่ขาดลมหายใจแห่งธรรมชาติอีกแล้ว ในทางตรงกันข้าม ภาพของชนบทในเรื่องสั้นกลุ่มนี้กลับเป็นภาพด้านร้ายที่เป็นอุปสรรคหรือเป็นศัตรูในการดำรงชีวิตของมนุษย์ กล่าวคือภาพความแห้งแล้งในชนบทถูกนำมาใช้อธิบายว่า เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวชนบทไม่สามารถประกอบอาชีพทางเกษตรกรรมตามวิถีชีวิตดั้งเดิมได้ ชาวชนบทมีฐานะยากจนลงและในที่สุดก็ต้องฝากความหวังสุดท้ายในการประกอบอาชีพไว้ที่เมือง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า การนำเสนอภาพด้านร้ายของชนบทก็เพื่อเน้นให้เห็นสภาพที่น่าสงสาร และชะตากรรมอันเลวร้ายที่ไม่มีทางเลือกของชาวชนบท เพื่อในท้ายที่สุดจะเป็นการนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่า ชาวชนบทที่หนีความแร้นแค้นเข้าสู่เมืองก็เพื่อมาพบกับสภาพอันโหดร้ายต่อการดำรงชีวิตในเมืองมากกว่าตอนที่อยู่ที่บ้านเกิดเสียอีก เหมือนการหนีเสือปะจระเข้ ซึ่งยิ่งเน้นให้เห็นความน่าสงสารของชาวชนบทและความร้ายกาจของเมืองมากยิ่งขึ้น

ในเรื่องสั้นทั้ง 7 เรื่อง ภาพของชาวชนบทที่เข้ามาหางานทำในเมือง สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบท ภาพของชนบทที่แห้งแล้งขาดความดูแลจากรัฐบาลอย่างจริงจังทำให้คนชนบทยากจนลงทุกทีๆ กับภาพเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอยู่แล้ว กลับได้รับการพัฒนาจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง และดึงดูดผู้คนจากส่วนต่างๆ ของประเทศให้เข้ามาสร้างความเจริญให้กับเมืองต่อไป สะท้อนให้เห็นปัญหาโครงสร้างทางสังคมที่เมืองถูกทำให้อยู่เหนือกว่าชนบทในทุกๆ ด้าน ในความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมที่ดำเนินต่อไปเช่นนี้ ชนบทจะไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ต้องมีความสัมพันธ์ที่พึ่งพาเมืองและตกอยู่ในฐานะบริวารที่คอยหล่อเลี้ยงรับใช้เมืองต่อไปไม่รู้จบ ส่วนเมืองก็จะคงความเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจที่สามารถควบคุมชนบทให้อยู่ภายใต้อิทธิพลของเมืองต่อไป นอกจากนี้ภาพของชนบทที่อพยพเข้าเมืองในเรื่องสั้นกลุ่มนี้ คือภาพคนชนบทที่เข้ามาอยู่ในภาคเศรษฐกิจส่วน

ที่ต่ำที่สุด กล่าวคือเป็นแรงงานไร้ฝีมือที่ต้องขึ้นอยู่กับภาวะจ้างของนายจ้าง และไร้พลังในการต่อรองอย่างสิ้นเชิง ผู้วิจัยพบว่านักเขียนใช้ภาพดังกล่าวเพื่อแสดงปัญหาที่ชาวชนบทต้องเผชิญเมื่อเข้ามาอยู่ในเมือง ปัญหาแรกคือปัญหาการทุจริต ดังที่ปรากฏอยู่ในเรื่อง “กว่าจะเขี้ยว” เรื่อง “บางสิ่งที่แตกร้าว” และเรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” และปัญหาต่อมาคือ ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยกับคนจน ดังปรากฏในเรื่อง “นกขมิ้น” และเรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” ความเหลื่อมล้ำถูกมองว่าเป็นปัญหาเพราะนักเขียนเห็นว่า คนรวยเท่านั้นที่มีสิทธิ์จะอยู่อย่างสบายภายในเมือง ส่วนคนจนซึ่งในที่นี้หมายถึงกรรมกรหรือผู้ชายแรงงานทั่วไป ต้องทำงานหนักแต่กลับมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบากเพราะไม่มีเงินซื้อความสะดวกสบายให้ชีวิต ซึ่งนักเขียนเห็นว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงความไม่ยุติธรรมในสังคม

ในบางกรณีนักเขียนอาจใช้ภาพความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยและคนจน เพื่อเสนอปัญหาการทุจริตของพวกนายทุน ดังที่ปรากฏในเรื่อง “ออกไปกับฝูงผีเสื้อ” แต่ในบางกรณีภาพความเหลื่อมล้ำถูกใช้ให้เป็นเสมือนการเตือนให้ชาวชนบทผู้อพยพเข้ามาขายแรงงานตระหนักว่า พวกเขาไม่มีโอกาสได้ใช้ชีวิตอย่างสะดวกสบายตามที่ฝันอย่างแน่นอนเพราะพวกเขาไม่มีเงินมากพอ ปัญหาการทุจริตและความเหลื่อมล้ำระหว่างคนรวยและคนจนในเมือง ทำให้เมืองมีภาพลักษณ์เป็นผู้ร้ายที่คอยทุจริตทำร้ายผู้อื่น และภาพเมืองที่เป็นสวรรค์สำหรับคนรวยแต่เป็นนรกสำหรับผู้ยากไร้

แสงสีของเมืองคือภาพลวงตา

เมืองหรือกรุงเทพฯ มีภาพลักษณะเป็นเมืองสวรรค์ที่เจริญ เป็นดินแดนแห่งความฝันและความหวัง แต่ไม่ว่าเมืองจะมีภาพใดก็ตาม นักเขียนจะแสดงให้เห็นว่าภาพดังกล่าวล้วนมีพรมแดนคั่นอยู่ระหว่างเมืองกับชนบท ความฝันที่สวยงามกับความเป็นจริงที่โหดร้าย และมีจิตใจของผู้คนที่หวังจะค้นให้พบ ไปให้ถึง ก้าวให้ผ่านพรมแดนนี้ไปสู่ดินแดนแห่งความฝันอันงดงามนั้น พวกเขาออกเดินทางไปตามเสียงเรียกร้องภายในให้ค้นหา บางคนพบสิ่งที่ตัวเองต้องการ แต่หลายคนผิดหวังเพราะเมืองที่พวกเขาตั้งต้นค้นหา กลับกลายเป็นดินแดนที่มีแต่ความน่ารังเกียจ ความสวยงามกลับกลายเป็นภาพลวงตา เมืองใหญ่กลับว่างเปล่า ไร้ชีวิตจิตใจ และหลอกลวง ประสบการณ์ที่เมื่อคนค้นพบเมืองแล้วเต็มไปด้วยความผิดหวัง ถูกถ่ายทอดเป็นภาพลักษณะอีกภาพหนึ่ง เปรียบความเจริญของเมืองเป็นภาพลวงตา เป็นมายาที่ลวงให้คนเดินเข้ามาติดกับ ความฝันได้

รับการตอบสนองให้เป็นรูปเป็นร่างก็จริง แต่คนที่จะชื่นชมความสำเร็จของมันได้ไม่ใช่คนเดินทางเจ้าของความผันเหล่านั้น หากแต่เป็นเมือง เจ้าของโลกแห่งแสงสี ความทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าที่แท้จริงเท่านั้น

เรื่องสั้นจำนวนหนึ่งเสนอภาพการลี้ภัยไหลเข้าเมืองของชาวชนบทด้วยเหตุผลที่ว่า ภาพเมืองในความคิดของเขาเหล่านั้นเป็นสถานที่ที่เต็มไปด้วยความเจริญนำพาการทั้งอาคารบ้านเรือน ความเป็นอยู่ การแต่งกาย และความบันเทิง ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองคือชีวิตที่ทันสมัย สะดวกสบายไปด้วยวัตถุอำนวยความสะดวกและสินค้านานาชนิด ภาพลักษณ์ของเมืองในลักษณะดังกล่าวดึงดูดให้ชาวชนบทเดินทางเข้าเมืองเพื่อมาสัมผัสและมาใช้ชีวิตอันทันสมัยแบบชาวเมืองในที่สุด เรื่องสั้นที่เสนอภาพเมืองคือโลกแห่งแสงสีที่เป็นเพียงภาพลวงตา ได้แก่เรื่อง “คนบ้านนอก” ของไพท ภูธา เรื่อง “เทวดาหมาขี้” ของศรีดาวเรือง เรื่อง “นครบริโภคทัศน์” ของสุทธิพงษ์ ธรรม-วุฒิ เรื่อง “ผู้เสียเปรียบ” ของยูร กมลเสวีรัตน์ เรื่อง “เมืองดอกไม้” ของเดือนวาด พิมวนา เรื่อง “รอยจาริก” ของอิสระ ชูศรี และเรื่อง “สิ่งแลกเปลี่ยน” ของพลินดา ศิริพงษ์ ดังที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้

ภาพลักษณ์ของกรุงเทพฯที่เป็นเมืองฟ้าเมืองสวรรค์มีอยู่มากมาย ส่วนใหญ่อ้วนถูกเล่าผ่านสายตาของเด็กๆ หรือพวกหนุ่มสาวที่อยากจะเข้าเมืองเพื่อสัมผัสความเจริญและความน่าตื่นตาตื่นใจของเมืองที่เรียกรวมๆ ว่าแสงสี ภาพลักษณ์เหล่านี้บอกสิ่งที่ตัวละครหนุ่มสาวคิดถึงเมืองได้อย่างจะแจ้ง ดังเช่นภาพเมืองในความคิดของเด็กชาย “บุตรศรี” จากเรื่อง “คนบ้านนอก” ของไพท ภูธา เป็นภาพในจินตนาการว่า

“ผมอยากมากกรุงเทพฯ อยากขี่รถทัวร์ อยากเห็นเรือใหญ่ อยากดูเครื่องบิน ผมเคยเห็นแต่ในหนัง เคยดูแต่รูป ได้ยินครูพูดให้ฟัง แต่มันไม่เหมือนมาเห็นจริงๆ ด้วยตาหรอกครับ ครูบ่บอกว่ารถทัวร์เจียวกับรถสิบล้อจนกระจากแตกแล้วเวลามันคว่ำ ศพคนก็เหลือแค่ห้ากิโล มันไม่เป็นอย่างนั้นสักหน่อย จริงมั๊ยครับลุง ถ้าลุงเขียนจดหมายไปบอกยาย ยายจะต้องเชื่อ เพราะลุงเป็นคนขับรถเหมือนกัน ทีนี้แกจะต้องไม่กลัว ผมอยากมากกรุงเทพฯมากๆ”²⁶

²⁶ ไพท ภูธา, “คนบ้านนอก,” ใน ไฟหวังกับฝั่งฟาก (กรุงเทพฯ : ดันอ้อ, 2535), หน้า 143.

บทบรรยายนี้คือเนื้อความในจดหมายที่ “บุตรศรี” เขียนถึงลุงของเขา ก่อนเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เนื้อความที่เขียนสะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์เมืองในความคิดของ “บุตรศรี” ชัดเจน กรุงเทพฯตามความคิดของ “บุตรศรี” ก็คือเมืองหลวงที่เต็มไปด้วยตึกรามบ้านช่อง เป็นศูนย์กลางของการคมนาคมทางบก ทางเรือ ทางอากาศ ในโลกของชาวชนบทเช่น “แม่เฒ่าสา” และ “บุตรศรี” ที่ยังใช้คำบอกเวลาอิงกับสภาพธรรมชาติ (เทอมดำนานา เทอมหน้าแล้ง) เดินทางไปมาด้วยเท้าหรือจักรยาน สภาพส่วนใหญ่เป็นท้องนา ไกลออกไปเป็นชุมชนเล็ก ๆ ที่มีวัด อยู่ร้านค้าเล็ก ๆ เป็นอาคารปลูกใหม่ชั้นเดียว หลังคามุงสังกะสีหลังกะทัดรัด ภาพของกรุงเทพฯ จากที่ได้เห็นในหนังสือ ได้ดูในรูป ได้ฟังจากเรื่องราวที่เล่าขานสู่กันฟัง ดูจะเป็นภาพในจินตนาการที่น่าตื่นตาตื่นใจ เป็นเมืองที่น่ามีอยู่จริงถ้าไม่ได้มาเห็นด้วยตาตนเอง การที่คนชนบทเห็นว่าใครได้ไปเที่ยวกรุงเทพฯ ถือว่าเป็นผู้มีบุญวาสนา ยิ่งช่วยย้ำให้เห็นว่าเมืองคือดินแดนแห่งความเจริญก้าวหน้าที่ชัดเจน ภาพเมืองภาพนี้ไม่แตกต่างไปจากภาพเมืองที่ปรากฏอยู่ในเรื่อง “รอยจาริก” ของอิสระ ชูศรีมากนัก แม้อิสระจะไม่ได้แสดงภาพเมืองที่ปรากฏในความคิดของตัวเองเลย แต่จากเนื้อเรื่องทั้งหมดก็แสดงให้เห็นโดยนัยว่า เมืองมีภาพลักษณ์เป็นดินแดนที่ดึงดูดใจ เรื่อง “รอยจาริก” เป็นเรื่องของคนแก่ที่ทำทางธรรมะธัมโม เสมือนตัดกิเลสได้ขาดแล้ว อยู่ๆเกิดหายตัวไปจากบ้านในลักษณะคล้ายออกไปจาริกแสวงบุญ แต่ลูกชายกลับมาค้นพบภายหลังว่า พ่อของเขาไม่ได้ออกบวชแต่ออกจากบ้านเพื่อเดินทางเข้าเมือง²⁷ เรื่องของชายแก่แสดงภาพของเมืองโดยนัยว่า เมืองเป็นดินแดนแห่งแสงสีที่มีพลังเข้ายวนใจดึงดูดผู้คนให้เข้าไปสัมผัส ภาพเมืองซึ่งเป็นโลกแห่งแสงสีในเรื่องสั้นทั้งสองค่อนข้างเป็นภาพในเชิงบวกอยู่มาก ซึ่งเป็นภาพที่ปรากฏน้อยมากในจำนวนเรื่องสั้นที่นำเสนอภาพลักษณ์สังคมเมืองทั้งหมด

ภาพลักษณ์สังคมเมืองในเรื่องสั้น 2 เรื่องต่อมา ความเจริญของเมืองจะไม่ใช้ภาพในเชิงบวกอีกต่อไป ความเจริญหมายถึงความเจริญทางวัตถุที่ดูจวมปลอม ไม่มี ความหมายที่แท้จริงต่อการดำรงชีวิต นักเขียนเสนอภาพความเจริญของเมืองอันเป็นความเจริญทางวัตถุที่ทำให้ร่างกายและจิตใจมีแต่ความอ่อนแอ ภาพดังกล่าวปรากฏในเรื่อง “ผู้เสียเปรียบ” ของยูร กมลเสวีรัตน์ ยูรจำลองภาพเมืองอันก้าวหน้ากับชนบทอันเรียบง่ายผ่านตัวละครเด็กสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งคือเด็กชายชาวเมือง ผู้มีของเล่นที่ทำจาก

²⁷ อิสระ ชูศรี, “รอยจาริก,” ใน ใจต่อใจ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ช่างวรรณกรรม, 2536), หน้า 61-66.

เทคโนโลยีทันสมัยและมีราคาแพง อีกฝ่ายคือเด็กชาวชนบทที่เล่นของเล่นที่ทำจากธรรมชาติ ลักษณะเด่นของเรื่องคือการให้เด็กชายทั้งสองฝ่ายเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เด็กชายชาวเมืองที่ภูมิใจในความโก้และความเป็นคนเมืองในตอนแรกจะค่อยๆเรียนรู้ว่า เด็กชายชาวชนบทเก่งกว่าเขาเพราะสามารถทำในสิ่งที่เขาทำไม่ได้ เช่นทำของเล่น ว้ายน้ำ จับปลาฆ่าปิ้งกิน ปั่นต้นไม้ ส่วนเด็กชายชาวชนบทก็เรียนรู้เรื่องราวอันทันสมัยของเมือง และได้สัมผัสรูปแบบความเจริญแบบชาวเมือง เช่นของเล่นที่เป็นรถถังไขลาน แต่นำหนักของเรื่องอยู่ที่การเสนอภาพด้านดีของชนบทด้วยประเด็นที่ต้องการนำเสนอว่าเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูในสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ สามารถพึ่งตนเองได้มากกว่าเด็กที่อยู่ในเมือง ภาพความสามารถในการเอาตัวรอดในป่า และความแข็งแรงของเด็กชนบทจึงถูกเน้นให้เด่นกว่าภาพลักษณะของเมืองไม่ว่าจะเป็นด้านบวกหรือด้านลบ²⁸

ภาพความเจริญของเมืองที่ถูกนักเขียนวิจารณ์อย่างชัดเจนว่าเป็นความเจริญแบบจอมปลอมคือภาพของเมืองในเรื่อง “เมืองดอกไม้” ของเดือนวาด พิมวนา “เมืองดอกไม้” เสนอภาพของตัวละคร “แม่” ที่เลือกวิถีอันสุขสงบในชนบทมากกว่าจะอพยพไปอยู่ในเมืองเหมือนชาวบ้านคนอื่น ๆ เมื่อ “ลูก” มาถามและรบเร้าให้ “แม่” เดินทางไปกับเขา “แม่” ไม่ไป เพราะในความคิดของ “แม่” ความเจริญของเมืองเป็นความเจริญแบบจอมปลอม “แม่” เห็นว่าสังคมเมืองเจริญด้านวัตถุ แต่จิตใจของผู้คนเสื่อมโทรม ผู้คนเห็นแก่ตัว จิตใจเย็นชาหยาบกระด้าง ต่างจากชีวิตในชนบทที่แม่จะไม่สะดวกสบายเท่าในเมือง แต่จิตใจผู้คนสงบสุข มีชีวิตเรียบง่ายท่ามกลางธรรมชาติ ไม่ต้องแก่งแย่งแข่งขันหรือทำร้ายใคร ในที่สุด “ลูก” ซึ่งออกเดินทางเพื่อเข้าเมืองก็หวนกลับมาหา “แม่” และเลือกวิถีชีวิตอันสุขสงบในชนบทเช่นกัน²⁹ การตัดสินใจเลือกวิถีชีวิตของตัวละคร “แม่” และ “ลูก” ก็คือการยืนยันว่าเมืองมีภาพความเจริญแบบจอมปลอมในทัศนะของเดือนวาดอย่างแท้จริง

เรื่องสั้นในกลุ่มที่เสนอภาพแสงสีของเมืองคือภาพลวงตา ที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงอย่างละเอียดคือเรื่อง “เทวดา-หมาขี้” ของศรีดาวเรือง เรื่อง “นครบริโภคนกัณฑ์” ของสุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ และเรื่อง “สิ่งแลกเปลี่ยน” ของพลินดา ศิริพงษ์ นักเขียนแต่ละ

²⁸ ยूर กมลเสวีรัตน์, “ผู้เสียเปรียบ,” ใน ใจต่อใจ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ช่างวรรณกรรม, 2536), หน้า 133-141.

²⁹ เดือนวาด พิมวนา, “เมืองดอกไม้,” ใน เมืองดอกไม้, จตุพล บุญพรัตน์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : แพรว, 2536), หน้า 247-255.

คนวิจารณ์ภาพลักษณ์เมืองที่มีลักษณะเป็นศูนย์กลางแห่งความทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าคล้ายคลึงกัน กล่าวคือเมืองมีลักษณะตรงกับภาพลักษณ์ดังกล่าวจริง แต่สิ่งที่ควบคู่ไปกับความเจริญก้าวหน้าคือความเสื่อมโทรมทางจิตใจ เนื้อหาและลีลาที่นักเขียนวิจารณ์เมืองในเรื่องสั้นแต่ละเรื่อง มีความน่าสนใจแตกต่างกันออกไป ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงรายละเอียดดังต่อไปนี้

“เทวดา-หมาขี้” ของศรีดาวเรือง เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นทัศนคติของชาวชนบทที่มีต่อเมืองหลวงคือกรุงเทพฯ อย่างชัดเจนว่า เมืองคือความเจริญ การได้เข้าไปสัมผัสกับความเจริญของเมืองคือความใฝ่ฝันของชาวชนบทซึ่งส่วนใหญ่มีความคิดเห็นกันว่า การได้ไปใช้ชีวิตในเมืองคือโอกาสอันดีที่จะไปเรียนรู้รูปแบบการใช้ชีวิตอันทันสมัยแบบชาวเมืองและเป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจมาก “เทวดา-หมาขี้” เป็นเรื่องของ “จงดี้” เพื่อนของ “ตุ้มเห่ง” ซึ่งเคยไปอยู่กรุงเทพฯ 3 ปี กลับมาอยู่บ้านเดิม “จงดี้” กลับมาบ้านพร้อมกับนำความเป็นอยู่แบบคนกรุงเทพฯ กลับมาด้วย และยังมีเรื่องราวเกี่ยวกับกรุงเทพฯ มาเล่าให้ “ตุ้มเห่ง” ฟังมากมาย “ตุ้มเห่ง” ทั้งประหลาดใจและไม่เข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับกรุงเทพฯ ที่ “จงดี้” เล่าให้ฟัง และในสิ่งที่ “จงดี้” นำกลับมาปฏิบัติที่บ้าน³⁰ ความโดดเด่นของเรื่อง “เทวดา-หมาขี้” นอกจากจะอยู่ที่การสะท้อนทัศนคติดังกล่าวได้ชัดเจนแล้ว ยังอยู่ที่น้ำเสียงเชิงเสียดสีประชดประชันของศรีดาวเรืองที่มีต่อพฤติกรรมของตัวละคร “จงดี้” อีกด้วย การกล่าวถึงการกระทำของ “จงดี้” ในเชิงเสียดสีเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า ศรีดาวเรืองไม่เห็นด้วยกับสภาพที่ชาวชนบทยึดถือเอาวัฒนธรรมของชาวกรุงเทพฯ เป็นแม่แบบ โดยคิดว่าสิ่งที่ชาวกรุงเทพฯ ทำคือความเจริญแล้วพยายามเลียนแบบทุกวิถีทาง ภาพลักษณ์เมืองคือดินแดนแห่งความเจริญถูกนำเสนอตั้งแต่เริ่มเปิดเรื่องเมื่อให้ชาวบ้านจับกลุ่มวิพากษ์วิจารณ์การกลับบ้านของ “จงดี้”

“เพื่อนบ้านมองจูดจงดี้ด้วยสายตาที่มีเครื่องหมายนาฬิกา สีหน้าของพวกเขาราวกับจะแบกทุกข์แทน เมื่อเห็นจงดี้กลับบ้าน

...บ้านเท่ารูกุญกับที่ดินสักกระเบาะมือ จะพอทำมาหากินอะไร มีแต่คนเขาจะหาทางไป นี้นัดกลับมา แล้วไหนว่าจะไม่กลับไ้... อย่างว่าแหละ ใครไปกรุงเทพฯ

³⁰ ศรีดาวเรือง, “เทวดา-หมาขี้,” ใน แม่สาธุ (กรุงเทพฯ : ดวงกมลวรรณกรรม, 2536), หน้า 9-15.

ตอนแรกก็พูดเหมือนกันทั้งนั้น แล้วพันท้าย เป็นซ้ำเรือ ถ้าได้ไปล่ะจะไม่หวนกลับมาอีกเลยทั้งชาติ เอ...รีวามันรวยแล้ววะ เห็นมีทองหยองใส่ เก็หรือเปล่าก็ไม่รู้... มีบ้างเหมือนกันที่ทำที่ไม่ใส่ใจทั้งที่ซ้ำเลื่อง”³¹

ชาวบ้านในหมู่บ้านของ “จงดี้” ไม่มีใครสักคนที่มีความเห็นต่างจาก “จงดี้” ชาวบ้านทุกคนรวมทั้ง “ตุ้มเหน่ง” ด้วยเห็นว่ากรุงเทพฯ คือแดนสวรรค์ คือศูนย์รวมแห่งความเจริญก้าวหน้าทีทุกคนปรารถนาจะได้ไปใช้ชีวิตที่นั่น แต่เมื่อ “จงดี้” ทำในสิ่งตรงกันข้าม คือไปอยู่กรุงเทพฯ ได้ไม่นานก็กลับมาอยู่บ้าน “จงดี้” จึงถูกชาวบ้านวิพากษ์วิจารณ์ว่าโง่ การเปรียบเทียบ “จงดี้” กับคนอื่น ๆ ที่เคยเข้ากรุงเทพฯ แล้วในที่สุดต้องกลับมาอยู่บ้าน รวมทั้งการสมมุติตัวเองให้มีโอกาสเช่นนั้นบ้าง สะท้อนให้เห็นว่าแสงสีของกรุงเทพฯ ยังคงดึงดูดให้ชาวชนบทรุ่นแล้วรุ่นเล่าเดินทางเข้าไปหามัน

พฤติกรรมของตัวละคร “จงดี้” เป็นสิ่งแสดงให้เห็นอิทธิพลของวัฒนธรรมเมืองที่ครอบงำความคิดของชาวชนบทได้แจ่มชัดที่สุด วัฒนธรรมชาวกกรุงได้รับการประเมินคุณค่าว่าเป็นของดี และ “จงดี้” ก็รับเอาวัฒนธรรมแบบชาวเมืองมาใช้แทบทุกวิถีทาง “จงดี้” ใส่สร้อยทองเพื่อแสดงฐานะ ปลูกบ้านใหม่แทนกระท่อมหลังเดิมพร้อมทั้งทำรั้วบ้าน หน้าบ้านทำถนน ปลูกดอกไม้ เลี้ยงสุนัขแบบชาวกกรุงคือให้ใส่ปลอกคอ มีโซ่จูง ตั้งชื่อเรียกเป็นภาษาต่างประเทศ และต้องจูงออกมาขับถ่ายบริเวณรั้วบ้านทุกเช้า การกระทำทุกอย่างของ “จงดี้” ได้รับคำวิพากษ์วิจารณ์จากชาวบ้านมาก และ “ตุ้มเหน่ง” ซึ่งเป็นเพื่อน “จงดี้” มักเป็นผู้ถามถึงเหตุผลของ “จงดี้” อยู่เสมอ แต่ไม่ว่าจะเป็นการทำรั้วบ้าน การเลี้ยงหมาแบบขุนข้าวขุนน้ำให้อิ่ม ให้อยู่แต่ในบริเวณบ้าน และฝึกขับถ่าย การคิดจะทำบ้านเป็นค่านักทรงเจ้า “จงดี้” มีคำพูดที่ติดปากเธอเมื่อเธอตอบคำถาม “ตุ้มเหน่ง” เช่นกันว่า “ที่โน่นนะ” อันหมายถึงที่กรุงเทพฯ ที่ “จงดี้” เคยไปใช้ชีวิตอยู่มีแบบแผนที่ชาวกกรุงปฏิบัติแล้ว “จงดี้” ก็นำมาทำตาม ซึ่ง “จงดี้” เห็นว่าการกระทำของเธอทำให้เธอเป็นคนโก้แบบชาวเมืองต่างจากชาวบ้านทั่วไป ดังตัวอย่าง

“...ที่โน่นนะ ขนาดซื้อที่ดินผืนยังไม่หมด ดั่งค์ยังไม่พอปลูกบ้าน เค้าก็ต้องทำรั้วก่อนทั้งนั้นแหละ

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

...ที่โน่น มึงจะเอาสักเท่าไร เตี้ยวชอยนั้นรับชั้นห้า เตี้ยวชอยโน้นรับชั้น
 เก้า บางชอยมีทั้งหัวชอยท้ายชอย
 ..กูจะปลุกดอกไม้ไว้ริมถนน..ที่โน่นใคร ๆเค้าก็ทำกันทั้งนั้น เวลาจูงหมาออก
 มา..
 ...ที่โน่นนะ เขาไม่ปล่อยให้หมาไปเที่ยวขี้เยี่ยวเลอะเทอะตามใจมันหยั่งกะคน
 บ้านนอกหรอก เขาจะหัดให้มันจำที่ขี้เป็นที่ที่เป็นทาง
 ...ที่โน่นนะ บ้านไหนไม่เลี้ยงหมาแบบนี้ แสดงว่าไม่มีวัฒนธรรมไว้ว"³²

ศรีดาวเรืองวาดภาพตัวละคร “จงดี้” ในเชิงเสียดสี โดยแสดงให้เห็นว่าสิ่งที่
 “จงดี้” คิดว่าดีแล้วรับมาปฏิบัติตาม แท้จริงแล้ว “จงดี้” ไม่ได้รับมาเพราะเห็นคุณ
 ประโยชน์ในตัวสิ่งของหรือการกระทำ แต่ “จงดี้” รับมาเพราะว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นแบบแผน
 ที่ชาวกรุงทำ แต่ “จงดี้” ไม่รู้ว่าแบบแผนที่เธอรับมาไม่ใช่สิ่งที่เป็นความเจริญหรือเป็น
 วัฒนธรรมที่มีคุณค่าแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม สิ่งเหล่านี้กลับสะท้อนให้เห็นความไม่
 ดีของเมืองมากกว่า ชาวกรุงต้องทำรั้วเพื่อป้องกันขโมยเข้าบ้านและต้องการแสดงอาณา
 เขตเพื่อไม่ให้ผู้อื่นบุกรุกเข้ามาในผืนดินที่เป็นกรรมสิทธิ์เฉพาะตน รั้วจึงสะท้อนให้เห็นถึง
 สภาพสังคมที่เต็มไปด้วยอาชญากรรม มีโจรผู้ร้ายชุกชุม และคนอยู่อย่างหวาดระแวง
 ไม่ไว้ใจใคร และไม่ยอมเสียเปรียบใคร ชาวกรุงต้องเลี้ยงสุนัขแบบใส่ปลอกคอ ล่ามโซ่
 ถึงเวลาขับถ่ายต้องจูงสุนัขออกมาที่หน้าบ้านตัวเอง สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นอยู่ที่แออัด
 คับแคบ คนไม่สามารถปล่อยให้สัตว์เลี้ยงเดินตามท้องถนนหรืออยู่ที่หน้าบ้านคนอื่นได้
 เพราะถือเป็นการสร้างความเดือดร้อนรำคาญให้ผู้อื่นและอาจถูกแจ้งตำรวจจับอันเป็นการ
 นำความเดือดร้อนมาสู่ตนเองในภายหลัง การวาดภาพตัวละคร “จงดี้” เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็น
 ความสามารถของศรีดาวเรือง เพราะในขณะที่ศรีดาวเรืองได้เสียดสี “จงดี้” ผู้
 เป็นต้นแบบของชาวชนบทที่เห่อวัฒนธรรมชาวกรุง ศรีดาวเรืองก็ได้วิพากษ์วิจารณ์สภาพ
 สังคมเมืองและชีวิตความเป็นอยู่ของคนเมืองไปด้วยในเวลาเดียวกัน

การวิพากษ์วิจารณ์สังคมเมืองปรากฏตลอดทั้งเรื่อง “ตุ้มเหน่ง” คือตัวละครที่
 ศรีดาวเรืองใช้วิพากษ์วิจารณ์ “จงดี้” หรืออีกนัยหนึ่งคือวิพากษ์วิจารณ์วัฒนธรรมแบบ
 ชาวกรุงที่คนชนบทนิยมนำมาปฏิบัติตามอย่างชื่นชอบ ในคราวที่ “จงดี้” สร้างบ้านไม้

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 10-14.

และทำรั้วล้อมบ้าน “ตุ้มเห่ง” ในฐานะเพื่อนรักออกปากวิพากษ์วิจารณ์อย่างอารมณ์ดี แต่ภายใต้คำหยอกเย้านั้นก็คือการวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมกรุงเทพ ชนชั้นเอง

“กระท่อมเก่ามุงหญ้าถูกรื้อทิ้ง บ้านไม้จริงชั้นเดียวเกิดขึ้นแทน และจงดียังได้ ทำสิ่งที่แปลกประหลาดไปกว่าคนอื่น ทั้งที่บ้านไม้ใหญ่โตอะไรมานานัก แต่หล่อนทำรั้ว ปกติไม่ว่าจะมองบ้านใคร มาจากทิศใด ภายในหมู่บ้านกระจุกชนิดนี้ หากไม่เผอิญติดสุ่มทุ่มพุ่มไม้ที่ขึ้นรกเป็นบางหย่อม จะสามารถมองเห็นกันทะลุปรุโปร่ง ใครหญิงช้ำวอกขำวอก ใครเขย่าเปลเห่ลูก ผัวเมียนอนหยอกล้อ สมบัติพิสดานมีบ้านละก็ขึ้น สรุปลแล้วไส้มีก็ขุดรู้เห็นกันอยู่ แล้วนี่ทำไม... จงดีไปอยู่กรุงเทพฯไม่พอสามปี กลับมาทำหัวสูงขนาดทำรั้วบ้าน เงินทำรั้วนั้นเอามาซื้อข้าวสารได้ตั้งหลายถัง

“โอโฮ...คนกรุงเทพฯ นี่เอ็งกะจะนอนตายคนเดียวอยู่ในรั้วนี้หรือไงยะ คุณนาย”
ตุ้มเห่งวิจารณ์³³

การทำรั้วบ้านถูกวิจารณ์ว่าเป็นการกระทำที่ “หัวสูง” และ “จงดี้” ก็ถูก “ตุ้มเห่ง” เรียกว่า “คนกรุงเทพฯ” อันแสดงให้เห็นถึงการที่ “จงดี้” เลียนแบบวัฒนธรรมแบบชาวกรุงซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นอยู่เดิมของชุมชนเลย และสิ่งที่ “จงดี้” เลียนแบบมาก็สะท้อนให้เห็นสังคมกรุงเทพฯ ที่ต่างคนต่างอยู่แบบตัวใครตัวมัน ไม่มีการคบหาสมาคมกับใครแม้กับเพื่อนบ้าน คำพูดของ “ตุ้มเห่ง” ทุกครั้งหลังจากได้ฟัง “จงดี้” เล่าถึงสิ่งที่เป็ความเจริญของกรุงเทพฯ ก็คือคำวิจารณ์สังคมกรุงเทพฯของศรีดาวเรือง เช่นในคราวที่ “จงดี้” เล่าให้ “ตุ้มเห่ง” ฟังว่ากรุงเทพฯ มีทั้งเทพทั้งพรหมที่เป็นเทวดาชั้นสูงและผีนานาชาติ นานาชนิดลงมาอยู่มาก ครบปีจะมีการทำพิธีไหว้ครุ มีงานฉลองสนุกสนาน “ตุ้มเห่ง” ก็หัวเราะพร้อมทั้งพูดว่า “โอโฮ..แล้วเค้าไม่ไปผูกไปเกิดกันมั่งรีไรวะ กูชักสงสัย เค้ามีบุญมากหรือบาปมากกันล่ะ”³⁴

...และในคราวที่ “จงดี้” จูงสุนัขออกมาขับถ่ายหน้าบ้านตรงที่ “จงดี้” ทำถนนปลูกดอกไม้ เมื่อ “จงดี้” อธิบายให้ “ตุ้มเห่ง” ฟังว่าคนกรุงเทพฯ หัดให้สุนัขขับถ่ายเป็นที่เป็นทาง ไม่ปล่อยให้สุนัขขับถ่ายเลอะเทอะอย่างคนบ้านนอก “ตุ้มเห่ง” เห็นว่า

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

“เค้าหัดให้หมาขึ้นถนนสวย ๆ หน้าบ้านเขาอย่างนั้นแหละ แล้วที่นี้ไอ้ที่เขาว่าไม่มี กุมฝอยหมาไม่ขึ้น ก็ไม่มีแล้วซี อ้าว...กูรากจะแตก พวกผู้ดีนี่แปลกจังวะ” “ตุ้มเหน่ง” สัน หัวดิก “เมืองสวรรค์โน้นท่าจะมีแต่ขึ้นหมาเต็มไปหมด ตามตำหนักทรงเจ้าก็เหมือนกันไซ้ ไหม หยั่งจี้กูไม่ไปตีฝ่า ตามจริง ๆ เอะ มึงไม่เหม็นมั่งรีไร”³⁵

คำพูดของ “ตุ้มเหน่ง” ทุกครั้งหลังจากได้ฟัง “จงดี้” เล่าถึงสิ่งที่เป็นความ เจริญของกรุงเทพฯ ก็คือคำวิพากษ์วิจารณ์สภาพสังคมเมืองและวัฒนธรรมเมืองที่ชาวชน บทย่าง “จงดี้” รับมาว่าไม่ใช่สิ่งที่ดีควรค่าแก่การปฏิบัติตามเลย ตรงกันข้าม หากผู้ใด รับรูปแบบของการกระทำแบบชาวเมืองอย่างไม่มีวิจรรณญาณกลับทำให้เขาผู้นั้นอยู่ใน สภาพน่าหัวเราะอย่าง “จงดี้” เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม “ตุ้มเหน่ง” ก็ไม่ใช่ผู้ที่สามารถต้านทานกระแสของวัฒนธรรม เมืองที่เริ่มบุกทะลวงเข้าชุมชนท้องถิ่นได้ เพราะในช่วงสุดท้ายของเรื่อง เมื่อ “ตุ้มเหน่ง” ฟัง “จงดี้” ชักชวนให้เป็นคนใช้ในตำหนักเทพของตน ศรีดาวเรืองให้ภาพว่า

“ตุ้มเหน่งจ้องปากจงดี้ที่ฟันลมออกมาจนลืมหุบปากตัวเอง และหากลมนั้นมี ไวร้ส มันก็มีช่องทางที่เปิดรับอยู่พอดี”³⁶

ไวร้สจากลมปากของ “จงดี้” เปรียบเสมือนเชื้อวัฒนธรรมแบบชาวเมืองที่ “จงดี้” เป็นผู้นำมา และอาการอ้าปากค้างของ “ตุ้มเหน่ง” ก็คือโอกาสที่ “ตุ้มเหน่ง” จะรับ รูปแบบการใช้ชีวิตและความคิดแบบคนเมืองจาก “จงดี้” มานั่นเอง การจบเรื่องด้วย ลักษณะดังกล่าวเป็นการยืนยันว่า ไม่ว่าวัฒนธรรมเมืองจะเป็นสิ่งที่มีคุณค่าพอที่จะเป็นต้น แบบให้ชุมชนท้องถิ่นเลียนแบบจริงหรือไม่ก็ตาม แต่สิ่งที่ปฏิเสธไม่ได้คือ วัฒนธรรมเมือง มีภาพที่เป็นศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรมที่ยังได้รับการยอมรับจากความคิดของคนชนบทยู่ ต่อไป และสภาพดังกล่าวช่วยเน้นให้ภาพลักษณะเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒน ธรรมหนักแน่นยิ่งขึ้น

การวิจารณ์ภาพลักษณะสังคมเมืองในเรื่อง “เทวดา-หมาขึ้น” เป็นการวิจารณ์ ในเชิงเสียดสี และศรีดาวเรืองพุ่งเป้าหมายในการวิจารณ์มายังชนบทที่มีความคิดและ พฤติกรรมที่ “เห่อ” วิถีชีวิตแบบ “ชาวกรุง” มากกว่าจะวิจารณ์เมืองโดยตรง อย่างไรก็ตาม

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.

ตาม ผู้อ่านก็จะเห็นภาพของสังคมเมืองตามความคิดของศรีดาวเรืองว่าไม่ใช่สังคมที่มีแต่ความเจริญก้าวหน้าอย่างเดียว กิจกรรมและรูปแบบการใช้ชีวิต รวมทั้งวิถีชีวิตของชาวเมืองที่ศรีดาวเรืองแสดงให้เห็นล้วนสะท้อนความไม่แน่นอนของสังคมเมือง

เรื่องสั้นเรื่องต่อมาคือเรื่อง “นครบริโภคทัศน์” ของสุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ เป็นเรื่องสั้นอีกเรื่องหนึ่งที่กล่าววิจารณ์ความเจริญของเมืองในทำนองเสียดสี เรื่องสั้นเรื่องนี้ยกประเด็นความเจริญทางวัตถุของเมือง มาเปรียบเทียบกับความล้าหลังของชนบทเพื่อแสดงให้เห็นว่า ความเจริญก้าวหน้าของเมืองที่เป็นความฝันของหนุ่มสาวชนบทก็คือความเจริญที่หมายถึงวัตถุอำนวยความสะดวกทั้งหลายในเมือง วัตถุอำนวยความสะดวกเหล่านี้ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่สะดวกสบายขึ้นก็จริง แต่การพึ่งพาวัตถุอำนวยความสะดวกมากเกินไปกลับส่งผลเสียให้กับชีวิตมากกว่าจะเป็นผลดี

เรื่อง “นครบริโภคทัศน์” เป็นเรื่องของชายคนหนึ่งที่ยื่นชมกับการมาอยู่เมืองใหญ่ เพราะเมืองใหญ่ทำให้เขาสามารถใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางวัตถุอำนวยความสะดวกในทุกๆ ด้าน ซึ่งตัวเขาเรียกมันว่าความทันสมัยสำเร็จรูป เขาคิดว่าเขามีชีวิตที่สะดวกสบายขึ้นกว่าตอนที่เขาอยู่บ้านเกิดมาก เพราะวัตถุอำนวยความสะดวกจะทำงานแทนเขาทุกอย่าง แต่เขาต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงในการซื้อ และการบำรุงรักษาความทันสมัยเหล่านี้ การที่ชีวิตเขาต้องอาศัยความทันสมัยแม้แต่การใช้ยาช่วยขับถ่าย ทำให้ชีวิตเขารุ่นวายเมื่อขาดมัน ตั้งแต่การนอนตื่นสาย ไม่ขับถ่าย ไปทำงานไม่ทัน และเร่งรีบจนประสบอุบัติเหตุถึงแก่ความตายในที่สุด³⁷

เรื่อง “นครบริโภคทัศน์” สุทธิพงษ์แสดงให้เห็นลักษณะทางสังคมของเมืองโดยดึงเอาภาพตรงกันข้ามระหว่างเมืองกับชนบทมาใช้ ซึ่งเป็นทั้งการแสดงภาพถิ่นฐานที่ต่างกัน และมีนัยที่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของการรับรู้ทางสังคมที่ต่างกัน กล่าวคือ เมืองจะมีภาพของสังคมแห่งความรู้ และเป็นศูนย์รวมของข้อมูลข่าวสาร ในขณะที่ชนบทมีภาพตรงกันข้ามคือเป็นดินแดนแห่งความไม่รู้ เป็นสังคมที่คุ้นเคยกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมและห่างไกลการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทที่สุทธิพงษ์แสดงให้เห็นคือภาพการเตรียมอาหารเช้าในชีวิตประจำวันของชาวเมืองกับชนบทผ่านตัวละคร “ผม” ซึ่งในปัจจุบันคือชาวเมือง ภาพชีวิตประจำวันของตัวละคร “ผม” คือการแสดงภาพความเจริญของเมืองโดยเฉพาะความเจริญทางวัตถุ ตั้งแต่ “ผม” ลืมตา

³⁷ สุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ, “นครบริโภคทัศน์,” ใน รากเหง้า (กรุงเทพฯ : นกสีเหลือง, 2535), หน้า 175-184.

ตื่นขึ้นมาในตอนเช้า สิ่งของเครื่องใช้นานาชนิดก็เข้ามามีบทบาทกับการดำเนินชีวิตของ “ผม” ทั้งนี้ เพียงลุกจากเตียงลงมาห้องครัว “ผม” ก็สามารถเตรียมอาหารเช้าได้โดยไม่ต้องลงมือทำเอง เวลาที่ไม่ต้องทำกับข้าวทำให้ “ผม” สามารถไปทำธุระอย่างอื่น เช่น อาบน้ำ หรืออ่านหนังสือพิมพ์ได้

“ในนครนี้ ขณะที่ผมมีเวลาเท่ากับชนบทบ้านเกิด ผมมีความทันสมัยสำเร็จรูปที่ สะดวก ง่ายและรวดเร็วกว่ามากมาย เร็วเท่าความคิด ผมวิ่งไปเสียบปลั๊ก กระจกน้ำร้อนบนชั้นพลาสติก หยิบขนมปังสองแผ่นใส่ลงไปในที่ปังข้าง ๆ กด แป้นให้มันจมหายลงไป เสียบปลั๊ก เปิดตู้เย็นหยิบไส้กรอก หมูแฮมออกมาจากตู้ แล้วเสียบปลั๊ก หยิบเนยแข็งออกมาวางไว้ข้าง ๆ จาน ช้อน พลิกถ้วยกาแฟหาย ขึ้นวางในจานรอง ดักกาแฟใส่สามช้อน หย่อนน้ำตาลสองก้อนลงไป ร่อนน้ำร้อน ที่ยังไม่เดือด

ผมใช้เวลาไม่ถึงสามนาทีในการเตรียมอาหารเช้า ต่อจากนี้ผมจะไปทำอะไรก็ได้ สวิตซ์จะควบคุมเวลาและความพอดีให้ผมเสร็จสรรพ”³⁸

ภาพที่เห็นคือการเตรียมอาหารเช้าของคนในเมือง ทั้งง่าย สะดวก และ ประหยัดเวลา ถ้าเพียงแต่มีกระจกน้ำร้อน ที่ปังขนมปัง ตู้เย็น เตอบ และมีกาแฟ ไส้กรอก หมูแฮม เนยแข็ง ที่ไม่ต้องปรุงให้ยุ่งยาก เท่านั้นก็ได้กาแฟร้อนและขนมปังกิน กับไส้กรอก หมูแฮม โดยใช้วิธีเตรียมแต่การเสียบปลั๊ก แล้วหยิบของทุกอย่างเข้า เครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านั้น เวลาสามนาทีถูกเน้นให้เห็นถึงความสะดวก ความ ง่าย ความรวดเร็วและความทันสมัยอย่างที่การติดเตาหุงต้มในชนบทเทียบไม่ได้

“ควันบุหรี่ยังทำให้ผมนึกถึงคลังควันสีเทาเข้มจากการติดไฟในเตาถ่าน โดยการจุด ชีได้ หรือไม่ก็ยางในของล้อรถ ใส่เศษฟืนสุ่มลงไป รอจนกว่าฟืนจะติดลุก เป็นเปลวแล้วจึงค่อยใส่ถ่าน กว่าถ่านจะติดลุกแดงหมดควัน ผมจะซาวข้าวสอง น้ำ รอต้งหม้อ ระหว่างรอหม้อข้าวเดือด สามารถนุ่งผ้าขาวม้าไปตักน้ำขึ้นมา จากบ่ออาบ แล้วแต่งตัวจนเสร็จสองรอบก็ยังได้ กว่าข้าวจะแตกเม็ด รินน้ำหม้อ

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 176.

ได้ แล้วยังต้องเอาขึ้นมาหมุนองบนไฟให้หม้อแห้งพอดีอีก โอ๊ย...อย่านึกถึงตอน
ทำกับข้าวเลย”³⁹

ภาพแสดงขั้นตอนการหุงข้าวในชนบท เริ่มตั้งแต่ติดเตา ช้าวข้าว ตั้งหม้อ
ไปจนถึงข้าวแตกเม็ด รินน้ำแล้วดงข้าว ใช้เวลาไม่ต่ำกว่าสามสิบนาที สามนาทีกับ
สามสิบนาที อัตราส่วนคือหนึ่งส่วนสิบ เวลาหนึ่งส่วนเตรียมอาหารเข้าในเมืองที่แสนง่าย
แสนสะดวก แสนเร็ว แต่เสร็จพร้อมกินได้ทันทีในเวลาไม่ถึงสิบนาที เทียบกับเวลาที่มาก
กว่าประมาณเก้าส่วนแล้วได้แค่ข้าวสุก ซึ่งต้องคอยดูแลทุกขั้นตอน ภาพความเจริญของ
เมืองย่อมโดดเด่นและดึงดูดใจหนุ่มสาวที่มาจาก “ชนบทบ้านเกิด” แน่

นอกจากความทันสมัยสำเร็จรูปในห้องครัวแล้ว สุทธิพงษ์ยังแสดงให้เห็น
ภาพชีวิตของ “ผม” ที่แวดล้อมด้วยความทันสมัยอีกมาก เช่นยาแคปซูลช่วยในการ
ขับถ่าย ก๊อ๊กฝักบัวแทนบ่อวิดน้ำ น้ำยาพิเศษที่ใช้สระผมนวดผม และฤดูตัวแทนสบู่ได้
ภายในขวดเดียว ที่วีที่บริการด้านข้อมูลข่าวสารให้ “ผม” ก้าวทันโลก ภูเขาแจลลี่คปรตุ
ประสิทธิภาพสูง และรถยนต์ที่เป็นทั้งพาหนะและเครื่องแสดงฐานะประจำตัว สิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ถูกประเมินค่าว่าเป็นเครื่องหมายแห่งความเจริญของเมือง และเป็นสิ่ง
ดึงดูดให้คนเดินทางเข้าเมือง “ผม” คือตัวละครที่เป็นภาพสะท้อนของหนุ่มสาวชาวชน
บทที่มีเป้าหมายของชีวิตอยู่ที่การใช้ชีวิตในเมือง ท่ามกลางสภาพแวดล้อมอันทันสมัยและ
สะดวกสบายเช่นนี้เอง

การแสดงภาพตรงข้ามระหว่างเมืองกับชนบทผ่านมุมมองของตัวละคร “ผม”
ทำให้สุทธิพงษ์สามารถสะท้อนความรู้สึกที่เป็นความใฝ่ฝันของชาวชนบทที่มีต่อเมืองได้ดี
และยังสะท้อนให้เห็นความภาคภูมิใจของหนุ่มสาวชาวชนบทที่รู้สึกว่าคุณคือผู้พิชิตที่
สามารถพาตนเองมาอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อมอันทันสมัย และเป็นผู้มีอำนาจเหนือ
เทคโนโลยีทั้งปวงได้ ลำดับต่อมาสุทธิพงษ์เริ่มเสียดสีความคิดดังกล่าว โดยนำเสนอ
ภาพอีกภาพหนึ่งที่แสดงให้เห็นแนวคิดตรงกันข้าม กล่าวคือ วัตถุประสงค์ความสะดวกอาจ
กลับกลายเป็นสิ่งไร้ประโยชน์และสร้างความเดือดร้อนให้กับชีวิตได้ หากมันไม่สามารถใช้
งานได้ตามปกติ สุทธิพงษ์ต้องการเสนอว่า การเข้ามาอยู่เมืองใหญ่โดย
คาดหวังว่าจะมารับความสะดวกสบายจากวัตถุประสงค์ความสะดวกได้เต็มที่ไม่ใช่เรื่องที่เป็น
จริงเสมอไป วัตถุประสงค์ความสะดวกต่างๆ เป็นเครื่องยนต์กลไกที่มนุษย์ไม่อาจ

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 177.

ควบคุมได้ตลอดเวลา ดังนั้นความคิดที่ว่า การเข้ามาอยู่ในเมืองใหญ่เพื่อมีโอกาสใช้สอย
 สิ่งของอันทันสมัยเปรียบเหมือนได้อยู่บนสวรรค์จึงไม่จริง เพราะสวรรค์อาจเปลี่ยนเป็น
 นรกได้ในพริบตาหากสิ่งของนั้นมนุษย์ไม่อาจควบคุมหรือใช้ประโยชน์จากมันได้ ภาพ-
 ลักษณะของเมืองภาพหลังนี้เริ่มตั้งแต่ภาพ “ผม” ลืมกินยาแคปซูลทำให้ “ผม” ขับถ่าย
 ไม่ออก ยาวิเศษที่ “ผม” เชื่อกันว่าเอาชนะอาการท้องผูกของ “ผม” ได้ก็ไม่มี ความ
 หมายเมื่อ “ผม” ลืมใช้มัน ภาพอันชัดเจนที่แสดงว่าวัตถุอันทันสมัยอาจกลับกลายเป็นสิ่ง
 ไร้ประโยชน์ได้ทันที ก็คือภาพขณะ “ผม” ไม่แน่ใจว่า “ผม” ถอดปลั๊กเครื่องใช้ไฟฟ้า
 เรียบร้อยหรือยัง “ผม” พยายามไขกุญแจเข้าบ้านแต่ไขไม่ออก

“มันเกิดอะไรขึ้นกันโว้ย !

เสียงผมอึ้งอึ้งอยู่ในหัว ความจริงผมเห็นและรู้จะ ๆ ตัวหนังสือภาษาอังกฤษ
 ที่มีอยู่บนร่างของมันว่า EXTRA TOP SECURITY ไม่ได้มดเท็จแม้แต่กับผมผู้
 ถืออาญาสิทธิ์คอยบงการมันแต่เพียงผู้เดียว

ผมหมุนซ้าย หมุนขวา ขยับแล้วขยับอีก มันก็ยังไม่ยอมหลุด เร็วแรงมีเท่า
 ไหวร์ผมโถมจนสิ้น เหนือเริ่มซึมออกมาตามรูขุมขน ผมจะต้องชกเย็บกับมันไปอีก
 นานเท่าไรว้อกัน

สิบเอ็ดโมง จะสิบเอ็ดโมงอยู่แล้วโว้ย

“ไอ้เหี้ย!” ผมหลุดปากออกมาอย่างเหลืออด อ้าว..ดูสิ..ทมันจะออก มันก็ออก
 มาอย่างไม่มีปีไม่มีสากกระเบือเรือรอะไรเลย ”⁴⁰

สุทธิพงษ์สร้างภาพ “ผม” ให้มีลักษณะน่าขันเพื่อเสียดสีผู้ที่มีความคิดว่
 การใช้ชีวิตท่ามกลางเทคโนโลยีอันทันสมัยเป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าเขามีความสามารถและมี
 ความเป็นอยู่เหนือผู้อื่น สุทธิพงษ์เห็นว่าความคิดดังกล่าวไม่ใช่ความคิดที่ถูกต้อง จาก
 ภาพตัวอย่าง

“กุญแจเป็นสิ่งที่ “ผม” ภูมิใจและวางใจในประสิทธิภาพของมัน เพียง “ผม”
 มีกุญแจ “ผม” ก็มั่นใจว่าสิ่งอำนวยความสะดวกในบ้าน “ผม” จะปลอดภัย เพราะไม่มี
 ใครสามารถไขกุญแจเข้าบ้านได้นอกจาก “ผม” คนเดียวเท่านั้น กุญแจจึงหมายถึงวัตถุ

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน , หน้า 182.

อำนาจความสะดวกอันทันสมัยที่เป็นผลผลิตแห่งความเจริญของเมือง และ “ผม” เป็นผู้ครอบครองที่มีอำนาจเหนือกุญแจในตอนแรก แต่เมื่อ “ผม” ไม่สามารถไขกุญแจได้แม้ “ผม” จะพยายามเพียงใดก็ตาม ภาพความพยายามไขกุญแจที่ไม่ได้ผลก็คือภาพที่แสดงให้เห็นว่า วัตถุประสงค์อำนาจความสะดวกอันทันสมัยของเมืองไม่ใช่สิ่งที่คนจะครอบครองหรือควบคุมให้เป็นไปดังต้องการได้ตลอดเวลา เมื่อใดที่สิ่งของเหล่านั้นไม่อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ใช้ก็อาจก่อให้เกิดผลเสียหายได้ ในที่นี้เห็นได้ชัดว่าทำให้ “ผม” เสียเวลาและจิตใจถึงเครียดเพราะกลัวไปทำงานไม่ทัน ความเร่งรีบทำให้ภาพที่ “ผม” พยายามไขกุญแจกลายเป็นภาพที่น่าขัน เพราะบัดนี้ “ผม” ไม่เหลือภาพของชายหนุ่มผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยศักยภาพในการครอบครองวัตถุประสงค์อำนาจความสะดวกชิ้นต่าง ๆ และยิ่งทงระคนภาคภูมิใจขณะที่ “ผม” เป็นผู้บังคับให้มันทำงานอีกต่อไป แต่กลับกลายเป็นภาพที่ “ผม” ลุกลี้ลุกลอน ไร้ความสามารถแม้แต่การไขกุญแจให้สำเร็จ และควบคุมสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งตัวเองไม่ได้จนต้องกล่าวคำสบถออกมา

สุทธิพงษ์ยังนำเสนอภาพความทันสมัยสำเร็จรูป ที่กลายสภาพเป็นสิ่งของไร้ประโยชน์ต่อไปอีก นั่นคือ “คุณสีล้อ” ของ “ผม” “คุณสีล้อ” คือรถยนต์ที่ “ผม” ภาคภูมิใจ เพราะ “คุณสีล้อ” เป็นพาหนะที่อำนาจความสะดวกในการเดินทาง และเป็นเครื่องบ่งบอกระดับความสำเร็จในตัว “ผม” ซึ่งทำให้ “ผม” ดุغم้วนมากยิ่งขึ้น แต่ในเวลา “ผม” เร่งรีบและจำเป็นต้องอาศัยรถยนต์มากกว่าทุกวัน รถยนต์ของ “ผม” กลับใช้การไม่ได้ เพราะความเมาทำให้ “ผม” เผลอเรือเปิดไฟหน้ารถทิ้งไว้ตลอดทั้งคืน ผลคือแบตเตอรี่รถยนต์หมด ทำให้รถที่เป็นพาหนะที่เคยทำให้ “ผม” ภาคภูมิใจกลับกลายเป็นเพียงโครงเหล็กที่ไร้ประโยชน์ไปในทันที ประเด็นที่สุทธิพงษ์นำเสนอคือ เขาไม่เห็นด้วยกับความคิดที่ว่า ชีวิตที่แวดล้อมไปด้วยวัตถุประสงค์อำนาจความสะดวกคือชีวิตที่ทันสมัยสมบูรณ์แบบและเป็นจุดหมายปลายทางที่หนุ่มสาวต้องไปให้ถึง เพราะแทนที่คนผู้ครอบครองวัตถุประสงค์เหล่านี้จะมีอำนาจเหนือมัน กลับกลายเป็นวัตถุประสงค์ไร้อำนาจเหนือคนแทน ตั้งแต่การกระตุ้นจิตใจคนให้อยากครอบครอง ทำให้ต้องดิ้นรนเพื่อที่จะครอบครองให้ได้ เมื่อมีแล้วก็วิตกกังวลกับการเก็บรักษาและดิ้นรนจะสะสมให้มีมากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้นไปอีก ประการต่อมาคือ การต้องพึ่งพาวัตถุประสงค์อำนาจความสะดวกมากๆ ทำให้คนเกิดความเคยชิน และพึ่งพาความสามารถของตัวเองน้อยลง จนกระทั่งไม่คิดจะพึ่งพาความสามารถของตนเองเลย ดังนั้น เมื่อใดที่วัตถุประสงค์อำนาจความสะดวกเหล่านั้นใช้การไม่ได้ ผู้ที่เคยชินกับการพึ่งพาวัตถุประสงค์ก็จะประสบกับความยุ่งยากในการดำรงชีวิตประจำวัน ดังเช่น “ผม” ที่ต้องกินยาระบายเป็นประจำ เมื่อ “ผม” ลืมกินยา “ผม” ก็ไม่สามารถขับถ่ายได้ “ผม” ตื่นสาย

เพราะนาฬิกาไม่ปลุก ทำให้ “ผม” ต้องเร่งรีบจัดการกับภาระกิจส่วนตัวในตอนเช้า เพราะกลัวไปทำงานสายจนเจ้านายตำหนิ “ผม” ต้องวิ่งกระหืดกระหอบไปเรียกรถแท็กซี่หน้าปากซอย เพราะรถยนต์ “ผม” ใช้การไม่ได้ ความเร่งรีบเป็นเหตุให้ “ผม” ประสบอุบัติเหตุทางรถยนต์จนถึงแก่ชีวิตในที่สุด เหตุการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นกับ “ผม” เป็นภาพสะท้อนให้เห็นว่า การมีชีวิตที่แหว่งล่อมไปด้วยเครื่องอำนวยความสะดวกและต้องพึ่งพามันอยู่ตลอดเวลากลับส่งผลร้ายให้กับชีวิตมากกว่าจะเป็นผลดี

เรื่องสั้นกลุ่มสุดท้ายในกลุ่มนี้คือเรื่อง “สิ่งแลกเปลี่ยน” ของพลินดา ศิริพงษ์ สังคมเมืองได้รับการวิจารณ์โดยตรงด้วยน้ำเสียงที่รุนแรงกว่ามาก เมืองซ่อนความร้ายกาจไว้ภายใต้ภาพลักษณ์อันงดงาม แต่พร้อมจะแสวงหาผลประโยชน์จากผู้ที่ยึดกว่า “สิ่งแลกเปลี่ยน” เป็นการเสนอภาพซึ่งเปรียบเทียบระหว่างความชั่วร้ายของเมืองกับความบริสุทธิ์ดั้งเดิมของชนบทโดยเน้นให้เห็นว่า ความเจริญที่จอมปลอมของเมืองย่ำยีวิถีชีวิตอันเรียบง่ายของชาวชนบท โดยที่ชาวชนบทเองก็รู้เท่าไม่ถึงการณ์หันไปชื่นชมกับความเจริญทางวัตถุของเมืองว่าเป็นสิ่งดี เนื้อเรื่องกล่าวถึง “ฮาน” หนุ่มลูกบ้านถูกไล่ออกจากหมู่บ้านฐานโกหก เหตุเพราะผู้ใหญ่บ้านได้ยินกิตติศัพท์ของเมืองทางฝั่งโน้นว่าเป็นที่เจริญ สวยงามตระการตา ผู้คนแต่งตัวงดงามเหมือนเทวดา ไปไหนไม่ต้องใช้เท้าเดิน เพราะเหาะได้ ผู้ใหญ่จึงส่ง “ฮาน” ไปดู “ฮาน” เข้าเมืองหลายปีและนำข่าวกลับมาบอกว่าไม่มีสิ่งที่ยี่เรียกว่าความเจริญ มีแต่สิ่งจอมปลอม แต่ความลับที่ “ฮาน” ปกปิดก็เปิดเผยเมื่อชายแปลกหน้า 3 คนเข้ามาในหมู่บ้าน นำสิ่งของใหม่ๆ เช่นวิทยุ ทำเดินรำ และเสื้อผ้ามาโฆษณาว่าที่เมืองฟ้ามีความเจริญมากกว่านี้มาก ชาวบ้านต่างตื่นตาตื่นใจและโกรธว่า “ฮาน” โกหก “ฮาน” จึงถูกไล่ออกไปปลุกกระท่อมคนเดียวในป่าลึก วันหนึ่งหลานสาว “ฮาน” ไปเยี่ยมและส่งข่าวว่า พ่อให้ไปทำงานที่กรุงเทพฯ เพราะพ่อรับเงินจากนายเงินมาซื้อวิทยุกับรถเครื่องไปแล้ว ปีหน้าพ่อคิดจะส่งน้องสาวไปทำงานกับนายด้วย เพราะพ่อต้องการปลูกบ้านใหม่ “ฮาน” นำดาตกร้าฟังว่าสิ่งที่เขากลัวมาถึงแล้ว⁴¹

“สิ่งแลกเปลี่ยน” เริ่มต้นเรื่องในลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องสั้นเรื่องอื่นๆ ในประเด็นโลกแห่งแสงสี กล่าวคือ กล่าวถึงภาพเมืองที่เต็มไปด้วยความสวยงาม ความหวัง และแสงสีตระการตาก่อน ภาพดังกล่าวเต็มไปด้วยพลังดึงดูดให้คนเดินทางเข้าเมือง เพื่อพิสูจน์คำร่ำลือให้เป็นที่ประจักษ์

⁴¹ พลินดา ศิริพงษ์, “สิ่งแลกเปลี่ยน,” ใน ใจต่อใจ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ช่างวรรณกรรม, 2536), หน้า 52-60.

“ฮาน” เป็นตัวแทนของคนในหมู่บ้าน ในการเดินทางเข้าเมือง

“เขาว่าที่เมืองโพ้นนะ มันยิ่งใหญ่ มันมั่งมีเหลือ เต็มไปด้วยบ้านเรือนสวยงาม
ใหญ่โต กลางคืนก็ตั้งกลางวันเพราะดวงอาทิตย์ไม่เคยตกจากฟ้า ผู้คนอยู่ดีมีสุข
กันถ้วนหน้า นึกเงินได้เงิน นึกทองได้ทอง หน้าตาเนื้อตัวก็งามเหมือนผีฟ้า ผี
สวรรค์ นี่สิ...เขาว่าถึงขนาด คนเมืองโพ้นไม่ต้องเดินเองเลยละ เขาเหาะกันได้...”

ฮานไปตามหาเมืองโพ้นด้วยหัวใจมุ่งมั่น ไปเพื่อหาทางพิสูจน์คำร่ำลือที่มันลอย
ไปลอยมาอยู่ระหว่างหุบผาสองชั้น และมันยังคงอุ่มอวลอยู่ในนั้น

หายไปหลายปี ฮานก็หอบผมขาวโพลนกลับมาด้วยทั้งหัว

“เมืองโพ้นนั้นบ่มีอะไรดอก มันมีแต่ความจอมปลอม”⁴²

เสียงของ “ฮาน” เป็นเสียงเดียวกับผู้เล่าเรื่อง ซึ่งก็คือเสียงของนักเขียนเรื่อง
นี้ที่เสนอความคิดเห็นที่มีต่อเมืองไว้ตั้งแต่ต้นว่า ความเจริญของเมืองเป็นสิ่งจอมปลอม
พินิจดาเสนอภาพดังกล่าวให้เป็นรูปธรรมชัดเจน ในรูปของ วิทยุ เสียงเพลง ทำเต็นรำ ที่
แพร่กระจายมาถึงชนบทพร้อมกับ “หนุ่มแปลกหน้า”

“หนุ่มแปลกหน้าสามคนโผล่เข้ามาในหมู่บ้าน พวกเขาพกพาเอาเรื่องราวของ
เมืองโพ้นมาด้วย คราบโคลนของความจอมปลอมติดอยู่ตามเนื้อหนังและริมฝีปาก
ของพวกเขา และมันล้างไม่ออก

...พวกเขานำสิ่งที่เรียกว่า “เทคโนโลยีใหม่ๆ” ซึ่งคนในหมู่บ้านนี้ไม่เคยพบเคย
เห็นมาแสดงให้ดู พวกเขาอวดวิทยุเล็กๆกับเด็กและหนุ่มสาว พวกเขาเปิดมัน
แล้วก็พากันเต็นรำไปตามทำนองเพลงอันแปลกหู ผู้คนตื่นตื่นล้อมหน้าล้อมหลัง
แขกแปลกหน้า...

ฮานเฝ้ามองด้วยความตระหนก

“มัน” มาถึงเรือนจนได้ “มัน” ที่เขากักกันไว้ให้อยู่ห่างหมู่บ้านมานานหลายปี
แต่บัดนี้ เดียวนี้ “มัน” มาแล้ว

“มัน” เป็นอะไรนะหรือ คนเมืองโพ้นเขาเรียก “มัน” ว่า ความจำเริญ แต่
สำหรับฮานแล้ว “มัน” คือความไม่พอ “มัน” คือความหายนะ”⁴³

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 54.

หนุ่มแปลกหน้าสามคนนำสิ่งที่เป็นเทคโนโลยีใหม่ๆเข้ามาในหมู่บ้าน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ เครื่องเสียง แอร์ รถยนต์ สิ่งเหล่านี้คือความเจริญในสายตาของชาวบ้าน มุมมองแบบประเมินคุณค่าทางศีลธรรมของพลินดาซึ่งจะเห็นได้จากการใช้คำ “คราบไคลของความจอมปลอม” “ความไม่พอ” “ความหายนะ” นอกจากจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่เรียกว่า “ความจำเริญ” อย่างเห็นได้ชัดแล้ว ยังเป็นมุมมองที่ให้ภาพตรงข้ามระหว่างเมืองกับชนบทที่ดีอีกด้วย ภาพแรกคือความสงบสุขและวิถีชีวิตที่เรียบง่ายของชนบทตรงกันข้ามกับโลกที่เต็มไปด้วยกิเลสราคะของเมือง อีกภาพหนึ่งก็คือชนบทยังมีความหมายเป็นดินแดนของความล้าหลัง ความไม่รู้(หรือรู้ไม่เท่ากัน) และศักยภาพที่มีอยู่จำกัดแฝงอยู่ จึงถูก “ความจำเริญ” และ “เทคโนโลยีใหม่ๆ” ของเมืองครอบงำได้ง่าย พลินดาแสดงให้เห็นอิทธิพลของความเจริญแบบเมืองที่ค่อยๆ ครอบงำชาวชนบท ด้วยการแสดงภาพชาวชนบทที่รับความเจริญตามแบบเมืองอย่างฟุ่มเฟือย

“พ่อใหญ่วิ่งเต้นจนได้เครื่องปั่นไฟมาใช้แล้วนะเกลอ ไฟฟ้านะรู้จักหรือเปล่า มันวิเศษเหลือเกิน”

บ้านพ่อใหญ่มีโทรทัศน์แล้วเว้ย มันมีเสียงแล้วยังมีภาพด้วย เหลือเชื่อจริงๆดีกว่าวิทยุอีกนะ” เสียงเดียวเต็มไปด้วยความตื่นเต้น และเมื่อไม่นานมานี้เองพ่อใหญ่ก็มีรถไถขับไปเมืองโพ้น ส่วนลูกบ้านคนอื่นๆต่างก็ตะเกียกตะกายเพื่อความสมบูรณ์พูนสุข เพื่อความเทียมหน้าเทียมตากันนั้นเลยทีเดียว”⁴⁴

ความเปลี่ยนแปลงในด้านร้ายซึ่งแฝงเข้ามาเมื่อชาวบ้านเต็มใจรับความเจริญแบบเมืองนั้นค่อยๆ เกิดขึ้นโดยชาวบ้านไม่รู้ตัว ชาวบ้านเห็นว่าไฟฟ้าและเครื่องอำนวยความสะดวกเป็นตัวแทนของความเจริญ แต่พลินดาเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มาในรูปแบบของความทันสมัยที่กระตุ้นความอยากให้เกิดขึ้นในจิตใจชาวบ้านไม่ใช่ความเจริญแต่เป็นความเสื่อม เพราะเมื่อชาวบ้านคิดว่าการได้ครอบครองหมายถึงความสะดวกสบาย ความ

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55.

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

สมบูรณ์พูนสุข และความมีหน้ามีตาที่ชาวบ้านเห็นว่าตัวเขาเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์นั้น แต่ที่เขาไม่รู้ ไม่คิด และมองไม่เห็น คือสิ่งที่เขาต้องจ่ายให้กับความเจริญแบบชาวเมืองนี้ซึ่งมีมูลค่าเป็นตัวเงินที่มหาศาล และที่นับมูลค่าไม่ได้คือวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย มีเท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและพึ่งพาตนเองได้โดยตรงกำลังเปลี่ยนไป กระบวนการยังชีพและแลกเปลี่ยนแบบพึ่งพาตนเองและพึ่งพาชุมชนได้นี้ค่อยๆ เปลี่ยนไปกลายเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนขึ้น เงินเป็นสื่อกลางที่เข้ามาแทนที่ระบบแลกเปลี่ยนโดยใช้ผลผลิตและแรงงาน ชาวบ้านต้องการใช้เงินในแต่ละวันมากขึ้นๆ ในขณะที่การแลกเปลี่ยนผลผลิตของเขาแตกเป็นเม็ดเงินได้น้อย และชาวบ้านยังต้องการเครื่องใช้ไฟฟ้าไว้คอยอำนวยความสะดวกและแสดงฐานะของตนอีก ความเจริญของเมืองถูกสรุปไว้ในภาพสุดท้ายอย่างชัดเจนว่าเมืองเป็นความเจริญแบบจอมปลอม เพราะสิ่งที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นความเจริญทำให้ชาวบ้านสูญเสียวิถีชีวิตที่เรียบง่าย อันเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง กลายเป็นผู้พึ่งตัวเองไม่ได้ และทำให้จิตใจคนเต็มไปด้วยความอยากได้ อยากมี อยากครอบครองสิ่งของที่ไม่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ภาพสุดท้ายพลินดาชี้ให้เห็นว่า ประโยชน์ที่ชาวบ้านได้รับจากการที่ความเจริญแบบเมืองเข้ามาถึงในหมู่บ้าน เมื่อเทียบกับที่ชาวบ้านต้องเสียวิถีชีวิตที่พึ่งตนเองได้ไปเพื่อแลกกับสิ่งที่เรียกว่าความเจริญนั้น ย่อมไม่คุ้มค่าเลย เพราะชาวบ้านต้องสูญเสียจนถึงขั้นหมดเนื้อหมดตัว

“พ่อใหญ่มาหาภิกกับนายที่ตัดไม้ ส่วนพวกหนุ่มๆก็พากันไปรับจ้างที่เมืองโพ้นโน้น พวกมันว่าเงินดี... พวกสาวๆ นายเขาเอารถมารับตัวไปที่เมืองโพ้นกันหมดแล้ว นายว่างานสบายแต่เงินดี นั่งๆนอนๆประเดี๋ยวก็รับเงิน...เดี๋ยวนี้เด็กสิบสองสิบสาม นายเขาก็เอานะสุ ...แต่นายเขาก็ดี ให้เงินพ่อแม่ไว้เป็นค่าตัว บ่ได้เอาของเขาไปเปล่าๆ ...นั่งเหลาลูกเขาก็ด้วย ได้เงินค่าตัวมันมาสามพัน แล้วนี่มันก็เจียบหายไปตาม นายเขาก็ว่า มันสบายดี”⁴⁵

ภาพสุดท้ายนี้ พลินดาแสดงให้เห็นว่าเมืองคือผู้ร้ายที่ถูกประณามว่าเป็นความเจริญแบบจอมปลอมชนิดสมบูรณ์แบบ เพราะผู้อ่านจะเห็นภาพเมืองตักตวงเอาทรัพยากรทุกอย่างของชนบทเข้าไปหล่อเลี้ยงเมือง ตั้งแต่ทรัพยากรธรรมชาติคือป่าไม้

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

ทรัพยากรบุคคลคือหนุ่มสาวที่มาทำงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมและบริการ ตลอดจนตลาดการค้าประเวณี และจิตใจของคนในท้องถิ่นเช่นพ่อใหญ่และและคนทั้งชุมชนที่ถูกซื้อด้วยเงินให้รับใช้เมืองอย่างจงรักภักดี ส่วนชนบทในไม่ช้าก็จะประสบภาวะล้มละลายทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม กลายเป็นชุมชนที่ผลิตเลี้ยงตนเองไม่ได้ และถูกกำหนดชะตากรรมโดยเมืองแทน สิ่งที่ผู้เขียนคือพลินดาสรุปไว้ตอนท้ายเรื่องว่า “เมืองโพ้นนำสิ่งใหม่ๆดี ๆ มาให้ แต่สิ่งแลกเปลี่ยนที่มันต้องการกลับไปสูงค่าเหลือเกิน”⁴⁶ จึงเป็นการสรุปภาพของเมืองว่าความเจริญของเมืองเป็นสิ่งจอมปลอมได้ชัดเจน และเป็นการแสดงความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบท โดยที่เมืองเป็นฝ่ายใช้ความเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนาดูดซับทรัพยากรจากชนบท และทำให้เมืองคงสถานภาพที่อยู่เหนือชนบทได้ต่อไป

เรื่องสั้นกลุ่มที่เสนอภาพแสงสีของเมืองคือภาพลวงตาทั้ง 7 เรื่อง ได้แก่เรื่อง “คนบ้านนอก” ของไพท ภูธา เรื่อง “รอยจารึก” ของอิสระ ชูศรี เรื่อง “ผู้เสียเปรียบ” ของยูร กมลเสวีรัตน์ เรื่อง “เมืองดอกไม้” ของเดือนวาด พิมวนา เรื่อง “เทวดา-หมาขี้” ของศรีดาวเรือง เรื่อง “นครบริโภคภัณฑ์” ของสุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ และเรื่อง “สิ่งแลกเปลี่ยน” ของพลินดา ศิริพงษ์ ร่วมกันเสนอภาพสังคมเมืองที่เป็นต้นแบบของสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้า เป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตอันทันสมัยน่าตื่นตาตื่นใจกว่าชีวิตอันเรียบง่ายกว่าสังคมชนบท เรื่องสั้นส่วนใหญ่จะวิจารณ์วัฒนธรรมเมืองในหลายแง่มุม ประการแรกคือ วิถีชีวิตท่ามกลางความเจริญทางเทคโนโลยี พรั่งพร้อมไปด้วยวัตถุอำนวยความสะดวกทำให้คนพึ่งพาตนเองได้น้อยลง ความคิดนี้ปรากฏในเรื่อง “ผู้เสียเปรียบ” ซึ่งให้ภาพของเด็กชนบทที่พึ่งตนเองได้มากกว่าและมีสุขภาพที่แข็งแรงกว่าเด็กชาวเมือง และเรื่อง “นครบริโภคภัณฑ์” ซึ่งให้ภาพชายหนุ่มที่ไม่สามารถจัดการกับชีวิตประจำวันของตนเองได้เมื่อวัตถุอำนวยความสะดวกเสียหรือใช้การไม่ได้ ประการต่อมา บางเรื่องกล่าววิจารณ์ว่าวัฒนธรรมเมืองเป็นความเจริญแบบจอมปลอมในเรื่อง “เมืองดอกไม้” วิจารณ์วัฒนธรรมและความเจริญของเมืองว่าเป็นวัฒนธรรมที่เจริญทางวัตถุแต่ทำให้จิตใจคนเสื่อมโทรม ผู้คนเห็นแก่ตัว จิตใจเย็นชาหยาบกระด้าง และเรื่อง “สิ่งแลกเปลี่ยน” วิจารณ์ว่าความเจริญซึ่งหมายถึงเทคโนโลยีและวัตถุอำนวยความสะดวกแท้จริงแล้วคือความหายนะ เพราะสิ่งเหล่านี้กระตุ้นจิตใจคนให้เกิดความโลภ ความอยากได้ใคร่มี ทำให้คนกระทำทุกทางเพื่อให้มีเงินมาบริโภควัตถุเหล่านี้ เช่นขายลูกไปเป็น

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 58.

โสภณีย์ ชายที่ดินทำกินหรืออพยพมาขายแรงงานในเมือง วัฒนธรรมเมืองทำให้วิถีชีวิตที่พึ่งพาตนเองได้ของชุมชนท้องถิ่นต้องล่มสลายลง ประการที่สาม การรับรูปแบบของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตในเมืองไปใช้ในชนบท ทำให้ผู้ที่เลียนแบบวัฒนธรรมเมืองมีวิถีชีวิตที่แปลกแยกจากชุมชน ความคิดนี้ปรากฏในเรื่อง “เทวดา-หมาขี้” ที่ให้ภาพของ “จงดี” สาวชนบทซึ่งเคยเป็นคนใช้ในเมือง กลับมาอยู่บ้านเกิดพร้อมทั้งพฤติกรรมที่ทำให้เธอแปลกกว่าชาวบ้านคนอื่นๆ เช่นปลูกบ้านแล้วล้อมรั้ว เลี้ยงสุนัขใส่ปลอกคอฝักสุนัขให้ขยับถ่าย ตั้งชื่อสุนัขเป็นภาษาต่างประเทศ หรือปลูกดอกไม้ริมรั้วบ้านเป็นต้นการที่นักเขียนวิจารณ์วัฒนธรรมเมืองหลายแง่มุมนี้ก็เพื่อเสนอแนวคิดที่ว่า ภาพลักษณ์ของเมืองที่เป็นศูนย์กลางความเจริญก้าวหน้า เป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตอันทันสมัยและมีสิ่งอำนวยความสะดวกเพียบพร้อมซึ่งทำให้สังคมเมืองเป็นสังคมที่ดีกว่าชนบทนั้นไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริงเสมอไป เพราะวิถีชีวิตแบบชาวเมืองก็มีข้อบกพร่องมากมายดังที่นักเขียนได้แสดงคำวิจารณ์ไว้ การวิจารณ์นี้ก็เพื่อไม่ให้ชาวชนบทถูกวัฒนธรรมของเมืองครอบงำ และไม่ทำให้ชาวชนบทหลงคิดไปว่าวัฒนธรรมเมืองคือสิ่งที่ดีที่สุดที่ต้องปฏิบัติตาม หรือมีเป้าหมายในชีวิตว่าต้องเดินทางเข้าเมือง

การวิจารณ์วัฒนธรรมเมืองในเรื่องสั้นกลุ่มนี้ ภาพของเมืองกับชนบทยังถูกนักเขียนนำมาใช้เปรียบเทียบกันอยู่ แต่ไม่ใช่การนำเฉพาะภาพด้านเดียวมาทำการเปรียบเทียบ เช่นภาพชนบทดีและเมืองเลวอย่างสุดโต่งในภาพหนึ่งๆ ภาพชนบทที่นำมาใช้เปรียบเทียบในเรื่องสั้นกลุ่มนี้มีทั้งภาพด้านดีและภาพที่บกพร่อง แต่ทั้งสองภาพก็เป็นการเปรียบเทียบที่เน้นให้เห็นภาพด้านร้ายของเมืองทั้งสิ้น เช่นภาพด้านดีของชนบทในแง่วิถีชีวิตอันเรียบง่าย ผู้คนมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด ถูกใช้เพื่อเน้นภาพเมืองที่มีวิถีชีวิตวุ่นวาย มีการแก่งแย่งแข่งขัน ผู้คนมีจิตใจเย็นชาหยาบกระด้างให้เป็นภาพสังคมที่มีความเจริญแบบจอมปลอม หรือภาพด้านด้อยของชนบท เช่น เป็นสังคมที่ยังล้าหลังด้านข้อมูลข่าวสาร หรือเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม กิจกรรมต่างๆ ต้องใช้แรงงานและเวลาที่มากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับกิจกรรมชนิดเดียวกันในเมือง ภาพด้านด้อยของชนบทที่นักเขียนนำมาเปรียบเทียบกับภาพของเมืองให้เห็นว่า สังคมชนบทด้อยค่ากว่าสังคมเมืองจริงๆ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การแสดงให้เห็นว่าความด้อยค่าของสังคมชนบทนี้เองที่เปิดโอกาสให้เมืองใช้ความเจริญของตนเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ และตัดดวงทรัพยากรจากชนบทเข้าไปหล่อเลี้ยงเมือง ซึ่งทำให้เมืองมีภาพเป็นผู้ฉลาดที่ใช้ความรู้ของตนเอารัดเอาเปรียบผู้ที่ด้อยกว่า เป็นผู้ร้ายที่ปล้นชิงทรัพย์สมบัติของผู้อื่นอย่างเลือดเย็น

ผู้วิจัยพบว่า เรื่องสั้นบางเรื่องที่แสดงภาพตรงข้ามระหว่างกิจกรรมในเมืองกับชนบท นักเขียนนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจ เช่นเรื่อง “นครบริโภคนิยม” ของ สุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ สุทธิพงษ์แสดงความแตกต่างระหว่างการเตรียมอาหารเข้าในเมืองกับชนบท เพื่อใช้ภาพความแตกต่างนี้แสดงให้เห็นความทะเยอทะยานและการรับรู้ในจิตสำนึกของหนุ่มสาวชนบทที่เห็นภาพเมืองเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรม ดังเช่นที่ “ผม” บรรยายความรู้สึกว่า

“ ผมเดินทางมาจากอดีตที่ไม่น่าจดจำ พกพาความทะเยอทะยานมา เพื่อวันนี้จะได้นั่งภาคภูมิใจในตัวเองกลางนคร และความทันสมัยของนครนี้โดยแท้... ยังมีคามทันสมัยอีกเยอะที่รอผมอยู่ ผมรู้จักมันแล้ว รอแค่การครอบครองเท่านั้น”

ความรู้สึกของ “ผม” เป็นภาพสะท้อนความรู้สึก ของคนหนุ่มสาวชาวชนบทที่มีเมืองอันทันสมัยเป็นจุดหมายปลายทาง และเป็นการแสดงให้เห็นความต้องการอันแรงกล้าในจิตใจที่จะผลักดันให้หนุ่มสาวชนบทเหล่านี้เดินทางเข้าเมือง เพื่อค้นหาและครอบครองชีวิตอันทันสมัยแบบชาวเมือง ภาพที่สะท้อนจิตใจอันมุ่งมั่นต่อการค้นหาี้จะเป็นภาพหลักที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลุ่มที่ 3 ที่จะทำการกล่าวถึงต่อไป

การศึกษาในเมือง : โอกาสที่กลายเป็นกับดัก

เรื่องสั้นทั้งสามกลุ่มที่เสนอภาพลักษณะสังคมเมืองนี้ จะเสนอภาพเมืองที่เป็นช่องทางให้คนชนบทแทรกตัวเข้ามาอยู่ในเมืองด้วยภาพที่ต่างกัน เรื่องสั้นกลุ่มที่ผ่านมานเสนอภาพเมืองซึ่งเป็นโลกแห่งแสงสี ความทันสมัยและความเจริญก้าวหน้าซึ่งดึงดูดหนุ่มสาวชนบทให้เดินทางเข้ามาสัมผัส แล้วจบลงด้วยการวิจารณ์ว่าแสงสีดังกล่าวคือภาพลวงตา เรื่องสั้นกลุ่มที่ 1 เสนอภาพเมืองที่เป็นความหวังทางเศรษฐกิจอันเป็นภาพเมืองที่มีความหมายต่อชาวชนบทที่ไร้การศึกษา และต้องเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเมืองที่ไร้พลังการต่อรองใดๆ อาจกล่าวได้ว่าภาพของเมืองในเรื่องสั้นกลุ่มที่ 1 เป็นภาพเมืองที่มีความหวังทางเศรษฐกิจของชาวชนบทที่ไร้การศึกษา ผู้กลายเป็นชนชั้นล่างผู้ยากไร้ในสังคมเมือง ส่วนในเรื่องสั้นกลุ่มที่ 3 ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ ภาพลักษณะของสังคมเมืองเป็นภาพของเมืองที่ดูเหมือนเสนอโอกาสให้คนชนบทอีกภาพหนึ่งโดยมุ่ง

ประเด็นมาที่การศึกษา เมืองมีภาพเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่เปิดโอกาสให้คนชนบทใช้เป็นหนทางสำคัญในการไต่เต้าไปสู่ชีวิตที่ประสบความสำเร็จในเมือง ภาพของเมืองภาพนี้จึงเป็นภาพที่มีความหมายต่อชาวชนบทอีกกลุ่มหนึ่งที่อพยพเข้าเมือง คือชาวชนบทที่ใช้การศึกษาระดับชีวิตของตนเองให้กลายเป็นชนชั้นกลางในเมือง

ภาพรวมของเนื้อหาในเรื่องสั้นกลุ่มนี้ นักเขียนจะแสดงให้เห็นว่าภาพลักษณ์ของเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา เป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้กลุ่มหนุ่มสาวชนบทอีกกลุ่มหนึ่งใช้ยกระดับชีวิตของตนเองได้จริง ประเด็นต่อเรื่องที่นักเขียนต้องการนำเสนอภาพเมืองที่เสนอโอกาสทางการศึกษานี้คือ เมืองใช้การศึกษาถอนรากถอนโคนชาวชนบทจากชุมชนเดิมของตัวเองให้ย้ายมาตั้งรกรากในเมืองอย่างถาวร นักเขียนแสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับชนบทในลักษณะที่เมืองเอาเปรียบชนบทอีกวิธีหนึ่ง กล่าวคือ เมืองดูดซับทรัพยากรบุคคลของชนบทให้กลายเป็นชาวเมืองที่มาช่วยสร้างความเจริญให้กับเมืองต่อไป ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นจะขาดหนุ่มสาวที่เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชน ทำให้ชนบทอยู่ในสภาพที่ล้าหลังกว่าเมือง และถูกเมืองที่มีภาพของความเป็นศูนย์กลางแห่งการพัฒนา แสวงหาผลประโยชน์จากชนบทได้ต่อไปไม่รู้จบ เรื่องสั้นที่มีเนื้อหาดังกล่าวได้แก่เรื่อง “ปฏิภิกิริยา” ของตะวัน สันติภาพ เรื่อง “เฝ้าไข้” ของฮอยล้อ เรื่อง “พี่ชาย” ของสายคำ ผกา เรื่อง “กั๊กดัก” ของยอดดา ฮะเซ็มเซ็ง เรื่อง “ชาชายของแม่” ของศิลา โคมฉาย เรื่อง “เป็นไม่ได้ก็ลงมา” ของไพโรจน์ บุญประกอบ และเรื่อง “บ้านญาติและภาวะแวดล้อมจิต” ของกรศิริวัฒน์ ดังที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป

เรื่อง “ชาชายของแม่” ของศิลา โคมฉาย เรื่อง “เป็นไม่ได้ก็ลงมา” ของไพโรจน์ บุญประกอบ และเรื่อง “บ้านญาติและภาวะแวดล้อมจิต” ของกรศิริวัฒน์ ล้วนนำเสนอเรื่องราวที่ให้ภาพลักษณ์ของเมืองคือศูนย์กลางทางการศึกษาและศูนย์กลางแห่งโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ เรื่องสั้นทั้งสามเรื่องแสดงให้เห็นภาพหนุ่มสาวจากชนบทที่เข้ามาศึกษาต่อในเมือง ถูกระบบการศึกษาและการใช้ชีวิตในเมืองหล่อหลอมให้พวกเขากลายเป็นคนเมืองอย่างสมบูรณ์ พวกเขาแต่งงานมีครอบครัวและตั้งรกรากในเมือง การไปเยี่ยมบ้านเกิดทำให้พวกเขาระลึกถึงความทรงจำอันอบอุ่นในวัยเด็ก แต่อย่างไรก็ตามพวกเขาได้เลือกวิถีชีวิตในเมืองมากกว่าการกลับไปยังชุมชนเดิมของตน นักเขียนแต่ละคนต่างเสนอว่าแรงดึงดูดของเรื่องสั้นที่ทำให้หนุ่มสาวชาวชนบทเหล่านี้เดินทางเข้าเมืองคือการศึกษา แต่ภาพที่นักเขียนทั้งสามต้องการนำเสนออย่างแท้จริงก็คือ ภาพชีวิตของหนุ่มสาวชาวชนบทในช่วงที่พวกเขากลายเป็นชาวเมืองหรือตัดสินใจที่

จะใช้ชีวิตในเมืองอย่างถาวร ประเด็นที่นักเขียนแต่ละคนวิจารณ์ภาพของเมืองที่เป็น ศูนย์กลางทางการศึกษา และใช้การศึกษาถอนรากถอนโคนหนุ่มสาวชาวชนบทจาก บ้านเกิดจะแตกต่างกันออกไป เรื่อง “ชาช้ายของแม่” ศิลปินแสดงความรู้สึกของชายหนุ่ม ที่ค้นพบว่าเขาทอดทิ้งบ้านเกิดและทอดทิ้งแม่มานานกว่า 10 ปี แม้เขาจะเคยรับรู้ว่าใน ระยะเวลาหลังชาช้ายของแม่ไม่ปกติ แต่การสนใจแต่การสร้างฐานะของตัวเองเพื่อเตรียมตัว แต่งงาน ทำให้ชายหนุ่มไม่ได้คิดถึงแม่อีกเลยจนกระทั่งได้รับจดหมายที่แม่เขียนถามข่าว คราวของเขา จดหมายของแม่ทำให้เขาคิดถึงแม่และรู้สึกผิดที่เขาทอดทิ้งแม่ แต่เมื่อเขา คิดถึงรายได้ของเขาที่ใช้จ่ายสำหรับการสร้างครอบครัวของตนเอง เขาก็ได้แต่เลื่อนเรื่อง การรักษาของแม่และการกลับไปหาแม่ที่บ้านเกิดออกไปอย่างไม่มีกำหนด⁴⁷ ศิลปิน แสดงให้เห็นความรู้สึกขัดแย้งที่เกิดขึ้นในใจ “ผม” จากการปะทะกันระหว่างความกตัญญู ที่พึงมีต่อมารดาผู้ยอมทนลำบากตลอดชีวิตเพื่อลูกๆ กับความต้องการของตัว “ผม” เองที่ต้องการสร้างครอบครัวตามวิถีชีวิตของคนกรุงเทพฯ ด้วยภาพที่เข้มข้น การจบเรื่อง ด้วยภาพที่ “ผม” เลื่อนการพาแม่ไปรักษาออกไป เป็นภาพที่ศิลปินใช้แสดงพลังของเมือง ที่เป็นศูนย์กลางแห่งความรู้และวิถีชีวิตอันทันสมัยและสะดวกสบายได้ดี เพราะการตัดสินใจของ “ผม” แสดงให้เห็นจิตสำนึกของคนที่มีต่อเมืองได้ดีว่า คนทั่วไปเลือกที่จะใช้ชีวิต ในเมืองแม้เขาจะรู้สึกว่าถูกบีบคั้นจากสภาพการดำรงชีวิต แต่เขาก็ยังเลือกการอยู่ใน เมืองเพราะเมืองคือความเจริญ อีกทั้งพวกเขาก็มีศักยภาพพอที่จะอาศัยอยู่ในเมือง เพราะพวกเขามีการศึกษาและมีอาชีพที่เมืองรองรับได้

เรื่อง “เป็นไม่ได้ก็ลงมา” ของไพโรจน์ บุญประกอบ แสดงภาพของคนที่รู้สึก ผิดที่เขาละทิ้งถิ่นฐานบ้านเกิดและญาติพี่น้องเช่นเดียวกันกับในเรื่อง “ชาช้ายของแม่” ของ ศิลปิน แต่ความรู้สึกของ “ผม” ที่มีต่อชีวิตในเมืองในเรื่อง “เป็นไม่ได้ก็ลงมา” รุนแรงกว่า ความรู้สึกของตัวละครในเรื่อง “ชาช้ายของแม่” มาก เมื่อใช้ชีวิตในเมืองนานไป “ผม” รู้สึกว่าถูกความเจริญของเมืองหลอกให้เห็นว่า การใช้ชีวิตในเมืองเป็นโอกาสอันดีที่จะทำให้ “ผม” ยกระดับฐานะได้ดีขึ้นๆ แต่ในความเป็นจริง “ผม” ต้องเหน็ดเหนื่อยกับการ หาเงินเพื่อให้พอค่าใช้จ่ายในแต่ละเดือน จนกลายเป็นคนทอดทิ้งญาติผู้ใหญ่ที่เคยเลี้ยงดู “ผม” มา⁴⁸

⁴⁷ ศิลปิน โคมฉาย, “ชาช้ายของแม่,” ใน ครอบครัวกลางถนน (กรุงเทพฯ : มิ่งมิตร, 2536), หน้า 11-19.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22-23.

“เมื่อเรียนจบ ผมทำงานในกรุงเทพฯ แต่งเมียที่นี่ และลูกผมก็เกิดที่นี่ เขา กลายเป็นเด็กกรุงเทพฯไป ค่าใช้จ่ายสำหรับเขาก็เปลืองกว่าผมตอนเป็นเด็ก หลายสิบเท่า ผมกับเมียต้องก้มหน้าก้มตาทำงานเหมือนกับว่ามันเป็นลมหายใจ ของเรา ค่าผ่อนบ้านอย่างเดียวเงินเดือนผมก็หมดแล้ว รายจ่ายอื่นๆอีกอีกปีละ มันไม่รู้หรือที่ว่าเราต้องผ่อนบ้าน หน้าที่ของเราคือต้องชวนขวายหาเอามาให้ พอจ่าย

บางครั้งเวลาเหนื่อยมากๆผมก็นึกเหมือนกันว่า เราถูกหลอกให้วิ่งวนไปกับ ชีวิตจอมปลอม แต่ลูกก็ทำให้ตัดสินใจเด็ดขาดไปหมด ถึงจะนึกอยากเปลี่ยนวิถีชีวิตใหม่ แต่ก็เกินไปได้ยากเสียแล้ว ผมอาจจะโง่ก็ได้ที่มองไม่เห็นทาง”⁴⁹

นอกจากจะแสดงภาพเมืองที่ใช้ความเป็นศูนย์กลางดึงดูดให้คนเดินทางเข้า เมืองและเป็นส่วนประกอบที่สนับสนุนให้เมืองเจริญเติบโตยิ่งขึ้นไปอีก สิ่งที่น่าสนใจใน เรื่อง “เป็นไม่ได้ก็ลงมา” คือการสร้างตัวละคร “ผม” ของไพโรจน์ แสดงให้เห็นประเด็น การปะทะกันระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับระบบการศึกษาสมัยใหม่ด้วย ไพโรจน์เสนอ การปะทะกันของวัฒนธรรมสองแบบผ่านความคิดของตัวละคร “ป้า” และ “ผม” “ป้า” สั่งสอนหลานด้วยนิทานอิงคติธรรมและ “ป้า” เชื่อว่าโลกมีเทวดาเป็นผู้ควบคุมความเป็น ไปในโลกเหมือนดังในนิทานที่ “ป้า” เล่าให้ฟัง “ป้า” คือตัวแทนของผู้ที่ยึดถือระบบ ความเชื่อดั้งเดิมคือเชื่อว่าเทวดามีจริงและเทวดาต้องคุ้มครองคนดี ส่วน “ผม” คือตัวแทน ของผู้ได้รับการศึกษาและรับเอาวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์มาใช้ในการอธิบายสิ่งต่างๆในชีวิต เมื่อ “ผม” ยังเด็ก “ผม” ชอบฟังนิทานที่ “ป้า” เล่า และการฟังนิทานก็มีส่วนกล่อม เกลาให้ “ผม” เห็นอกเห็นใจผู้อื่นที่ละน้อยๆ แต่เมื่อ “ผม” โตขึ้น มีการศึกษา “ผม” ก็เลิกเชื่อว่าเทวดามีจริง ผู้วิจัยเห็นว่าความคิดของ “ผม” ที่ปฏิเสธเรื่องเทวดาก็คือความ คิดของไพโรจน์ ซึ่งทำให้เรื่อง “เป็นไม่ได้ก็ลงมา” เสนอประเด็นที่น่าสนใจ กล่าวคือ การศึกษาได้ปลูกฝังวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์และเห็นว่าเป็นวิธีคิดแบบเดียวเท่านั้นที่คนใช้ อธิบายสิ่งต่างๆได้ การศึกษาทำให้คนปฏิเสธการอธิบายสิ่งต่างๆด้วยวิธีคิดแบบอื่นซึ่งมี บทบาทในการจรรโลงสังคมมายาวนาน กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องเทวดาไม่ใช่ความคิด

⁴⁹ไพโรจน์ บุญประกอบ, “เป็นไม่ได้ก็ลงมา,” ใน จินตนาการไม่มีหมายเลข (กรุงเทพฯ : ดวงกมลวรรณกรรม, 2536), หน้า 11-30.

แบบวิทยาศาสตร์เลยเพราะเป็นสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ว่ามีอยู่จริง แต่ความเชื่อเรื่องเทวดาก็มีบทบาทในการสั่งสอนให้คนเป็นคนดีได้ เช่นการที่ “ป้า” สอนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หากใครทำดีเทวดาก็จะคุ้มครองและให้รางวัลตอบแทน ซึ่งก็ทำให้ “ผม” เห็นอกเห็นใจผู้อื่น แต่การที่ไฟโรจน์ให้ “ผม” บอกกับตัวเองในตอนจบเรื่องว่า “ผม” อธิบายให้ป้าฟังไม่ได้ว่าไม่เคยมีเทวดา”⁵⁰ เป็นการแสดงการปฏิเสธระบบความคิดดั้งเดิมและยอมรับแต่ความคิดเชิงวิทยาศาสตร์เท่านั้น ซึ่งนั่นเป็นประเด็นหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการแสดงภาพของเมืองที่ใช้การศึกษาถอนรากถอนโคนคนออกจากรากเหง้าทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนเอง

เรื่อง “บ้านญาติและภาวะแวดล้อมจิต” ของกร ศิริวัฒน์ เป็นเรื่องสั้นที่แสดงภาพของชาวชนบทที่ถูกถอนรากถอนโคนจากชุมชนเดิมมาเป็นชาวเมืองเช่นกัน แต่สิ่งที่ได้รับการนำเสนออย่างเด่นชัดในเรื่องนี้คือ ภาพของชุมชนเดิมซึ่งผนวก 2 ลักษณะไว้ด้วยกันคือความเป็นชนบทที่แวดล้อมไปด้วยธรรมชาติอันบริสุทธิ์และเป็นสังคมอุดมคติกร เล่าเรื่องผ่านตัวละคร “ผม” ซึ่งพาภรรยาและลูกกลับมาเยี่ยมบ้านเกิด ความมุ่งหมายของ “ผม” ที่จะปลูกฝังให้ลูกๆ คำนึงกับธรรมชาติ แสดงให้เห็นทัศนะของกร ที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติมาก

“ผมตั้งใจจะพาลูกสาวมาเที่ยวทุ่งนาให้แกเข้าใจว่า โคลนนากลิ่นทุ่งมิใช่เป็นสิ่งสกปรกน่าขยะแขยงเหมือนโคลนตมกลิ่นเน่าโดยทั่วไป อยากให้แกเห็นเคงปลากระตี่นา เคงปลากริม อยากให้แกรู้จักจับปูตัวเล็กๆ ไล่จับลูกปลาหัวแก้วที่มีอยู่มากมาย เพราะมันเป็นปลาที่ไม่มีใครต้องการ จะจับกินก็ตัวเล็กเกินไป จะเอามาเลี้ยงก็ไม่สวย อยากให้แกเห็นสายมาบ เพราะสิ่งเหล่านี้คือความงดงามที่ควรจะตราไว้ในจิตใจชั่วนิรันดร์ เพื่อเป็นน้ำเลี้ยงในยามที่จิตใจแห้งเหี่ยวในอนาคตที่เต็มไปด้วยเทคโนโลยีและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อันไม่มีเรื่องของจิตใจปะปนอยู่เลยนอกจากเรื่องวัตถุนิยม อยากให้รู้จักชีวิต รู้จักพื้นเพของตัวเอง และไม่อยากให้แกประหลาดใจกับสิ่งที่ป็นธรรมดาสามัญอย่างนี้ในวันข้างหน้า ไม่ดูถูกคนที่ป็นชาวไร่ชาวนาอันเปรียบเสมือนบรรพบุรุษของตัวเอง”⁵¹

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⁵¹ กร ศิริวัฒน์, “บ้านญาติและภาวะแวดล้อมจิต,” ใน เมืองดอกไม้, จตุพล บุญพรัตน์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : แพรว, 2536), หน้า 22.

บทบรรยายดังกล่าวแสดงให้เห็นทัศนะของ กร ที่ให้ความสำคัญกับธรรมชาติมาก การที่ตัวละคร “ผม” พาลูกสาวกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดก็เพื่อให้ลูกๆ ได้สัมผัสกับธรรมชาติอันงดงาม เพื่อเก็บไว้เป็นความทรงจำที่ดียามที่ต้องกลับไปอยู่ในเมือง นอกจากนี้ ยังมีความหมายเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษของตัวเอง กร สร้างบรรยากาศการกลับมาเยี่ยมบ้านเกิดในลักษณะที่เป็นอุดมคติด้วยภาพของย่าหลานที่แม่ไม่ได้พบกันตลอดทั้งปีแต่ก็ไม่มีความรู้สึกแปลกหน้าต่อกันเลย กลับเป็นย่าหลานที่รักและผูกพันกันอย่างสนิทสนม นอกจากนี้ยังมีภาพธรรมชาติอันงดงามที่ประกอบด้วยทุ่งข้าวเขียวขจี สายมาบสะท้อนแดดวาววับ ดวงอาทิตย์สีส้มแดงเหนือราวป่า และลมพริ้วแผ่วเย็นสบาย กร จบเรื่องด้วยความคิดของตัวละคร “ผม” ที่รู้สึกถึงความเจ็บเหงาหดหู่ของท้องไร่ท้องนา และความเจ็บเหงาของพ่อและแม่เมื่อไม่มีลูกๆ อยู่ด้วย และ “ผม” ให้สัญญากับตัวเองว่าจะพาลูกๆ กลับมาเยี่ยมพ่อและแม่ทุกๆ ปี กรจบเรื่องด้วยภาพดังกล่าว เป็นเสมือนคำชวนของกรที่มีต่อชาวชนบทที่มาตั้งรกรากในเมืองให้หวนกลับไปหารากเหง้าของตัวเอง หรือพาลูกหลานไปสัมผัสและเรียนรู้รากเหง้าดั้งเดิมของพ่อและแม่บ้าง เพื่อลูกหลานรุ่นต่อไปจะได้เกิดความเข้าใจและไม่ดูถูกชาวชนบทที่มีความเป็นอยู่เหมือนกับบรรพบุรุษของพวกเขาเอง

เรื่องสั้นที่ผ่านมามีทั้ง 3 เรื่องแสดงภาพชาวชนบทที่ถูกถอนรากถอนโคนไปเป็นชาวเมือง เรื่องสั้นเรื่องต่อมาจะแสดงให้เห็นจิตสำนึกของหนุ่มสาวชาวชนบทที่ปรารถนาจะเข้ามาแสวงหาความรู้ในเมือง คือเรื่อง “เฝ้าไร่” ของฮอยล้อ สะท้อนความรู้สึกของหนุ่มสาวชาวชนบทที่มีต่อเมืองผ่านตัวละคร “ผม” ภาพของเมืองที่ปรากฏในเรื่อง “เฝ้าไร่” คือภาพเดียวกับที่ปรากฏในส่วนแสงสีของเมืองคือภาพลวงตา กล่าวคือเมืองมีภาพเป็นดินแดนศิวิไลซ์ที่ดึงดูดให้หนุ่มสาวเข้าไปสัมผัส และเมื่อหนุ่มสาวเหล่านี้ได้ใช้ชีวิตในเมืองด้วยตนเองแล้ว พวกเขา ก็ค้นพบว่าแสงสีในเมืองเป็นสิ่งล่อลวงให้คนหลงระเริงไปกับมันจนไม่สามารถแสวงหาความรู้หรือชีวิตที่ดีกว่าดังที่หวังได้

“ผมได้งานที่ร้านอาหารกลางเมืองจากคำแนะนำของเพื่อนที่มาอยู่ก่อน... จำเป็นต้องทำงาน กรุงเทพฯ ทุกอย่างต้องใช้เงินเพื่อแลกกับการได้อยู่ในเมืองศิวิไลซ์ และบรรเทาความหิวโหยให้เบาบาง งานบริการแยกจากเวลากลางคืนไม่ออก เหล้าเบียร์แยกจากร้านอาหารไม่ได้ หลายครั้งที่ผมหลงเข้าไปในรสของความมึนเมา โดยอ้างว่าเพื่อลดความเปลี่ยวเหงาในหัวใจ”

“การเอาชนะตัวเองช่างยากเย็นแสนเข็ญ เมื่อปล่อยตามใจตัวเองก็ไม่พ้นเรื่องราวสกปรกอันน่าสะอิดสะเอียน ที่คอยโอกาสเล่นงานคนอ่อนแอ เหมือนปีศาจที่จ้องตะครุบเหยื่อ

เรียนก็ไม่ได้เรียน เงินที่นำมาติดตัวก็ต้องนำไปจ่ายค่าบ้านเช่า นับเงินในกระเป๋าก็ไม่เคยไปหน้ามาหลัง คนหนุ่มกับรสนเหล่าเหมือนแยกจากกันไม่ออก ผมละลายเงินเหมือนไม่รู้จักคุณค่า”⁵²

อย่างไรก็ตาม เรื่อง “เฝ้าไข้” ก็เสนอภาพลักษณ์เมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่เป็นส่วนดึงดูดให้คนเดินทางเข้าเมืองอย่างชัดเจน ความปรารถนาของ “ผม” ที่มีก่อนเดินทางเข้าเมือง สะท้อนให้เห็นจิตใจที่มุ่งมั่นในการแสวงหาความหมายใหม่ๆ ให้กับชีวิตด้วยการเรียนและการเข้ามาใช้ชีวิตในเมือง

“พ่อไม่ห้ามเรื่องผมจะลงกรุงเทพฯ แม่เสียอีกที่ไม่เห็นดีเห็นงามกับการเดินทางของผม แม่มองไม่เห็นประโยชน์ของการเดินทางไกล แม้ว่าเรียนหนังสืออยู่บ้านเราไม่ได้หรือ ผมตอบแม่ว่าอาจทำงานไปด้วยเรียนไปด้วย แม่ไม่กล้าขัดงานก็คือเงิน เรียนก็คือความสำเร็จ ผมมีข้ออ้างอันแยบยล

...ผมก้าวห่างหมู่บ้านออกมาซ้าๆ คำกระซิบของพ่อแว่วอยู่ที่หู รู้ใหม่...กอร์ก็เขาเปลือยเท้าแล้วเดินไปทั่วรัสเซีย เขาคงออกเดินทางบางอย่างเรานี้ละมัง ผมคิด เดินไปปลอบใจตัวเองไป เราต้องไปสู่จุดหมาย...ไปสู่เมืองหลวง เมืองแห่งไฟแสงสี”⁵³

จิตใจที่มุ่งมั่นในการเดินทางเข้าเมืองเพื่อแสวงหาความรู้ หรือค้นหาความหมายของชีวิตตามที่ปรากฏในบทบรรยายนี้ เป็นดังตัวแทนความรู้สึกของหนุ่มสาวรุ่นแล้วรุ่นเล่าที่หลังไหลเข้าเมือง ด้วยเหตุที่เมืองเป็นศูนย์รวมของสถาบันระดับอุดมศึกษาและการศึกษาก็เป็นสิ่งสำคัญที่หนุ่มสาวชาวชนบทใช้เป็นบันไดก้าวสู่อาชีพที่มีรายได้ดีและตำแหน่งงานมั่นคงในเมือง แต่ภาพของเมืองที่เสนอโอกาสทางการศึกษาให้หนุ่มสาวชาว

⁵² ฮอยล้อ, “เฝ้าไข้,” ใน รากต่อไป, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ช่างวรรณกรรม , 2536), หน้า 142.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 141-142.

ชนบทใช้ยกระดับชีวิตก็ถูกนักเขียนวิจารณ์ว่าไม่เป็นความจริง เพราะโอกาสที่เมืองดูเหมือนเสนอให้ชาวชนบทนั้น ในท้ายที่สุดชาวชนบท(ที่ถูกถอนรากถอนโคนจากชุมชนเดิมแล้ว)ก็ค้นพบว่า มันกลายเป็นกับดักที่ทำให้พวกเขาต้องมีวิถีชีวิตที่ดิ้นรนเหนื่อยยากในเมืองและเป็นการดิ้นรนที่สูญเปล่า เพราะพวกเขาไม่ได้มีคุณภาพชีวิตที่สูงกว่าตอนอยู่ชนบทบ้านเกิดสักเท่าใดนัก เรื่องสั้นที่เสนอภาพดังกล่าวชัดเจนคือเรื่อง “ปฏิภิกิริยา” ของตะวัน สันติภาพ เรื่อง “พี่ชาย” ของสายคำ ผกา และเรื่อง “กับดัก” ของยอดดา อะเซ็มเซ็ง ซึ่งผู้วิจัยจะวิเคราะห์รายละเอียดแต่ละเรื่องดังต่อไปนี้

เรื่อง “ปฏิภิกิริยา” ของตะวัน สันติภาพ เป็นเรื่องที่แสดงภาพของเมืองที่เสนอโอกาสทางการศึกษาให้หนุ่มสาวชาวชนบทใช้เป็นเครื่องมือในการไต่เต้าไปสู่สถานภาพทางสังคมที่สูงกว่าการเป็นเกษตรกรหรือกรรมกรผู้ใช้แรงงานทั่วไปได้ชัดเจนที่สุด นอกจากนี้ “ปฏิภิกิริยา” ยังเป็นเรื่องที่วิจารณ์ค่านิยมในสังคมเมือง และวิจารณ์โอกาสที่เมืองเสนอให้ชาวชนบทด้วย “ปฏิภิกิริยา” เป็นเรื่องของ “เขา” และ “เธอ” ซึ่งเป็นเด็กบ้านเดียวกันที่มีความฝันเป็นของตนเอง และต่างมุ่งหน้าเข้าเมืองเพื่อทำให้ฝันนั้นเป็นจริง อดีตของ “เขา” คือเป็นเด็กเรียนดี เป็นที่รู้จักของโรงเรียน กระตือรือร้นที่จะใช้ความรู้ในการพัฒนาชีวิตตนเองให้ดีในทุกๆด้าน ต่างกับ “เธอ” ที่หัวทึบ ไม่ใส่ใจการเรียน แต่ใฝ่ฝันจะเป็นดารานักร้องเพื่อจะได้ใช้ชีวิตหรูหรา “เขา” จบมาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย แต่งตำราจนมีชื่อเสียงแต่ไม่มีเงิน ต่างกับ “เธอ” เมื่อได้เป็นนักร้องก็มีชื่อเสียงโด่งดังทั่วประเทศและร่ำรวยมาก “เขา” เคยกลับไปเยี่ยมบ้านพร้อมกับรับรู้ว่ “เธอ” ช่วยบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเป็นเงินหลายล้าน ชาวบ้านชื่นใจและชมเชย “เธอ” มาก ในขณะที่ “เขา” ซึ่งเคยเป็นที่กล่าวขานของหมู่บ้านกลับไม่เคยช่วยเหลือบ้านเกิดเลย “เขา” รู้สึกตกต่ำและเปรียบเทียบทางชีวิตของ “เขา” และ “เธอ” อย่างรุนแรง จนเมื่อได้ข่าวการตายของ “เธอ” “เขา” คิดไม่ตกว่าควรไปร่วมงานศพของ “เธอ” หรือไม่⁵⁴

“ปฏิภิกิริยา” เสนอแนวคิดสำคัญคือ ความเป็นศูนย์กลางของเมืองเปิดโอกาสให้ผู้มีพรสวรรค์ทั้งหลายประสบความสำเร็จเท่าๆกัน และเสนอประเด็นที่วิจารณ์ค่านิยมในสังคมเมืองด้วย กล่าวคือสังคมเมืองและสังคมทั่วไปให้คุณค่าความสำเร็จของดารา นักร้อง หรือนางงามมากกว่าอาจารย์มหาวิทยาลัย เพราะความสำเร็จประการแรกให้ผลตอบแทนเป็นเงินจำนวนมหาศาล และสังคมนิยมวัดความสำเร็จกันด้วยเงิน จากแนวคิด

⁵⁴ ตะวัน สันติภาพ, “ปฏิภิกิริยา,” ใน ก้านต่อดอก, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ช่างวรรณกรรม, 2535), หน้า 20-30.

สำคัญดังกล่าวจะเห็นภาพลักษณ์เมืองที่ชัดเจนภาพหนึ่งคือ เมืองเป็นโลกที่เป็นศูนย์กลางแห่งความสำเร็จในทุกๆด้าน โอกาสที่จะโด่งดังมีชื่อเสียง มีหน้ามีตา หรือได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปในสังคมเป็นโอกาสที่มีอยู่ในเมือง หนุ่มสาวทั้งหลายที่มีความฝัน มีความทะเยอทะยานที่จะส่งตัวเองให้พ้นจากสภาพสังคมบ้านเกิดอันคับแคบ ล้วนมุ่งสายตาจับจ้องมายังเมืองโดยเฉพาะเมืองหลวง เมืองจึงเป็นดินแดนแห่งความใฝ่ฝันในชีวิตที่นักฝันเหล่านี้ต้องไปให้ถึง และเหล่านักฝันก็หลังไหลเข้าเมืองตามความฝันของตัวเอง

ภาพชีวิตของ “เขา” เป็นภาพที่ตะวันแดงให้เห็นว่า การศึกษาเป็นเครื่องมือที่หนุ่มสาวชาวชนบทใช้ได้เข้าไปสู่ชีวิตที่ประสบความสำเร็จ และสถานที่ที่เปิดโอกาสทางการศึกษาที่มากขึ้นก็คือเมือง เมืองจึงมีภาพเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาที่เปิดโอกาสให้คนใช้เป็นเครื่องมือในการยกระดับสถานภาพของตนได้จริง ดังภาพของ “เขา” ซึ่งเป็นเด็กที่มีสติปัญญาดี สิ่งสำคัญที่ “เขา” ใช้เป็นเครื่องมือได้เข้าไปสู่ความสำเร็จในชีวิตคือการศึกษา ภาพชีวิตของ “เขา” ที่เริ่มต้นที่โรงเรียนประจำหมู่บ้านจึงค่อยๆ เขยิบสูงขึ้นมาสู่โรงเรียนประจำอำเภอและโรงเรียนประจำจังหวัดที่จังหวัด “เขา” ได้สัมผัสกับความเจริญของเมืองมากขึ้น และรับรู้ว่าการเรียนที่จังหวัดพร้อมกว่าโรงเรียนประจำอำเภอในทุกๆด้าน ทั้งด้านการเรียนการสอน กิจกรรมนอกหลักสูตร และกีฬา รวมทั้งชีวิตที่มีสีสันในยามค่ำคืนของเมืองด้วย

“ชีวิตใหม่ที่จังหวัดนำพาประสบการณ์แปลกใหม่ที่น่าสนใจ ทั้งเรื่องราวที่โรงเรียน และตัวเมืองมาสู่เขา เขาตื่นตากับความใหญ่โตของโรงเรียน ที่พร้อมไปด้วยอุปกรณ์การเรียนการสอน ตื่นเต้นกับการทดลองต่างๆ ในคาบเรียนวิทยาศาสตร์ สนุกกับการร่วกลองในวิชาดนตรี เพลิดเพลินกับการเล่นบาสเกตบอลและวอลเลย์บอลในคาบพลศึกษา สิ่งที่น่าสนุกดังกล่าวไม่มีในโรงเรียนระดับอำเภอ ส่วนในเมืองก็คึกคักด้วยผู้คนและแสงสี เมื่อหิวหลังจากดูหนังสือจนตึกตื่นก็มีตลาดโต้รุ่งให้เลือกซื้อของกิน มีหนังฉายในโรงติดแอร์วันละหลายรอบ เป็นหนังใหม่ที่เพิ่งนำออกฉายพร้อมเมืองหลวง ไม่ต้องรอดูหนังเก่าจากรถขายยาที่นานๆจะมาสักครั้งหนึ่งเหมือนที่ตำบล”⁵⁵

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21-22.

เมื่อ “เขา” ใช้การศึกษาได้เข้ามาถึงโรงเรียนระดับจังหวัดแล้ว ปลายทางสุดท้ายก็คือการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่เมืองหลวง การที่ “เขา” มุ่งสู่เมืองหลวงสะท้อนภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาที่สำคัญและมีชื่อเสียง และ “เขา” ก็ทำสำเร็จ “เขา” สอบติดคณะวิทยาศาสตร์ในมหาวิทยาลัยเก่าแก่ที่มีชื่อเสียงของเมืองหลวง จบการศึกษาด้วยผลการเรียนระดับเกียรตินิยม ได้บรรจุเข้าเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยและเรียนต่อในระดับปริญญาโท สำเร็จปริญญาโทด้วยวิทยานิพนธ์ระดับดีมาก มุ่งทำงานทางวิชาการจนผลงานได้รับการตีพิมพ์และเป็นที่ยอมรับในวงวิชาการทั่วไป บัดนี้ “เขา” เป็นผู้หนึ่งที่ประสบความสำเร็จในชีวิตซึ่งจะเห็นว่า ความสำเร็จที่ได้มาคือความสำเร็จที่มีความสามารถทางการศึกษาเป็นพื้นฐาน และมีเมืองอันเป็นดินแดนแห่งโอกาสทางการศึกษา เปิดโอกาสให้ “เขา” เข้ามาไขว่คว้าความสำเร็จได้ดังที่ “เขา” มุ่งหวัง

ตะวันใช้ภาพชีวิตของ “เขา” ยืนยันภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาว่ามีอยู่จริง แต่ก็แสดงภาพอีกด้านหนึ่งว่า การศึกษาที่เน้นการรวมศูนย์ที่เมืองทำให้คนหลั่งไหลเข้าเมืองเพื่อเข้ามาศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาที่มีชื่อเสียงในเมือง จุดนี้เป็นจุดแรกที่เมืองดึงเอาทรัพยากรบุคคลที่มีศักยภาพของชนบทให้มารวมตัวอยู่ในเมือง ประการต่อมา การศึกษายังได้เปลี่ยนวิถีคิดและวิธีดำเนินชีวิตของคนชนบทให้กลายเป็นคนเมืองอีกด้วย ส่วนใหญ่ผู้ได้รับการศึกษาไม่ปรารถนาที่จะกลับไปใช้ชีวิตที่บ้านเกิด แต่สมัครใจทำงานต่อในเมือง ดังเช่น “เขา” ที่มีอาชีพการงานที่มั่นคงและมีเกียรติ คือเป็นถึงอาจารย์มหาวิทยาลัยในเมืองหลวง แสดงถึงความตั้งใจที่จะตั้งรกรากในเมืองหลวงอย่างถาวร บ้านเกิดเป็นเพียงที่ ๆ “เขา” จะกลับไปเยี่ยมตามเทศกาลสำคัญ ๆ เท่านั้น จะเห็นว่าจากจุดเริ่มต้นที่เมืองเป็นศูนย์กลางแห่งการศึกษาและดึงดูดให้คนเดินทางเข้ามาศึกษาต่อ เมื่อคนได้เข้ามาอยู่ในเมือง กระบวนการศึกษาและการใช้ชีวิตในเมืองตลอดระยะเวลาการศึกษาได้ทำหน้าที่หล่อหลอมให้คนชนบทได้กลายเป็นคนเมืองอย่างถาวร และดูดซับทรัพยากรบุคคลไว้ทำประโยชน์ให้กับเมืองได้ต่อไป กล่าวโดยสรุปคือ ภาพของ “เขา” เป็นภาพที่ตะวันแสดงให้เห็นถึงความความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบท ในลักษณะที่เมืองเป็นฝ่ายได้เปรียบชนบทเพราะความเป็นศูนย์กลางของเมืองนั่นเอง

เรื่อง “ปฏิภิกิริยา” นอกจากเสนอภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและแสดงให้เห็นจิตใจอันมุ่งมั่นในการแสวงหาโอกาสของชีวิตที่ดีกว่าด้วยการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือแล้ว ตะวันยังแสดงภาพเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญก้าวหน้า ที่

เปิดโอกาสให้คนใช้ความสามารถด้านอื่นที่นอกเหนือไปจากการใช้การศึกษาด้วย ตะวัน แสดงภาพความเป็นศูนย์กลางของเมืองในอีกลักษณะหนึ่งผ่านภาพชีวิตของ “ด้อย” เด็กสาวผู้ใฝ่ฝันอยากจะเป็นนักร้องและมุ่งสู่เมืองหลวงเพื่อทำตามความฝันของเธอ ตะวัน แสดงภาพความใฝ่ฝันของ “ด้อย” และความปรารถนาอันแรงกล้าซึ่งสะท้อนให้เห็นจิตใจอันมุ่งมั่นในการค้นหาความหมายใหม่ๆ ให้กับชีวิตที่หนุ่มสาวชาวชนบทมีต่อเมืองในอีกรูปแบบหนึ่งได้ดี

“ด้อยในวันนี้เต็มไปด้วยความฝันใฝ่ทะเยอทะยานเกินตัว ด้อยผู้วาดอนาคต ด้วยพู่กันของศิลปินเหนือจริง ด้อยผู้พยายามขุดหลุมฝังอดีตด้วยการวาดอนาคต เจิดจ้าเกินกว่าที่เขาจะประมาณการ “ด้อยอยากเป็นนักร้อง พี่คอยดูแล ด้อยจะเป็นนักร้องที่คนรู้จักทั่วประเทศ” ด้อยบอกเขาด้วยประกายตาเพื่อฝัน ท่วงทีราว นกเหินลม”⁵⁶

“ชื่อของเธอดังขึ้นทุกที่ ทุกเดือน ทุกปี และทุกสัปดาห์ ชาวคราวของเธอ จะต้องปรากฏในหนังสือพิมพ์ไม่ฉบับใดก็ฉบับหนึ่ง บางครั้งเป็นข่าวพร้อมกันมากกว่าหนึ่งฉบับ การตระเวนแสดงคอนเสิร์ตของเธอตามที่ต่าง ๆ ได้รับความชื่นชมจากมหาชนอย่างอบอุ่นและยิ่งใหญ่”⁵⁷

การแสดงภาพชีวิตของ “ด้อย” ที่กลายเป็นนักร้องดังมีคนรู้จักทั่วประเทศ ก็คือภาพลักษณ์ของเมืองที่ตะวันต้องการนำเสนอว่า เมืองเป็นดินแดนแห่งโอกาสที่ทำให้คนประสบความสำเร็จ แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งผู้วิจัยเห็นว่า ตะวันใช้ความสำเร็จของ “ด้อย” เป็นเครื่องมือในการวิจารณ์ค่านิยมของสังคมเมือง และแสดงให้เห็นกระบวนการดูดกลืนสิ่งต่างๆ ให้เป็นสินค้าในเมือง ตะวันวิจารณ์ค่านิยมของสังคมเมืองที่วัดความสำเร็จกันที่วัตถุ ผ่านทางความคิดของ “เขา” “เขา” เป็นผู้มีสติปัญญาเป็นเลิศ มีจิตใจที่มุ่งมั่น และใช้ความมานะบากบั่นในการไต่เต้าไปสู่ความสำเร็จอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เมื่อ “เขา” ประสบความสำเร็จในชีวิต “เขา” จึงภาคภูมิใจในสติปัญญาและความสามารถของตนเองมาก แต่เมื่อ “เขา” นำความสำเร็จของตนไปเปรียบเทียบกับ “ด้อย” “เขา” จะรู้สึก

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน , หน้า 23.

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน , หน้า 25.

เจ็บปวด สับสนและไม่อยากยอมรับว่า “เขา” ซึ่งมีสติปัญญามากกว่าจะประสบความสำเร็จน้อยกว่า “ต้อย” ซึ่งมีสติปัญญาอ่อนด้อยกว่าเขาหลายเท่าตัว

“เขารู้สึกตัวสับสน พยายามลืมอดีตและลืมเธอ ไม่นึกเปรียบเทียบ พยายามทำความเข้าใจ เรื่องราวของเธอเป็นเพียงฉากผ่านฉากหนึ่ง มันให้ข้อคิดที่ประเทศทุนด้อยพัฒนาเป็นอย่างไร เจ้าของผลผลิตที่มวลชนต้องการยอมรวยลัดได้อย่างไร้ขอบเขต จะอมตะหรือไม่ต้องใช้เวลาเป็นเครื่องพิสูจน์ มันอาจดีเฉพาะกาลวันนี้ ผลงานทางวิชาการของเขาดูถูดยราคาเหลือเกิน ค้นคว้าวิจัยแทบล้มประดาตายเป็นปีได้ผลตอบแทนไม่กี่หมื่น ขณะที่เธอใช้เวลาไม่กี่วันมีเงินได้หลายแสน เขาบอกตนเองว่า ประเทศทุนด้อยพัฒนาคงเป็นอย่างนี้ทั้งโลก ราคาของมันสมองที่ลับให้คมชั่วชีวิต มีค่าน้อยยิ่งกว่าซาอ่อนของนางงามตรอบ”⁵⁸

การเปรียบเทียบภาพความสำเร็จของ “เขา” กับ “ต้อย” ทำให้ตะวันสามารถวิพากษ์วิจารณ์ค่านิยมของสังคม(โดยเฉพาะสังคมเมืองที่เป็นต้นแบบของค่านิยมนี้) ผ่านความคิดของ “เขา” ว่า ผู้มีสติปัญญาไม่มีทางประสบความสำเร็จได้ในประเทศด้อยพัฒนา เพราะคนส่วนใหญ่ในสังคมให้คุณค่ากับค่านิยมอันฉาบฉวยและการเสพความสวยงามที่ไร้สาระมากกว่าสนใจเรื่องประเทืองปัญญา คนในสังคมประเทศด้อยพัฒนารักความสนุกสนานมากกว่าการใช้ความคิด แต่ภายใต้คำวิพากษ์วิจารณ์นี้ ตะวันยังแสดงให้เห็นว่า “เขา” เองก็ตกอยู่ภายใต้ค่านิยมของสังคมอีกประการหนึ่ง นั่นคือการเทียบค่าความสำเร็จในชีวิตออกมาเป็นเงิน “เขา” พาตัวเองเข้าไปอยู่ในโลกของการขายที่ใช้เงินเป็นตัววัดความสำเร็จเหมือนกัน “เขา” คิดว่าปัญญาของ “เขา” เป็นสิ่งมีคุณค่าและมีราคา “เขา” ผู้ซึ่งเป็นมหาบัณฑิตจึงยอมรับไม่ได้ว่า เด็กบ้านนอกที่มีแต่ความสวยแต่ไม่มีปัญญาอย่าง “เธอ” จะประสบความสำเร็จได้ทั้งเงินได้ทั้งชื่อเสียง จุดที่ทำให้ “เขา” หวั่นไหวและเสียความมั่นใจมากคือ การที่ “เขา” ต้องยอมรับว่าปัญญาของ “เขา” ขายไม่ได้ราคาดีเท่าเสียงร้องและรูปร่างหน้าตาของ “เธอ” และ “เขา” เองไม่เป็นที่รู้จักเท่า “เธอ” ความรู้สึกต่ำต้อยของ “เขา” คือสิ่งที่ตะวันวิพากษ์เนื้อหาของการระบบการศึกษาในเมืองได้มากที่สุด เป้าหมายของการศึกษาควรผลิตคนให้เติบโตทางด้านสติปัญญาและอารมณ์ ทำให้คนมีความสามารถใช้สติปัญญาในการหาเลี้ยง

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 22-23.

ชีพอย่างสุจริต สามารถดูแลตนเอง ครอบครัว และสังคมให้ดำเนินไปอย่างปกติสุข แต่การศึกษาในเมืองที่มีภาพของ “เขา” เป็นตัวอย่างกลับสอนให้คนทะเลาะเถียงกัน แข่งขันในการเรียนเพื่อจะได้มีโอกาสเข้าสู่ตำแหน่งงานที่ดี มีความมั่นคง มีรายได้สูง และมุ่งหวังในชื่อเสียงและประโยชน์ส่วนตนมากกว่า การศึกษาในระบบดังกล่าวจึงเป็นการศึกษาที่มีได้พัฒนาคุณภาพของตนอย่างแท้จริง แต่เป็นการศึกษาที่ผลิตคนที่มุ่งหวังแต่ความสำเร็จทางวัตถุ และลาภยศสรรเสริญเท่านั้น

ภาพของเมืองในเรื่อง “ปฏิภิกขุ” เป็นภาพของสังคมที่วัดความสำเร็จกันที่วัตถุ เมืองมีภาพเป็นศูนย์กลางในทุก ๆ ด้านและใช้ความเป็นศูนย์กลางของตนดึงดูดให้คนเดินทางเข้าเมือง เพื่อให้คนเหล่านั้นสร้างความเจริญให้กับเมืองและทำให้เมืองคงภาพของศูนย์กลางได้ต่อไป นอกจากนี้เรื่อง “ปฏิภิกขุ” ยังแสดงภาพกระบวนการดูดกลืนสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเสียงหรืองานวิชาการให้กลายเป็นสินค้า ซึ่งกระบวนการดูดกลืนและการทำให้เป็นสินค้านี้มีศูนย์กลางอยู่ที่เมือง เรื่องสั้นเรื่องต่อมาคือ “พี่ชาย” ของสายคำ ผกาย จะแสดงภาพเมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางที่ดูเหมือนเสนอโอกาสในการยกระดับชีวิตให้หนุ่มสาวชาวชนบทอีกภาพหนึ่ง แต่ในท้ายที่สุดหนุ่มสาวเหล่านี้ก็พบว่าโอกาสดังกล่าวไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง “พี่ชาย” เป็นเรื่องที่แสดงภาพของคนที่ถูกระบบการศึกษาหล่อหลอมให้เปลี่ยนแปลงวิธีคิดและเปลี่ยนวิถีชีวิตมาเป็นคนเมือง สายคำ แสดงภาพดังกล่าวผ่านทางชีวิตของ “ผม” กับ “เขา” ซึ่งเป็นพี่ชาย “ผม” เนื้อเรื่องกล่าวถึง “ผม” ซึ่งเป็นวิศวกรหนุ่มผู้หนึ่งมีพี่ชายมาเยี่ยมที่โครงการก่อสร้างที่กรุงเทพฯ “ผม” ไม่เต็มใจต้อนรับพี่ชายนัก เพราะเขาชอบทำกิจกรรมร่วมกับลูกน้องผู้หญิงในสำนักงาน และทำให้ “ผม” อับอายกิริยามักง่ายของเขาอยู่เสมอ ยิ่งไปกว่านั้น “ผม” คิดว่าพี่ชายมาหา “ผม” เพราะต้องการเงินของ “ผม” เพียงอย่างเดียว พี่ชายก่อเรื่องขายหน้าที่สำนักงาน “ผม” จึงพาเขากลับที่พักรด้วยความโมโห ทำทางเขาเสียใจและพยายามคุยกับ “ผม” ถึงเรื่องสมัยเด็ก ๆ แต่ “ผม” ตัดบทด้วยความรำคาญทำให้เขาเสียใจและบอกว่าผมเปลี่ยนไปเมื่อมาอยู่กรุงเทพฯ วันรุ่งขึ้นเขาจากไปเงียบ ๆ “ผม” ดีใจในตอนแรก แต่เมื่อ “ผม” ลุกขึ้นล้างหน้าและเห็นดวงตาตนเองในกระจกผมคิดว่า “ผม” คงอยู่กรุงเทพฯ นานเกินไปจริง ๆ ⁵⁹

⁵⁹ สายคำ ผกาย, “พี่ชาย,” ใน ไฟต่อข้อ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ช่างวรรณกรรม, 2536), หน้า 24-35.

ภาพของ “ผม” คือตัวอย่างของผู้ที่เดินทางเข้าเมืองแล้วประสบความสำเร็จ อีกผู้หนึ่ง “ผม” คือวิศวกรโครงการก่อสร้างที่มีพื้นเพเป็นเด็กชนบท “ผม” มุ่งมั่นเข้าเมืองเพื่อเรียนต่อ และใช้การศึกษาเป็นบันไดไต่เต้าไปสู่สถานภาพที่สูงกว่าผู้อพยพรายอื่น ๆ ที่เป็นเพียงผู้ขายแรงงานได้สำเร็จ ถ้าเปรียบเทียบระหว่าง “ผม” กับผู้อพยพเข้าเมืองรายอื่น ๆ “ผม” มีชีวิตอย่างสะดวกสบายกว่าและมีศักดิ์ศรีมากกว่า เพราะ “ผม” เป็นคนที่สังคมเมืองยอมรับ มีการศึกษา มีรายได้จากการประกอบวิชาชีพสูงและมั่นคง แม้ภาพของ “ผม” ที่กล่าวมาจะเป็นเพียงภูมิหลังหรือรายละเอียดเล็กน้อยของตัวละคร แต่ก็แสดงให้เห็นภาพลักษณ์เมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษา และเป็นสถานที่ที่เปิดโอกาสให้คนที่มีความรู้ความสามารถยกระดับสถานภาพของตนเองได้จริง

ตัวละคร “เขา” ซึ่งเป็นพี่ชาย “ผม” คือตัวละครที่สายคำवादให้เป็นภาพเปรียบเทียบกับตัวละคร “ผม” เพื่อนำมาวิจารณ์ชีวิตที่ดูเหมือนประสบความสำเร็จของ “ผม” ในภายหลัง สายคำจึงใจवादภาพให้ตัวละคร “เขา” มีลักษณะด้อยกว่า “ผม” แทบทุกทาง ตั้งแต่ลักษณะภายนอก กิริยาท่าทาง และพฤติกรรมที่แสดงออก ภาพของพี่ชายเป็นดังนี้

“ตอนที่เขามาหาผมที่สำนักงานนั้น เขาดูโทรมทีเดียว เสื้อผ้าเก่ายับและเลอะ เปื้อนเหมือนเพิ่งไผ่ล่ขึ้นมาจากท่อระบายน้ำ หนวดเคราสกปรกประปรายอยู่บนใบหน้าดำเกรียม ศีรษะโกนเกลี้ยง เริ่มมีเส้นผมแข็ง ๆ ผุดแซมออกมา เขาดูเหมือนคนโซมารอสมัครงาน มากกว่าจะเป็นพี่ชายของวิศวกรประจำโครงการแห่งนี้

..เขาหัวเราะแหบหัวว ใบหน้าที่เต็มไปด้วยริ้วรอยยับย่นยิ่งดูเหยิงยู่ง เขายังคงไม่ได้อาบน้ำ ล้างหน้า แปรงฟัน หรือแม้กระทั่งจะแต่น้ำสั๊กหยดมาตลอดเช้านี้ ซอกฟันของเขาจึงได้เหลืองเขรอะ พอ ๆ กับคราบขี้โคลที่เกาะอยู่เป็นริ้วตามซอกคอ”⁶⁰

ภาพดังกล่าวคือภาพชายที่มีลักษณะขมุกขมอม สกปรก ลักษณะหยาบกร้านเหมือนคนที่กร่างงานหนักมาชั่วชีวิต และนอกจากลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏแล้ว สายคำยังแสดงลักษณะนิสัยของพี่ชายผ่านทางคำพูด กิริยาท่าทาง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็น

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน , หน้า 24.

การวาดภาพตัวละครพี่ชายให้แจ่มชัดขึ้นไปอีก ดังเช่นเมื่อคราวพี่ชายเพิ่งมาถึงสำนักงานของ “ผม” หลังจากที่หักทายเป็น “ผม” และบอกสาเหตุที่ต้องมาว่าเป็นเพราะพ่อผั้นถึง “ผม” “เขา” จึงต้องมาเยี่ยมแล้ว “เขา” พุดกับ “ผม” ว่า

“ฉันน่าจะอยู่ทำงานกับแกเสียทีนี้เลย รัมมี่” เขาเปลี่ยนเรื่องคุยหลังนั่งเงียบไปครู่หนึ่ง “ฉันทำมันได้ทั้งนั้นแหละ อย่างงานผูกเหล็กหรือเทคอนกรีตนั้น ต่อให้ นั่งสับคั้นโยกปั้นจั่นจนเปรตนั้นก็เถอะ ยืนดูแป็บเดียวรับรองฉันไม่ให้เตื่อรื้อจนถึงแกเลย ผ่าสิ ไม่เชื่อให้ฉันลองดูสักทีไหมล่ะ ฉันอาจจะยืนชี้นิ้วไม่เก่งอย่างแกเท่านั้นแหละ.. จริง ๆ นะ มันคงเข้าท่ากว่าทนซุตรากหญ้าคาอยู่ในไร่นาเขานั่นเป็นไหน ๆ อย่างว่า ไอ้หญ้าระย่านั้นไม่รู้จักตายไปจากที่ดินแปลงนั้นเสียที”⁶¹

หรือในตอนที่ “ผม” พุดถึงเหตุการณ์หลายเดือนก่อน “เขา” กับเพื่อนมาโกหกว่าพ่อป่วยและขอเงินค่ารักษา แต่ “ผม” รู้ภายหลังว่าพ่อไม่ได้ป่วย และ “เขา” กับเพื่อนเอาเงินไปกินเหล้าและเที่ยวชั่งราคาถูกจนหมด “เขา” หัวเราะเบา ๆ แก้วช่วย แต่ยังพุดถึงการกระทำครั้งนั้นอย่างสนุก ๆ ว่า

“แต่ว่าก็ว่าเถอะ” เขาทำตาเคลิ้มอวย กัดกันใบจากแน่นจนปลายของมันกระดก “นั่นมันมันชอบฉันจริง ๆ มันกระซิบบอกฉันใกล้ ๆ หูนี้แหละ ขึ้นมาคราวนี้จะให้หนานพาไปหาเสียหน่อย อุดสำหรับสัญญากันไว้ดีบตี แกจะไปด้วยมัย” เขาเลิกคิ้วให้ผม ควักยาสูบพันธุ์พื้นเมืองคลั่งตลกกลืนจนแสบจมูก “แต่อย่างแกฉันว่าอย่าดีกว่า แกมันไม่เอาไหนจริง ๆ ผ่าสิ” เขาหันมาเล่นงานผม ไม่เอาไหนสักอย่าง ดูสิสาว ๆ ห้อมล้อมออกเต็มห้อง แกยังไม่มีปัญญาเอาทำเมียสักคน เป็นฉันรี..แค่มั้ให้หน่อยเดียว นังอ้ออะไรของแกนั่นกุมมือฉันไว้เสียแน่นเชียว”⁶²

หรือในตอนที่ “เขา” ทำกิริยามักง่าย ยืนปัสสาวะรดอาคาร ทำให้ “ผม” อับอาย และทำให้กฎที่ “ผม” วางไว้ปกครองคนงานเสียหาย

⁶¹ เรื่องเดียวกัน , หน้า 25.

⁶² เรื่องเดียวกัน , หน้า 27.

“ขณะที่ผมกำลังเดินหัวพัดหัวเหวี่ยงฝ่าเปลวแดดกลับเข้าสำนักงานอีกครั้ง คนงานหญิงกลุ่มใหญ่ส่งเสียงดังเอะอะมาจากกรงตัดเหล็ก พวกเธอชี้มือชี้ไม้ไปทางสำนักงานและหัวเราะกันเกรียว พี่ชายของผมนั่นเอง เขายืนอยู่ข้างสำนักงานหันหน้าเข้าหาผนัง กำลังปล่อยปัสสาวะรดอาคารหลังนั้นอย่างหน้าตาเฉย ผมรู้สึกร้อนผ่าวเป็นทวีคูณ”⁶³

บทบรรยายตัวละคร “เขา” พี่ชายของ “ผม” ทั้งสามช่วง ทำให้ผู้อ่านเห็นลักษณะท่าทางและนิสัยใจคอของ “เขา” ที่โลดแล่นออกมาอย่างมีชีวิต “เขา” เป็นเกษตรกรทำไร่ชาเขาในจังหวัดแห่งหนึ่ง คู่กันเคยกับการทำงานหนัก ทั้งงานในไร่และงานกรรมกรรับจ้าง มีความสุขแบบพื้น ๆ ได้ด้วยการกินเหล้าและเที่ยวผู้หญิง กิริยาหยาบทั้งการพูด และการระวังรักษามารยาทต่อหน้าผู้อื่น ลักษณะทั้งหมดบ่งบอกว่าไม่ใช่คนที่มีความรู้สูง การวาดภาพตัวละคร “เขา” ด้วยสีสันทันทีจัดจ้านเช่นนี้เป็นความจงใจของสายคำเอง สายคำใช้ภาพอันจัดจ้านของ “เขา” แสดงให้เห็นบุคลิกลักษณะของตัวละคร “ผม” อย่างแนบเนียน เพราะตัวละคร “เขา” คือภาพตรงข้ามของตัวละคร “ผม” นั่นเอง ยิ่ง “เขา” แสดงกิริยาท่าทางแบบลูกทุ่งแท้ ๆ ออกมามากเท่าไร ก็ยิ่งทำให้ผู้อ่านรู้สึกถึงความเป็นคนเมืองของ “ผม” มากเท่านั้น ภาพของ “เขา” คือ “เขา” เป็นคนหยาบกร้าน กิริยาหลุกหลิกล่อกล่อก มักง่าย เจ้าชู้ ท่าทางคุยโม้โอ้อวด ใฝ่ฝันงานหนักทั้งชีวิต ส่วนภาพของ “ผม” คือ “ผม” เป็นคนสุภาพ บุคลิกดี มีวินัย ทำงานจริงจัง เป็นหัวหน้างานที่คอยสั่งการ ผู้อ่านจะตระหนักได้ทันทีว่า สิ่งที่ทำให้พี่น้องสองคนมีลักษณะนิสัย รวมทั้งการวางตัวที่แตกต่างกันเช่นนี้คือการศึกษา นั่นเอง ภาพของ “เขา” กับ “ผม” จึงเป็นภาพที่ สายคำ ใช้แสดงให้เห็นว่าการศึกษายเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและวิถีชีวิตของคนได้

การที่สายคำวาดภาพ “พี่ชาย” เพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพของ “ผม” ที่ดูเหมือนยกระดับสถานภาพของตนเองทั้งฐานะและการใช้ชีวิตเหนือกว่าพี่ชายที่เป็นเกษตรกร ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่า เมืองมีภาพเป็นศูนย์กลางแห่งโอกาสทางการศึกษาที่คนใช้ยกระดับชีวิตของตนเองได้จริง และสายคำจะใช้ภาพเปรียบเทียบนี้มาวิจารณ์ว่า ภาพลักษณ์ของเมืองดังกล่าวไม่เป็นความจริง ความคิดของ “ผม” ในคราวที่ “ผม” นึกทบทวนเมื่อ

⁶³ เรื่องเดียวกัน , หน้า 29.

ตอน “ผม” ไปเยี่ยมพี่ชายที่บ้านเกิด คือสิ่งที่สายคำใช้วิจารณ์ว่าความเจริญของเมือง เป็นความเจริญอันจอมปลอม “ผม” เห็นพี่ชายทำงานหนัก ชีวิตอุดอู้กลางไร่ อยู่ กระทบโกโรโกโส แต่พี่ชายก็เป็นเจ้าของที่ดิน เจ้าของพืชผลที่เกิดจากแรงกายของเขา ทุกเมล็ด เมื่อเทียบกับ “ผม” ที่มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดูดีกว่าเขา แต่ “ผม” ไม่มีอะไรเป็น ของตัวเองเลย ความรู้สึกของ “ผม” สะท้อนให้เห็นถึงการทบทวนวิถีชีวิตในเมืองของตนเอง ว่าเป็นสิ่งดีจริงหรือไม่

“บางครั้งผมก็อดคิดถึงตัวเองไม่ได้ ทุกครั้งที่โครงการก่อสร้างแต่ละแห่งสิ้นสุดลง เรามักถูกรังให้รีบร้อนอาคารสำนักงานชั่วคราว และกวาดเก็บข้าวของ ส่วนตัวเล็กๆน้อย ๆ แล้วแยกย้ายกันจากไปโดยไม่เหลืออะไรไว้เป็นของเราเลย เราแทบไม่มีโอกาสได้ยื่นดูสิ่งปลูกสร้างที่แล้วเสร็จสมบูรณ์ด้วยสติปัญญาและแรง กายเราเองด้วยซ้ำ ทุกวันนี้ผมมีความเป็นอยู่ที่ดูดีกว่าเขา สมบูรณ์พร้อมด้วยสิ่ง อำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีศูนย์การค้าตรงมุมถนนเป็นห้องครัว มีสถาน บริการฝั่งตรงข้ามเป็นห้องนั่งเล่น ทั้งยังมีรถขับและที่พักผ่อนข้างดี แต่ทั้งหมด นั้นก็แทบจะไม่มีสิ่งใดที่เป็นของผมเองเลย เงินเดือนที่สูงกว่ารายได้ตลอดทั้งปี ของเขาก็ตกหล่นละลายหายไปกับสิ่งเหล่านั้นนั่นแหละ ที่ดินสักแปลงและบ้านสัก หลังดูจะเป็นความหวังที่ลึบรางเต็มสำหรับที่นี่”⁶⁴

ความคิดของ “ผม” เป็นตัวแทนความคิดของผู้ที่ค้นพบว่าเขาถูกเมืองหลอก ใช้ได้ดี “ผม” ต้องใช้ชีวิตในเมืองเป็นเวลาหลายปีกว่าที่ “ผม” จะเริ่มตระหนักว่า ความเจริญของเมืองเป็นสิ่งจอมปลอม เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับคนทั่วไป ชีวิต “ผม” นับว่าประสบความสำเร็จ ซึ่งมาตรวัดที่ใช้วัดว่าประสบความสำเร็จก็คือ “ความเป็น อยู่ว่าดีกว่าเขา” ประเด็นนี้เป็นประเด็นสำคัญที่ทำให้ “ผม” ต้องใช้เวลานาน กว่า จะพบว่า “ผม” ถูกเมืองหลอกใช้ นั่นเพราะหลังจากที่มุ่งมั่นทางการศึกษามานานจนจบ และมียานที่มีรายได้ดี เป็นอาชีพที่มีเกียรติ และมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบาย ตาม สายตาคนทั่วไปก็ต้องนับว่าประสบความสำเร็จ เมืองเป็นบันไดให้ “ผม” ก้าวไปสู่สิ่งที่ มุ่งหวังได้จริง ทำให้ “ผม” อยู่ในจุดที่ได้สัมผัสความเจริญของเมืองอย่างใกล้ชิด การที่ “ผม” มีโอกาสได้ครอบครอง ได้สิทธิ์ในการซื้อความเจริญรูปแบบต่าง ๆ ของเมือง

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน , หน้า 34.

ทำให้ “ผม” รู้สึกว่า “ผม” ได้อะไรจากเมืองมากมาย แต่ในที่สุด “ผม” ก็เริ่มสงสัยในสถานภาพของตนเอง เมืองให้ความสำเร็จแก่ “ผม” จริงหรือ “ผม” มีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายทันสมัย มีบ้านอยู่ มีรถขับ แต่สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ของของ “ผม” “ผม” ไม่มีบ้านเป็นของตัวเอง มีชีวิตที่ขึ้นกับเงินเดือนและการว่าจ้างของบริษัท หมายความว่าหากวันใดที่ “ผม” ไม่สามารถทำประโยชน์ให้กับบริษัท ไม่สามารถตอบสนองกิจกรรมด้านเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรม การค้าและการบริการในเมืองได้ “ผม” ก็จะไม่เหลืออะไรเลย “ผม” จะต้องมีความเป็นอยู่อย่างนี้ไปตลอดชีวิต ทำงานบริษัทกินเงินเดือน ทำให้ระบบเศรษฐกิจของเมืองเติบโต แต่ไม่สามารถเก็บเงินซื้อบ้านไว้เป็นของตัวเอง ต้องเช่าเขาอยู่ หรือโยกย้ายตามแต่บริษัทจะจัดการให้ เมืองซึ่งเป็นดินแดนแห่งความเจริญ กลับให้พื้นที่ที่คนจะอยู่อาศัยได้จริงน้อยมาก โอกาสในการสัมผัสความเจริญของเมืองก็ขึ้นอยู่กับเงิน ไม่มีเงินคือไม่มีสิทธิ์ ความเจริญของเมืองจึงเป็นสิ่งที่ฉาบฉวยราคาแพง และเรียกร้องผลตอบแทนเอาจากคนที่เข้ามารับความเจริญมากกว่าสิ่งที่เมืองให้หลายเท่า

ในเรื่อง “ พี่ชาย ” สายคำ วิเคราะห์ภาพความเจริญของเมืองที่ดูเหมือนจะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนว่าไม่เป็นความจริง แต่กลับเป็นภาพที่ตรงกันข้าม กล่าวคือความเจริญของเมืองเป็นความเจริญที่ดึงดูดให้คนอยู่ในเมืองเพื่อสร้างความเจริญให้กับเมืองเองมากกว่า ยิ่งไปกว่านั้น สายคำ ยังแสดงให้เห็นว่า เมืองนอกจากจะไม่ได้ยกระดับคุณภาพชีวิตของคนแล้ว การใช้ชีวิตในเมืองยังมีผลทำให้จิตใจของคนเสื่อมโทรมลงและทำให้คนปฏิเสธรากเหง้าของตนเองอีกด้วย สายคำ แสดงภาพดังกล่าวผ่านคำพูดของ “ พี่ชาย ” ในตัวอย่างคราวที่ “ ผม ” พาพี่ชายกลับที่พักด้วยความโมโห เมื่อพี่ชายก่อเรื่องให้ “ ผม ” อับอายที่สำนักงาน พี่ชายรู้สึกผิด และเปลี่ยนท่าทีพูดกับ “ ผม ” อย่างจริงใจขึ้นว่า

“อย่าผิดหวังนักสิ” ในที่สุดเขาเอ่ยขึ้น “นั่นไม่ใช่สิ่งที่พี่น้องคลานตามหลังกันมา ควรปฏิบัติต่อกัน แยกอยู่ที่นี่นานเกินไป แยกถึงดูเปลี่ยนไปมาก ฉันไม่อยู่รบกวนแกนานนักหรอก ที่นี่ไม่เหมาะสำหรับฉัน” น้ำเสียงเขาเครียดขมและฟังดูจริงจังขึ้น

ผมหนึ่งเงียบ รู้สึกเหมือนเขากลายเป็นคนแปลกหน้า

“ฉันมาเยี่ยมแกก็ด้วยคิดถึงแกจริง ๆ สามปีมาแล้วที่แกไม่กลับบ้าน ทุกคนที่นั่นต่างคิดถึงแก พ่อเองอาจจะอยู่กับเราได้อีกไม่นานนัก แกควรกลับไปเยี่ยมพ่อบ้าง

เดี๋ยวนี้แกอาจมีเงินมากพอที่จะเปลี่ยนทุกอย่างในชีวิตแกให้ดูดีทัดเทียมกับผู้อื่นที่นี่ได้ แต่จำไว้เถอะว่า สิ่งหนึ่งที่แกไม่อาจเปลี่ยนได้อีกแล้วก็คือพ่อของแกเอง พ่อเฝ้ารบเร้าฉันเสมอให้ติดรถหามาดูแก หากθυวาระยำนั้นหรือกที่ไม่ยอมให้ฉันไปไหนได้สะดวกนัก”

“คิดถึงกันแต่เงินเดือนของผมนั้นแหละ ผมนึกแย้งอยู่ในใจ ผมส่งมันกลับไปให้ใช้กันอยู่ทุกเดือนแล้วนี่ จะมาเอาอะไรกับผมอีก”⁶⁵

ความคิดที่ “ผม” ได้ตอบ “พี่ชาย” อยู่ในใจ เมื่อฟัง “พี่ชาย” พูดถึงเหตุผลในการมาเยี่ยม “ผม” ด้วยท่าทีที่จริงจังแต่ “ผม” ไม่เชื่อสิ่งที่ “พี่ชาย” พูด เป็นการแสดงให้เห็นว่า การศึกษาและการใช้ชีวิตในเมืองทำให้ “ผม” เปลี่ยนแปลงไปจริง ๆ “ผม” ปฏิเสธครอบครัวและรากเหง้าของตัวเอง เพราะ “ผม” ไม่กลับไปเยี่ยมพ่อมาเป็นเวลาสามปีแล้ว “ผม” ไม่เชื่อว่าที่พี่มาเยี่ยมเป็นเพราะคนในครอบครัวคิดถึงและเป็นห่วง “ผม” แต่คิดว่าพวกเขาอยากได้เงินของ “ผม” มากกว่า การมาเยี่ยมของพี่ชายไม่ได้มีความหมายอะไรกับจิตใจ “ผม” นอกจากจะทำให้ “ผม” รู้สึกรำคาญและอับอายมากขึ้น สิ่งที่แสดงให้เห็นชัดเจนว่า “ผม” ปฏิเสธรากเหง้าของตนเอง คือเหตุการณ์ที่พี่ชายเล่าเรื่องเก่า ๆ ของครอบครัวและชีวิตวัยเด็กของ “เขา” ให้ “ผม” ฟัง พี่ชายเล่าถึงอดีตอันขมขื่นแต่ “เขา” จะเล่าอย่างมีความสุขเหมือนทุกครั้ง แต่ “ผม” กลับรับฟังด้วยความรู้สึกที่ต่างไป

“แม้สีหน้าเขาจะดูทุกข์ตรมกับรอยแผลที่ยังฝังลึกอยู่ในใจมาแต่อดีต แต่แววตาของเขากลับดูมีความสุขที่ได้พำร่ำเล่ามันออกมา บางครั้งเขาถึงกับนั่งชันเข่าเงยไปครู่ใหญ่ คล้ายจะตั้งจมอยู่กับความสุขนั้น เขาเกิดก่อนผมราวหกปี เขาอาจฟังจำเรื่องต่าง ๆ ในวัยเด็กได้ดี ในขณะที่ผมยังเล็กเกินกว่าจะจดจำเรื่องเล็ก ๆ เหล่านั้นได้

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน , หน้า 31.

...เขายังคงนั่งนิ่ง เหม่อมองมาทางผมเหมือนรอกอยบางอย่าง หากเป็นเมื่อก่อนผมคงพร้อมที่จะสะอื้นให้ทุกครั้งที่เขาทำที่เช่นนี้ ทว่าขณะนี้ผมรู้สึกรำคาญเหมือนกำลังถูกคุกคามจากเด็กจระจัดตีนสะพานลอย

“เที่ยวนี้พี่อยากได้อีกเท่าใหรับอกฉันมาตามตรงเถอะ ฉันเบื่อทนฟังนิทานหลอกเด็กนั่นเต็มทีแล้ว” ผมหันไปเผชิญหน้าเขา

เขาชะงัก มองผมอย่างผิดหวัง แ่นละ ผมคิด ตอนนี้มีผมโตพอที่จะไม่ยอมให้เขาหลอกกรรโชกเอาง่าย ๆ อย่างแต่ก่อนอีกแล้วนี่

“แกคงอยู่ที่นี้นานเกินไบนั่นแหละ” เขาพึมพำเสียงแตกพรวด ก้มดูฝ่าเท้าแตกยับของตัวเอง⁶⁶

การเล่าถึงอดีตของพี่ชายเป็นเสมือนการยืนยันในความสัมพันธ์ทางสายเลือดที่ “เขา” มีกับ “ผม” และ “เขา” มีกับครอบครัว ดังนั้น เนื้อหาของเรื่องที่เล่าแม้จะเป็นเรื่องขมขื่น แต่ “เขา” ก็ยังมีความสุขได้เมื่อระลึกถึงอดีต เรื่องเล่าของพี่ชาย อาจใช้เป็นสิ่งเชื่อมโยงความรู้สึกระหว่าง “เขา” กับ “ผม” ได้จริง ๆ เมื่อ “ผม” ยังเด็ก เพราะเมื่อฟัง “เขา” เล่า “ผม” จะรู้สึกสะเทือนใจจนต้องร้องไห้ทุกครั้ง การร้องไห้คือการที่ “ผม” ยอมรับทั้งในเรื่องที่ “เขา” เล่าให้ฟังว่าเป็นจริง และยอมรับความสัมพันธ์ที่ “เขา” และ “ผม” มีต่อกัน การที่พี่ชายเล่าเรื่องให้ “ผม” ฟังจึงเป็นวิธีที่พี่ชายใช้สื่อสารกับความรู้สึกของ “ผม” (อาจเป็นไปโดยที่พี่ชายไม่รู้ตัว) แต่ครั้งนี้เห็นได้ชัดว่า “ผม” ปฏิเสธเรื่องเล่านี้อย่างสิ้นเชิง “ผม” วางเรื่องนี้ไว้ในฐานะนิทานหลอกเด็ก และวางพี่ชายไว้ในฐานะเด็กจระจัดตีนสะพานลอย ความสะเทือนใจเปลี่ยนเป็นความรำคาญ แสดงให้เห็นว่า “ผม” ปฏิเสธที่จะเชื่อมโยงตัวเองกับเรื่องราวที่เป็นอดีตของครอบครัวอีกต่อไป เรื่องเล่านี้มีความหมายเป็นเพียงรูปแบบการขอเงินอีกวิธีหนึ่งที่คนในครอบครัวใช้กับ “ผม” เท่านั้น ปฏิภิกิริยาที่ “ผม” ตอบโต้พี่ชายไปจึงทำให้ “เขา” ชะงักด้วยความเสียใจและพูดว่าการมาอยู่ในเมืองทำให้ “ผม” เปลี่ยนไป สายคำให้ “ผม” ตระหนักกับความเปลี่ยนแปลงนี้จริง ๆ เมื่อพี่ชายจาก “ผม” ไปอย่างเงียบ ๆ ในเช้าวันรุ่งขึ้น เมื่อแรก “ผม” โล่งออกและระแวงว่าพี่ชายจะเอาของมีค่าติดตัวไป แต่เมื่อเห็นว่า “เขา” ไม่ได้เอาอะไรไป ความรู้สึก “ผม” ก็เปลี่ยนเป็นความละอาย และความรู้สึกผิดที่ไม่ได้ฝาก

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33-34.

อะไรไปถึงครอบครัวหรือแม้แต่กล่าวลา “เขา” เลย บางสิ่งบางอย่างเกิดขึ้นเมื่อ “ผม” เข้าห้องน้ำ

“นาฬิกาปลุกตรงหัวเตียงกรีดเสียงร้องลั่น ผมเดินไปกดมันแล้วเข้าห้องน้ำ ขณะกำลังถอดเสื้อผ้า ผมเหลือบเห็นดวงตาเย็บเย็บของตัวเองในกระจกเงา เหนืออ่างล้างหน้า ผมนั่งงันเหมือนกำลังเผชิญกับชายแปลกหน้าที่แอบบุกรุกเข้ามาในห้องผมอย่างเงิบกริบด้วยประสงคร้าย ผมคงอยู่ที่นั่นนานเกินไปจริง ๆ”⁶⁷

การจบเรื่องด้วยภาพที่ “ผม” รู้สึกผิดที่พบว่าตนเองเปลี่ยนไปกลายเป็นคน เย็นชา หยาบกระด้างและไร้ความผูกพันกับครอบครัว เป็นการแสดงทัศนคติของ สายคำในการวิจารณ์ว่าเมืองคือความเจริญอันจอมปลอม นอกจากเมืองจะไม่ได้เสนอ โอกาสในการยกระดับชีวิตคนตามภาพลักษณ์ที่ปรากฏแล้ว เมืองยังทำให้จิตใจคนเสื่อม โทรม ปฏิเสธรากเหง้าของตนเอง ซึ่งก็คือการที่เมืองใช้ความเป็นศูนย์กลางของตนเอง ถอนรากถอนโคนชาวชนบทจากชุมชนเดิม และหล่อหลอมให้พวกเขากลายเป็นคนเมือง และอยู่สร้างประโยชน์ให้เมืองต่อไป เรื่อง “พี่ชาย” จึงเป็นเรื่องที่แสดงความสัมพันธ์อัน ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับชนบท ในลักษณะที่เมืองเป็นฝ่ายได้เปรียบชนบทอีก เรื่องหนึ่ง

เรื่องสั้นสุดท้ายของประเด็นนี้คือเรื่อง “กั๊ก” ของยอดดา ฮะเซ็มเซ็ง ใน จำนวนเรื่องสั้นทั้ง 3 เรื่องคือ “ปฏิภิกขุ” “พี่ชาย” และ “กั๊ก” ที่นำเสนอภาพลักษณ์ เมืองคือศูนย์กลางการศึกษา คู่ไปกับการแสดงวิถีชีวิตของผู้อพยพเข้าเมืองและใช้การ ศึกษาเป็นบันไดไต่เต้าไปสู่ความสำเร็จนั้น “กั๊ก” เป็นเรื่องที่เสนอภาพลักษณ์ด้านลบ ของเมืองชัดเจนที่สุด โดยผู้แต่งเสนอแนวคิดสำคัญของเรื่องว่าความเจริญของเมือง เป็นสิ่งเลวร้าย เมืองเต็มไปด้วยกั๊กที่ใช้ความเจริญ งานดี เงินดี และความเป็นอยู่ที่ ดูโก้หรูสะดวกสบายเป็นเหยื่อล่อให้คนมาติดกับ ซึ่งคนเหล่านี้ถูกมองว่าไม่ต่างกับหนูโง่ เพราะหลงใหลกับการใช้ชีวิตในเมือง ทั้งที่ในความเป็นจริงพวกเขาไม่ได้มีสภาพความเป็น อยู่ที่ดีเลย

“กั๊ก” เป็นเรื่องของ “ผม” คนหนุ่มจากบ้านเกิดที่มีอาชีพทำนาเดินทาง มาเรียนในเมืองหลวง และทำงานเป็นพนักงานขายบ้านของโครงการบ้านจัดสรรแห่งหนึ่ง

⁶⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33-34.

“ผม” เคยไฝ่ฝันถึงความสำเร็จ ความก้าวหน้าในชีวิตและการทำงานที่ทำหายความสามารถ แต่ “ผม” ใช้เวลาหลายปีกว่าจะค้นพบว่า “ผม” ถูกกับดักของเมืองใหญ่ หลอกให้ใช้ชีวิตจำเจ ซ้ำซาก ทำงานหนัก เหน็ดเหนื่อย และเร่งรีบตลอดเวลาแต่ไม่เคยไปทำงานได้ตรงเวลาเพราะสภาพการจราจรที่คับคั่งทุก ๆ เช้า แม้ “ผม” จะได้ใช้ชีวิตในเมืองแต่ก็มีคุณภาพชีวิตต่ำ ขายบ้านใหญ่โตแต่อยู่ห้องเช่าคับแคบและสกปรก “ผม” ทำงานสร้างความร่ำรวยให้ผู้อื่น กลายเป็นคนโกหกเพื่อทำยอดขายซึ่งทำให้ “ผม” เบื่องานที่ทำและเบียดเบียนในที่สุด ความเบื่อหน่ายทำให้ “ผม” โครครวญถึงบ้านและการกลับไปใช้ชีวิตเรียบง่าย สุขสงบ และ “ผม” ก็ตัดสินใจตามนั้น ในวันที่ “ผม” จะกลับบ้าน “ผม” ก็เหมือนหนูที่ติดกับดักอีก เมื่อพบเพื่อนร่วมงานโดยบังเอิญและเธอเอาข่าวมาบอกว่า “ผม” ได้รับเงินเดือนเพิ่มและได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้าหน่วยขายคนใหม่ “ผม” ยืนนิ่งอยู่ที่สถานีขนส่งและปล่อยให้รถโดยสารที่จะพากลับบ้านออกจากสถานีคันแล้วคันเล่า⁶⁸

“ผม” ในเรื่อง “กับดัก” คือตัวละครที่ประนามความเลวร้ายของเมืองมากที่สุด ในจำนวนเรื่องสั้นทั้งสามเรื่อง “ผม” ในเรื่อง “พี่ชาย” ค้นพบว่าเมืองทำให้ “ผม” เปลี่ยนแปลงกลายเป็นคนที่เย็นชา มองโลกในแง่ร้าย และเห็นแก่ตัวมากขึ้น ส่วน “เขา” ในเรื่อง “ปฏิภิกิริยา” เจ็บปวดกับค่านิยมของคนในสังคมที่เห็นความสำคัญของความงามของร่างกายมากกว่าสติปัญญา ในขณะที่ “ผม” ใน “กับดัก” นั้นประณามว่าเมืองมีแต่ความเจริญอันจอมปลอมโดยเปรียบเทียบว่า สังคมเมืองคือกับดักที่เต็มได้ด้วยเหยื่อล่อหน้า ๆ

“เวลานานกว่าสิบปีที่ผมติดอยู่ในเมืองใหญ่ ผมโหยหาความสุขของท้องนาเสมอ แต่ก็ยังคงเดินไปตามกระแสของสังคมเมือง ไม่เคยที่จะวิ่งกลับไปหาท้องทุ่งอย่างจริงจัง ๆสักครั้ง ตื่นเช้าขึ้นมาเหลือบดูนาฬิกา คำนวณเวลาแล้วแข่งกับมันออกจากห้องแคบ ๆ ปิดประตูขังความว่างเปล่าไว้ในห้อง ออกไปสู่กลางเมืองใหญ่ คอยเหลือบดูเวลา คำนวณเวลาและแข่งกับมันอีกจนมีดคำ กลับเข้ามาในห้องแคบ ๆ ห้องเดิม ปิดประตูขังตัวเองเพื่อจะเตรียมตัวปิดขังความว่างเปล่าไว้ในห้องอีกครั้งเมื่อเวลาของวันใหม่มาถึง ทุกอย่างดำเนินไปเหมือนกับเครื่องจักรกล

⁶⁸ ยอดดา ฮะเซ็มเซ็ง, “กับดัก,” ใน ไฟต่อข้อ, สุชาติ สวัสดิ์ศรี, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ : ช่างวรรณกรรม, 2536), หน้า 120-135.

ที่ไร้ความรู้สึก มีแต่สำนักคอยย้ำเตือนว่าต้องทำ ต้องทำ ทำให้คุ้มที่สุด มากที่สุด ทุกอย่างเพื่อตัวเรา เราต้องชนะ คนอื่นแพ้ไม่เกี่ยวกับเรา วนเวียนอยู่แต่กับเรื่องเหล่านี้ไม่หยุดหย่อน สังคมเมืองจึงไม่ต่างจากกับดัก ผมก็ไม่ต่างจากหนูโง่ ๆ ที่หลงไหลไปกับเหยื่อล่อเน่า ๆ”⁶⁹

ความรู้สึกของ “ผม” ที่มีต่อเมืองเป็นการเสนอภาพลักษณ์ด้านลบของเมืองที่ชัดเจนที่สุด ความเจริญของเมืองเป็นเพียงเครื่องล่อให้คนเดินทางเข้าเมืองเพื่อมาทำประโยชน์ให้กับเมืองอย่างเต็มความสามารถแต่ต่างถูกเมืองทำร้ายทั้งนั้น ภาพเมืองที่เต็มไปด้วยกับดักได้รับการเปรียบเทียบให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อคราวที่ “ผม” ตระหนักแล้วว่าเมืองคือกับดักใหญ่ “ผม” ก็เห็นกับดักที่อยู่ในรูปแบบต่าง ๆ เต็มไปหมดเช่นกับดักที่ชื่อว่าสลากกินแบ่งที่กำลังจะจับเหยื่อเมื่อบ่ายวันเลขออกมาถึง แท็กซีคันหนึ่งกำลังหนีออกจากกับดักโดยการจ่ายใบแดงให้กับศาลเตี้ยที่หน้าถนน ขณะที่แท็กซีอีกคันกำลังทำตัวเป็นกับดักรองรับหนูทะเล่อทะล่าจากบ้านนอกสักตัว ดูเหมือนกับดักจะมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง⁷⁰

เรื่อง “กับดัก” นอกจากจะแสดงภาพความเจริญของเมืองคือความเจริญอันจอมปลอมแล้ว ยังเป็นเรื่องที่แสดงสภาพจิตใจอันมุงม่นของคนหนุ่มสาวชาวชนบทที่แสวงหาความก้าวหน้าให้ชีวิต ความมุงม่นในใจนี้เองที่สะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ของเมืองซึ่งเป็นดินแดนแห่งความก้าวหน้าในความคิดของหนุ่มสาวชาวชนบทชัดเจน

“ผมจำได้ถึงครั้งที่เริ่มทำงานวันแรก เคยคิดถึงความสำเร็จ ความก้าวหน้า พยายามศึกษางานอย่างตั้งใจ พยายามทำงานอย่างดีที่สุด ตั้งคำถามกับตัวเองว่า ต้องทำอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จ มันควรจะเป็นงานที่ทำหาย งานที่ยาก ๆ ไซ้ไหม ส่วนที่คนอื่นทำแล้วดูไม่ได้ แต่เราทำได้ดีเยี่ยมเช่นนั้นหรือเปล่า นั่นไม่ใช่เรื่องยากเลย ผมเชื่อว่าผมต้องทำได้ วันหนึ่งผมคงจะประสบความสำเร็จจากหน้าที่การงาน เป็นมืออาชีพให้ใครต่อใครยกย่อง”⁷¹

⁶⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 133-134.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

ภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าตามความคิดเห็นของตัวละคร เมืองมีภาพเป็นดินแดนแห่งโอกาสที่เขาจะประสบความสำเร็จอยู่ เป็นที่ที่จุดความหวังในชีวิตให้กับคนหนุ่มสาวทั้งหลาย แต่เมื่อเวลาผ่านไปกว่าสิบปี “ผม” ยังคงต่อสู้อย่างหนัก แต่มีสภาพความเป็นอยู่ที่เลวร้ายไม่ต่างไปจากเดิม เช่นการที่ “ผม” ต้องอยู่ในห้องเช่าเนื้อที่เท่าแมวคั้น “ผม” ต้องทนกินบะหมี่สำเร็จรูปตอนกลางเดือนเป็นต้นไป “ผม” ห้อยโหนอยู่บนรถประจำทางที่แน่นขนัดทุกวัน “ผม” ทำงานสายทุกเช้า ตะขิดตะขวงใจกับการโกหกหลอกลวงลูกค้าเพื่อให้ขายบ้านได้ และต้องกระเบียดกระเสียดค่าใช้จ่ายแบบเดือนชนเดือน ชีวิตประจำวันอันน่าเบื่อกับการทำงานอย่างหนักแต่ได้ค่าแรงไม่คุ้มเหนื่อยของ “ผม” ก็คือภาพที่ยอดาแสดงให้เห็นว่า ชีวิตในเมืองไม่ใช่ชีวิตที่มีความสุขดังเช่นภาพในจินตนาการของหนุ่มสาวนักฝันจากชนบทเลย ตรงกันข้าม ชีวิตในเมืองเป็นชีวิตที่เต็มไปด้วยการแก่งแย่งแข่งขัน คนแย่งกันกินแย่งกันอยู่ แย่งกันทำงานเพื่อสะสมไว้ให้ตัวเองมากที่สุดโดยไม่มีเวลาหยุดพัก และไม่มีเวลาสำหรับคิดทบทวนความหมายของการมีชีวิตในแต่ละวัน ความรู้สึกอัดอั้นที่ “ผม” ระบายออกมาจึงเป็นเนื้อหาที่ยอดาวิจารณ์สภาพชีวิตของคนในสังคมเมืองและสะท้อนภาพลักษณะอีกด้านหนึ่งของเมือง นั่นคือเมืองคือภาพลวงตาของความศิวิไลซ์

เรื่อง “กบดัก” เป็นเรื่องที่กล่าววิจารณ์ระบบการศึกษาอย่างตรงไปตรงมามากกว่าเรื่องสั้นเรื่องอื่นๆ ระบบการศึกษาเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาความเจริญและความเป็นศูนย์กลางให้กับเมือง และทำให้เมืองอยู่ในสถานะที่เหนือกว่าและแสวงหาผลประโยชน์จากชนบทได้ง่าย ยอดาวิเคราะห์ระบบการศึกษาผ่านมุมมองของ “ผม” เมื่อ “ผม” ตระหนักว่าเมืองใหญ่เต็มไปด้วยกบดัก และ “ผม” เองไม่ต่างไปจากหนูโง่ที่เดินเข้ามาติดกับ การทบทวนชีวิตของ “ผม” ในครั้งนี้มีสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อชีวิตของ “ผม” อย่างมาก สิ่งนั้นคือการศึกษา

“ถ้าอย่างนั้นหนูโง่ ๗ ก็คงเพื่อนพ้องเต็มเมืองใหญ่นี้ไปหมด ผมเองก็เป็นหนูโง่ ๗ ตัวหนึ่งในจำนวนนั้นด้วย ฝูงหนูอย่างเราพยายามร่ำเรียนกันเพื่อวุฒิสูง ๗ จะได้ทำงาน หาเงินมาก ๗ ลมหายใจเข้าออกมีแต่เรื่องของงานและเงิน เวลาทุกวินาทีถูกใช้ไปในการทำงานเพื่อเงิน ความสามารถทุกอย่างในตัวเราถูกตีค่าออกมาเป็นเงิน และเราก็ใช้เงินเป็นเครื่องเปรียบเทียบวัดระดับความสามารถ”⁷²

⁷² เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

เนื้อหาของบทบรรยายดังกล่าว สามารถสะท้อนให้เห็นทัศนคติของคนที่ม่ต่อระบบการศึกษาได้ดี ตามความคิดของคนทั่วไปในสังคม การศึกษายังเป็นเครื่องมือสำคัญที่คนใช้ไต่เต้าไปสู่ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีกว่าได้ การศึกษานำมาซึ่งอาชีพการงานที่มั่นคงและรายได้ประจำที่สูงกว่าอาชีพในภาคเกษตรกรรมและการขายแรงงานทั่วไป ดังเช่นที่ “ผม” มีความคิดเห็นว่า “ฝูงหนูอย่างเราพยายามร่ำเรียนกันเพื่อวุฒิสูง ๆ จะได้ทำงานหาเงินมาก ๆ” เมื่อนำทัศนคติดังกล่าวมาบวกกับภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและศูนย์กลางแห่งโอกาสที่จะประสบความสำเร็จ ปრაกฏการณ์ที่คนชนบทกลุ่มหนึ่งหลังไหลเข้าเมืองเพื่อมาศึกษาต่อ และเมื่อจบการศึกษาก็สมัครใจอยู่ทำงานเพื่อความก้าวหน้าในเมืองหลวงจึงเกิดขึ้นอย่างไม่รู้จบ และทำให้เห็นภาพระบบการศึกษาของไทยได้ชัดเจนว่าเป็นระบบที่ส่งเสริมความเป็นศูนย์กลางของเมืองและเอื้อประโยชน์ให้กับเมือง มากกว่าที่จะทำประโยชน์ให้กับชนบทซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ เพราะระบบการศึกษาและกระบวนการศึกษาของไทยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมุ่งแข่งขันในการเรียนให้จบชั้นประถม มัธยมและอุดมศึกษา ทั้งนี้เพื่อจะได้มีโอกาสเข้าสู่ตำแหน่งงานที่ดี มีความมั่นคง มีรายได้สูงทั้งในภาครัฐและเอกชนในเมือง ระบบการศึกษาเช่นนี้มีส่วนสร้างความหวังและภาพของการมีชีวิตที่ดีในเมือง รวมทั้งการที่สังคมเมืองเป็นผู้นำสังคมชนบทในด้านวัฒนธรรม กล่าวคือ ค่านิยมของชาวบ้านเห็นว่า ความเปลี่ยนแปลงความเป็นอยู่ที่ดีกว่าคือการมีชีวิตที่เหมือนคนในสังคมเมือง ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้มีการตั้งทรัพยากรมันสมองของประเทศมารวมไว้ที่สังคมเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพฯ ขณะเดียวกันในส่วนของพื้นที่ชนบทต่างก็ประสบปัญหาการสูญเสียกำลังคนหนุ่มสาว และผู้มีฝีมือเพื่อพัฒนาชนบทไป ภาพตัวละคร “ผม” ก็คือภาพสะท้อนปრაกฏการณ์ดังกล่าวชัดเจน การจบเรื่องโดยให้ตัวละคร “ผม” ซึ่งมีท่าทีว่าตระหนักถึงความเจริญอันจอมปลอมของเมืองตั้งใจจะกลับไปทำนาที่บ้านเกิด แต่แล้วก็ไม่ได้กลับเพราะมีผู้เอาข่าวมาบอกว่า “ผม” ได้เลื่อนเป็นหัวหน้าขายหน่วยใหม่คือการสรุปที่ชัดเจนว่า ในที่สุดเมืองก็คือผู้ได้รับผลประโยชน์จากความเป็นศูนย์กลางของตัวเองอย่างแท้จริง เพราะความเป็นศูนย์กลางของตัวเมืองยังดึงดูดใจให้บุคคลที่มีความสามารถสมัครใจอยู่ในเมืองเพื่อแสวงหาความก้าวหน้าให้ชีวิตต่อไป ทั้งให้คนแก่ เด็ก และผู้หญิงอยู่กับผืนดินในชนบทดังที่เคยเป็นมา และจะดำเนินอยู่ต่อไปอย่างไม่มีวันเปลี่ยนแปลง

เรื่องสั้นทั้ง 7 เรื่องได้แก่เรื่อง “ปฏิภิกิริยา” ของ ตะวัน สันติภาพ เรื่อง “เผ่าไซ้” ของฮอยล้อ เรื่อง “พี่ชาย” ของสายคำ ผกา เรื่อง “กัณฑ์” ของยอดดา

อะเซ็มเซ็ง เรื่อง “ชาชายของแม่” ของศิลา โคมฉาย เรื่อง “เป็นไม่ได้ก็ลงมา” ของไพโรจน์ บุญประกอบ และเรื่อง “บ้านญาติและภาวะแวดล้อมจิต” ของกร ศิริวัฒน์ ร่วมกันเสนอภาพเมืองที่เป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและวิจารณ์ว่า โอกาสทางการศึกษา ที่ดูเหมือนเมืองจะเสนอให้หนุ่มสาวชาวชนบทใช้ยกระดับชีวิตตนเองนั้น แท้จริงแล้วเป็น กับดักที่เมืองใช้เป็นเครื่องล่อให้คนชนบทที่มีความรู้ความสามารถ ย้ายมาตั้งถิ่นฐานและพัฒนาความเจริญให้กับเมืองเอง นักเขียนแสดงความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบทด้วยภาพที่เมืองเป็นศูนย์กลางความทันสมัย และใช้คุณสมบัติที่เหนือกว่า ตรงประเด็นนี้เอารัดเอาเปรียบชนบท ด้วยการดูดกลืนทรัพยากรบุคคลของชนบทให้เข้ามาสร้างความเจริญให้กับเมือง เมืองเปลี่ยนจิตใจของคนชนบทด้วยการใช้การศึกษาและความเป็นศูนย์กลางความทันสมัยและความสะดวกสบาย หล่อหลอมให้คนชนบทหันมาชื่นชมกับการใช้ชีวิตในเมืองใหญ่ว่าเป็นชีวิตที่มีคุณภาพ และถอนรากถอนโคนชาวชนบทจากชุมชนเดิม ทำให้ชาวชนบทส่วนใหญ่ปฏิเสธรากเหง้าของตนเอง และย้ายเข้ามาตั้งรกรากในเมืองเป็นการถาวร

ความเปรียบระหว่างเมืองกับชนบทยังถูกนำมาใช้ในเรื่องสั้นกลุ่มนี้ในลักษณะที่ภาพชนบทคือภาพด้านดีเพื่อเน้นให้เห็นภาพที่ไม่ดีของเมืองเด่นชัด ภาพชนบทในเรื่องสั้นกลุ่มนี้มีความหมายมากกว่าการแสดงลักษณะทางกายภาพ กล่าวคือชนบทนอกจากจะหมายถึงถิ่นที่มีธรรมชาติอันงดงามและสะอาดบริสุทธิ์แล้ว ยังหมายถึงอดีตอันอบอุ่น และเป็นชุมชนในอุดมคติที่คนในชุมชนใช้ชีวิตอย่างสงบสุขอีกด้วย ภาพชนบทที่เป็นอดีตอันอบอุ่น เป็นชุมชนในอุดมคติ มีธรรมชาติงดงาม มีวิถีชีวิตผู้คนเรียบง่ายและมีความสุขนี้ ถูกนำมาใช้เพื่อเน้นให้เห็นภาพของเมืองที่เจริญทางวัตถุว่าเป็นความเจริญอันจอมปลอม ผู้คนมีวิถีชีวิตที่แก่งแย่งแข่งขัน ชีวิตดำเนินไปราวเครื่องจักรที่ซ้ำซากจำเจ ซึ่งในสายตาของนักเขียนเห็นว่าวิถีชีวิตท่ามกลางความทันสมัยและความสะดวกสบายในเมือง กลับทำให้คนรู้สึกถึงความว่างเปล่า ไร้ความหมายและจิตใจไม่มีความสุข ดังที่ตัวละครในเรื่อง “พี่ชาย” และเรื่อง “กับดัก” รู้สึก ภาพลักษณ์ของเมืองที่ปรากฏในส่วนนี้จึงเป็นการวิจารณ์ว่า โอกาสทางการศึกษาที่เมืองเสนอให้ชาวชนบทกลับกลายเป็นกับดักที่ล่อลวงให้คนชนบทอยู่สร้างความเจริญให้กับเมือง

ภาพรวมของเรื่องสั้นทั้ง 3 กลุ่มคือ เมืองคือความหวังทางเศรษฐกิจ แสงสีของเมืองคือภาพลวงตา และการศึกษาในเมือง : โอกาสที่กลายเป็นกับดัก ล้วนเป็นภาพที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันไม่เท่าเทียมระหว่างเมืองกับชนบทในลักษณะที่เมืองเป็นฝ่ายอยู่เหนือชนบทในทุกๆด้าน และใช้ความเป็นศูนย์กลางของตนเอารัดเอาเปรียบ

ชนบทตลอดเวลา ในบทต่อไปจะกล่าวถึงส่วนประกอบของเมืองอีกภาพหนึ่งคือ วิถี
ชีวิตของคนในสังคมเมือง ซึ่งภาพลักษณ์ของเมืองที่ปรากฏในเรื่องสั้นกลุ่มต่อไป เมือง
มีภาพลักษณ์เป็นผู้ร้ายในวรรณกรรมที่สำแดงความร้ายกาจต่อคนในเมืองเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย